

**GÜNLÜK YAŞAM KURAMLARI VE
TASARIM İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ:
KURAMSAL SİSTEMATİK BİR YAKLAŞIM
Yüksek Lisans Tezi**

Betül Aybala ÇAKMAKÇIOĞLU

Eskişehir, 2018

**GÜNLÜK YAŞAM KURAMLARI VE TASARIM İLİŞKİSİNİN
İNCELENMESİ: KURAMSAL SİSTEMATİK BİR YAKLAŞIM**

Betül Aybala ÇAKMAKÇIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Nazmiye ÖZTÜRK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Haziran, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Betül Aybala Çakmakçioğlu'nun "Günlük Yaşam Kuramları Ve Tasarım İlişkisinin İncelenmesi: Kuramsal Sistematiik Bir Yaklaşım" başlıklı tezi 01/06/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğı" nin ilgili maddeleri uyarınca, Endüstriyel Sanatlar Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	: Dr. Öğr. Üyesi Nazmiye Öztürk	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Dilek Hocaoglu	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Engin Kapkın	

Prof. Dr. Ersin Yücel
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ÖZET

GÜNLÜK YAŞAM KURAMLARI VE TASARIM İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: KURAMSAL SİSTEMATİK BİR YAKLAŞIM

Betül Aybala ÇAKMAKÇIOĞLU

Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı

Endüstriyel Tasarım Programı

Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Haziran, 2018

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Nazmiye ÖZTÜRK

Günlük yaşam; bireylerin her an içinde var olduğu, üreterek, tüketerek ve hatta kimi zaman hiçbir şey yapmayarak, onunla hemhal olduğu, bilhassa bu yüzden çoğunlukla gözden kaçırdığı bir alandır. Günlük yaşam; özne ve nesneye bağlı ilişki biçimlerini ve bu doğrultuda günlük eylemleri içinde barındırdığı gibi tasarıma da zemin oluşturmaktadır. Bu alana nesnelerle kurulan ilişkiler, nesnelere yüklenen anlamlar ve onları kullanma biçimleri ile dahil olan tasarım pratiği, günlük yaşam ile devamlı bir etkileşim halindedir.

Bu çalışmada, günlük yaşam kavramı ve sosyolojisine genel bir bakış ile bu konuda öne çıkan bazı yaklaşım ve perspektifler sistemli olarak incelenmiş, sosyolojinin referans çerçevesi dahilinde, bu hem açık hem de muğlak görünen konu, yaşamlarımıza eşlik eden nesneler bağlamında tasarım pratiğiyle ilişkilendirilmiştir. Tasarım ve günlük yaşam kuramları arasındaki ilişkinin analiz edilmesi, bu ilişki içerisinde var olan örüntülerin keşfedilmesi hedeflenmiştir.

Tasarım ve günlük yaşam kuramları arakesitinde karşılaşılan güç ilişkileri, yeniden üretim gibi kavramlar ışığında günlük yaşam ve tasarım ilişkisine dair potansiyeller araştırılmıştır. Yoğun bir literatür taraması ile günlük yaşam yaklaşımları incelenmiş, bu bilgiler ışığında tasarım ile ilişkisi farklı bağlamlarda sorgulanmıştır. Çalışma vasıtasıyla, disiplinler arası düşüncenin teşvik edilmesi, günlük yaşamın tasarım alanı için önemine dikkat çekilmesi ve burada analiz edilen ilişkiler çerçevesinde, tasarım alanında yapılabilecek çalışmalara temel sağlanması amaçlanmıştır. Çalışma sonunda elde edilen bulgular değerlendirilerek, güncel ve geleceğe yönelik bir bakış ile tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Günlük yaşam kuramları, Tasarım, Tüketim, Yeniden üretim, Güç ilişkileri

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN EVERYDAY LIFE THEORIES AND DESIGN: A THEORETICAL SYSTEMATIC APPROACH

Betül Aybala ÇAKMAKÇIOĞLU

Department of Industrial Arts

Programme in Industrial Design

Anadolu University, Graduate School of Sciences, June 2018

Supervisor: Asst. Prof. Nazmiye ÖZTÜRK

Everyday life is a field in which individuals are present at all times, producing, consuming, and sometimes even doing nothing, becoming a part of it and therefore this field is often overlooked. As everyday life incorporates the forms of relationships related to the subject and the object, and the daily actions within this direction; it also forms the basis for design. The design practice, which is involved in this field through the relationships established with objects, the meanings embedded on objects and the way they are used, is constantly in interaction with everyday life.

In this study, some approaches and perspectives on the concept and sociology of everyday life have been examined systematically, and within this framework this clear/ambiguous subject has been associated with the practice of design in the context of the daily objects. The aim is to analyze the relationship between theories of everyday life and design and to explore the existing patterns.

Potentialities of the relation between everyday life and design are examined in the light of concepts including power relations, consumption and reproduction –encountered at the intersection of design and everyday life theories. The everyday life approaches were examined and schematized by means of an extensive literature review, and via acquired knowledge, their relation to design was questioned in various contexts. The aim of this study is to encourage interdisciplinary thinking, to draw attention to the importance of everyday life for the design field, and to provide the basis for future studies on design in the context of the relations analyzed here. Finally, obtained results are evaluated and discussed with a current and future oriented perspective.

Keywords: Theories of Everyday Life, Design, Consumption, Reproduction, Power relations

TEŞEKKÜR

“Aşına olunan illa ki bilinen değildir.”

G.W. F. Hegel

Aşına olunan bir bilinmeyene doğru yaptığım bu yolculukta bana yol gösteren ve cesaret veren değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nazmiye Öztürk’e, akademik hayata attığım ilk adımlarda yanımda olan, kendisinden çok şey öğrendiğim Dr. Öğr. Üyesi Dilek Hocaoglu’na, değerli görüş ve önerileriyle çalışmaya katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Engin Kapkın’a en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Merakımı her daim canlı tutmayı bana öğreten, öğrenmeyi sevdiren sevgili annem Müjgan Çakmakçioğlu ve babam Mehmet Çakmakçioğlu’na, bana daima gönülden destek veren ve örnek olan ablam Gökçen Şen’e, sevgisini başka dünyalardan bile hissettiğim başta canım ablam Tülay Sezer olmak üzere tüm erken ayrıldıklarına, beni ben yapan ve desteğini esirgemeyen tüm aileme teşekkür borç bilirim. Başta Aybeniz Gökmen ve İlknur Küçükoglu olmak üzere beni her zaman anlayan ve destek veren tüm dostlarıma teşekkür ve sevgilerimle...

B. Aybala Çakmakçioğlu

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

Betül Aybala Çakmakçıoğlu

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
GÖRSELLER DİZİNİ	xiii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	2
1.2. Önem	2
1.3. Yöntem	3
1.4. Tanımlar	4
2. LİTERATÜR TARAMASI	9
2.1. Veri Tabanları.....	9
2.1.1. Uluslararası çalışmalar.....	10
2.1.2. Ulusal çalışmalar	19
2.1.2.1. <i>Günlük yaşam ve tasarım çalışmaları</i>	27
2.2. Ulusal Lisansüstü Tez Çalışmaları.....	38
2.2.1. “Günlük yaşam” çalışmalarının alanlara göre incelenmesi	38
2.2.2. “Günlük yaşam ve tasarım” çalışmalarının alanlara göre incelenmesi.....	39

2.2.3. “Kültür ve tasarım” çalışmalarının alanlara göre incelenmesi.....	40
2.2.4. “Tüketim ve tasarım” çalışmalarının alanlara göre incelenmesi	41
2.2.5. Endüstri ürünleri tasarımı alanında “günlük yaşam” çalışmaları	42
2.2.6. Lisansüstü tez çalışmalarına ilişkin değerlendirme.....	45
3. GÜNLÜK YAŞAM KAVRAMI VE GÜNLÜK YAŞAM KURAMLARI.....	47
3.1. Günlük Yaşam.....	47
3.2. Günlük Yaşam Kuramları ve Yaklaşımları	49
3.2.1. Sistemler yaklaşımı	49
3.2.2. Mikro odaklı yorumsamacı yaklaşımlar.....	52
3.2.2.1. <i>Neo-Marksist akım</i>	54
3.2.2.2. <i>Fenomenolojik yaklaşım</i>	58
3.2.2.3. <i>Kuzey Amerika mikro sosyolojisi</i>	62
3.2.2.3.1. <i>Sembolik etkileşimcilik</i>	63
3.2.2.3.2. <i>Etnometodoloji</i>	65
3.2.3. Günlük yaşam kuramlarına ilişkin değerlendirme	67
3.3. Günlük Yaşam Kuramlarında Öne Çıkan Bazı Düşünürler	70
3.3.1. Henri Lefebvre	70
3.3.2. Michel de Certeau	76
4. TASARIM VE GÜNLÜK YAŞAM KURAMLARI İLİŞKİSİNİN	
İRDELENMESİ.....	79
4.1. Tasarım ve Günlük Yaşam Kuramları İlişkisinin Sistem	
Perspektifi Üzerinden İncelenmesi.....	81
4.1.1. Tasarım süreci ve sistemler yaklaşımı arasında olası	
ilişkilendirmeler	81
4.2. Tasarım ve Günlük Yaşam İlişkisinin Mikro Odaklı	
Yorumsamacı Yaklaşımlar Üzerinden İncelenmesi	87
4.2.1. Tasarım ve neo-marksist akım arasında olası ilişkilendirmeler	88

4.2.1.1. Zamansallık açısından tasarım ve günlük yaşam.....	91
4.2.2. Tasarım ve fenomenolojik yaklaşım arasında olası ilişkilendirmeler	97
4.2.3. Tasarım ve Kuzey Amerika mikro sosyolojisi arasında olası ilişkilendirmeler	103
4.2.3.1. Tasarım ve sembolik etkileşimcilik arasında olası ilişkilendirmeler	103
4.2.3.2. Tasarım ve etnometodoloji arasında olası ilişkilendirmeler	112
4.2.3.2.1. Nesnenin günlük yaşamda kullanıcı tarafından yeniden üretimi.....	114
4.2.3.2.2. Nesnenin günlük yaşamda tasarımcı tarafından yeniden üretimi.....	117
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	120
KAYNAKÇA.....	127
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLER DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. “Günlük yaşam”, “Gündelik hayat” ve “Everyday life” anahtar sözcükleri ile yapılan taramada ulaşılan tez sayılarının alanlara göre dağılımı.....	38
Tablo 2.2. “Günlük yaşam/gündelik hayat ve tasarım” anahtar sözcükleriyle yapılan taramada ulaşılan tez sayılarının alanlara göre dağılımı	39
Tablo 2.3. “Kültür ve Tasarım” anahtar sözcükleriyle yapılan taramada çıkan tez sayılarının alanlara göre dağılımı.....	40
Tablo 2.4. “Tüketim ve tasarım” anahtar sözcükleriyle yapılan tarama sonucunda çıkan tez sayılarının alanlara göre dağılımı.....	41
Tablo 3.1. “Günlük yaşam kuramlarının karşılaştırması.....	69
Tablo 3.2. “Günlük yaşam ve festival karşılaştırması.....	75

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1. Highmore (2004) Makale Evreni	10
Şekil 2.2. Manzini (1992) Makale Evreni	11
Şekil 2.3. Hall (2011) Makale Evreni.....	12
Şekil 2.4. Dant (2006) Makale Evreni	13
Şekil 2.5. Rosenberger (2017) Makale Evreni	14
Şekil 2.6. Michael (2012) Makale Evreni.....	14
Şekil 2.7. Leslie ve Reimer (1999) Makale Evreni	15
Şekil 2.8. Araya (1995) Makale Evreni	16
Şekil 2.9. Fehérváry (2009) Makale Evreni	16
Şekil 2.10. Aro ve Wilska (2013) Makale Evreni	17
Şekil 2.11. Thrift'in (2004) Makale Evreni	17
Şekil 2.12. Tormey (2007) Makale Evreni	18
Şekil 2.13. Schinkel (2015) Makale Evreni.....	18
Şekil 2.14. Seigworth ve Gardiner (2004) Makale Evreni	19
Şekil 2.15. Yiğit (2012) Makale Evreni	20
Şekil 2.16. Saral ve Kükrer (2016) Makale Evreni	21
Şekil 2.17. Erkul (2013) Makale Evreni.....	22
Şekil 2.18. Kaymas (2016) Makale Evreni.....	23
Şekil 2.19. Karabacak ve Sezgin (2013) Makale Evreni	23
Şekil 2.20. Başfıncı (2011) Makale Evreni	24
Şekil 2.21. Okumuş (2015) Makale Evreni	25
Şekil 2.22. Ülkücan (2017) Makale Evreni	25
Şekil 2.23. Zeybek (2017) Makale Evreni.....	26
Şekil 2.24. Meder ve Çeğin (2011) Makale Evreni	27
Şekil 2.25. “Tarihte Gündelik Yaşam ve Tasarım” Semineri Ana Temaları	28

Şekil 2.26. Talu (2007) Makale Evreni	29
Şekil 2.27. Turan (2007) Makale Evreni	29
Şekil 2.28. Güneş (2012) Makale Evreni	30
Şekil 2.29. S. Köylü ve Er (2016) Makale Evreni	30
Şekil 2.30. Alangoya (2014) Makale Evreni	31
Şekil 2.31. Aslan (2015) Makale Evreni	32
Şekil 2.32. Ögüt ve Bağlı (2003) Makale Evreni	32
Şekil 2.33. Ögüt (2009) Makale Evreni.....	33
Şekil 2.34. Ögüt (2004) Makale Evreni.....	33
Şekil 2.35. Sağocak (2007) Makale Evreni	34
Şekil 2.36. Gürpınar, Yagou ve Ögüt (2016) Makale Evreni	35
Şekil 2.37. Literatüre Dayalı Kavram Haritası	33
Şekil 2.38. Endüstri ürünleri tasarımında günlük yaşam lisansüstü çalışmaları	42
Şekil 2.39. İncelenen yüksek lisans tez çalışmaları içerik analizi diyagramı	43
Şekil 2.40. İncelenen doktora tez çalışmaları içerik analizi diyagramı	45
Şekil 2.41. Tasarım temel alanında yer alan tez çalışmalarına dair içerik analizi.....	46
Şekil 2.42. Endüstri ürünleri tasarımında günlük yaşam ile ilgili tezlerin dili	46
Şekil 3.1. Günlük yaşam tanımları	48
Şekil 3.2. Günlük yaşama iki temel yaklaşım	50
Şekil 3.3. Günlük Yaşam Kuramları I	52
Şekil 3.4. Mikro Odaklı Yorumsamacı Yaklaşımlar	53
Şekil 3.5. Marksizm ve Neo-marksist yaklaşımlara ait kavramlar	55
Şekil 3.6. Fenomenolojik yaklaşıma ait kavramlar	62
Şekil 3.7. Kuzey Amerika mikro sosyolojisine ait kavramlar	66
Şekil 3.8. Günlük Yaşam Kuramları II.....	68
Şekil 3.9. Lefebvre'ye dair kavramlar	70
Şekil 3.10. Lefebvre'ye göre devrimin düzeyleri	72

Şekil 3.11. Lefebvre'nin üçlü diyalektiği	74
Şekil 3.12. De Certeau'ye dair kavramlar	76
Şekil 4.1. Tasarım ve günlük yaşam kuramları ilişkisinde temel eksenler.....	80
Şekil 4.2. Temel Değişme Modeli	82
Şekil 4.3. Problem çözme sürecinin karmaşık yapısı	83
Şekil 4.4. Tasarım sürecinde kısıtlar	83
Şekil 4.5. Bir endüstri ürünün tasarımı üzerindeki etkenler ve süreç	84
Şekil 4.6. Sistemler yaklaşımı ve tasarım ilişkisi	87
Şekil 4.7. Planlı işe yaramazlık türleri.....	90
Şekil 4.8. Neo-marksist akım ve tasarım ilişkisi	96
Şekil 4.9. Tasarım ve Fenomenolojik yaklaşım ilişkisi.....	102
Şekil 4.10. Tasarım ve sembolik etkileşimcilik ilişkisi	111
Şekil 4.11. Etnometodoloji ve tasarım ilişkisi	119
Şekil 4.12. Günlük yaşam kuramları ve tasarım ilişkilendirmelerine dayalı kavram haritası.....	121
Şekil 4.13. Tasarım ve günlük yaşam kuramları arasındaki olası ilişkiler ve örnekleri	123

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 4.1. Alaturka ve alafranga saati gösteren cep saati.....	85
Görsel 4.2. Arçelik firmasının 1961 tarihli reklamı.....	85
Görsel 4.3. Volkswagen Beetle’ın tasarımcısı Ferdinand Porsche ve Adolf Hitler.....	86
Görsel 4.4. iPhone 8 Product Red	91
Görsel 4.5. Modern Zamanlar filminden bir kare	92
Görsel 4.6. Bir boş zaman endüstrisi olarak sevgililer günü.....	93
Görsel 4.7. Bir boş zaman nesnesi olarak oyun konsolu.....	94
Görsel 4.8. Bir boş zaman nesnesi olarak akıllı telefon	94
Görsel 4.9. a) Berggren’in objektifinden kahvehanede tavla oynayanlar ve seyircileri b) Günümüz boş zaman mekânı olarak kafeler	95
Görsel 4.10. Festival nesnesi olarak farklı zamanlara ait arttırılmış gerçeklik ürünleri.....	95
Görsel 4.11. Him & her sandalye	96
Görsel 4.12. Sacco koltuk (1968) ve Grillo telefon (1965).....	98
Görsel 4.13. a) Alessi düdüklü su ısıtıcısı b) Zamanı koku ile gösteren bakır saat.....	99
Görsel 4.14. a) Plywood Chair ve b) Utensil Family	100
Görsel 4.15. Cindy ve kısa sürede kullanmayı bıraktığı robotik el.....	101
Görsel 4.16. Philippe Starck’ın limon sıkacağı tasarımı.....	104
Görsel 4.17. Philippe Starck’ın aydınlatma tasarımı	105
Görsel 4.18. a) Vogue Italia dergisinden bir Chanel imajı b) Kadın ellerine özgürlük veren Chanel çanta.....	106
Görsel 4.19. iPhone X ve sloganı	107
Görsel 4.20. Cumhurbaşkanlığı Köşkü, makam odası	108
Görsel 4.21. Bir sosyal statü sembolü olarak klasik vitrin.....	109
Görsel 4.22. Sınırlı sayıda üretilen Zaha Hadid tasarımı satranç takımı	109

Görsel 4.23. Volkswagen Beetle’ın “Hitler’in otomobili” algısını değiştiren reklam .	110
Görsel 4.24. Nazi sembolünden Barış sembolüne dönüşen VW Beetle	111
Görsel 4.25. Stres halkası oyuncağının yaratıcısı Richard James’in eşi oyuncağın 50. Yılı için yapılan altın halkalarla.....	113
Görsel 4.26. Buzdolabının kullanıcı tarafından kendileme ile yeniden üretimi	115
Görsel 4.27. Kullanıcısı tarafından farklı bir işlev kazandırılan havan mermisi kovanı.....	116
Görsel 4.28. Eskişehir kentsel donatılarının bir direnç nesnesi olarak yeniden üretimi	116
Görsel 4.29. Arçelik “Tiryaki” çay makinesi.....	117
Görsel 4.30. Şekerlik nesnesinin yeniden üretimi.....	118
Görsel 4.31. Çiçek saksılarının tasarımcı tarafından yeniden üretimi	118
Görsel 4.32. Hazır nesnelerin farklı bağlamlarda yeniden üretimi	119

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ICSID : International Council of Societies of Industrial Design

WDO : World Design Organization

ETMK : Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu

OED : Oxford English Dictionary

EDS : EBSCO Discovery Service

İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi

Ed. : Editör

Çev. : Çeviren

Bkz. : Bakınız

vd. : ve diğerleri

vb. : ve benzeri

yy. : yüzyıl

1. GİRİŞ

“Bir günün hikâyesi, dünyanın hikâyesini ve toplumun hikâyesini kapsar (Lefebvre, 2016, s.12)”. Tıpkı bir nesnenin hikayesi gibi. Günlük yaşam, sıradanın hikayesidir ve tam da bu yüzden yaşamla ilgili birçok bilgiyi, deneyimi içinde bulunduran bir derinliğe sahiptir ve incelenmeye değerdir. Bu çalışmada günlük yaşam sosyolojisine genel bir bakış ile günlük yaşam konusunda belirlenen bazı yaklaşım ve perspektifler sistemli olarak incelenmiş, bu hem bariz olan hem de muğlak görünen konu, yaşamlarımıza eşlik eden nesneler bağlamında tasarım pratiğiyle ilişkilendirilmiştir.

Bireyler ve nesneler arasındaki ilişkiler yoluyla günlük olanla sıkı bir bağ kuran tasarım pratiğinin, günlük yaşam sosyolojisi çerçevesinde incelenmesi tasarım disiplini için değerli görülmüştür. Bu çalışma birçok kaynaktan feyz alarak disiplinler arası bir köprü oluşturur. Kültür, tüketim, tasarım, sosyal teoriler ve pratikler gibi alanları ortak bir zeminde ele almayı ve ilişkilendirmeyi amaçlar. Çalışmada tasarım ve günlük yaşam eleştirileri arakesitinde karşılaşılan modernite, tüketim, yeniden üretim gibi kavramlar ışığında günlük yaşam ve tasarım ilişkisini oluşturacak potansiyeller araştırılmıştır. Genel ve kapsayıcı bir bakış ile ele alınan konu, çalışma ilerledikçe daha detaylı incelenerek, derinleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde bu konuyla ilgili akademik çalışmalar incelenerek konunun ilişkilendiği alanlar ve kavramlar ortaya konmuştur. Lisansüstü tezlerin alanlara göre dağılımı yapılmış ve tasarım alanında bu konudaki çalışmaların eksikliğine dikkat çekilmiştir. Literatür taramalarında özellikle tasarım ve günlük yaşam kesişiminde yapılan çalışmalar titizlikle incelenmiş ve konuyu ele alış biçimleri, içerikleri analiz edilerek, elde edilen veriler gruplandırılmıştır. Böylece alanyazındaki boşluklar tespit edilerek, tez çalışmasının strüktürü bu noktadaki eksikliği gidermek üzere oluşturulmuştur.

İkinci bölümde günlük yaşama bakışları ve ondaki anlam arayışlarını rafine edilmiş olarak kavrayabileceğimiz başlıca günlük yaşam yaklaşımları ve bu alanda öne çıkan kuramcılar incelenmiştir. Bu bölümde konuyla ilgili öncü eserler olmak üzere birçok kaynaktan yararlanılarak yaklaşımların temel nitelikleri, kuramcılarının tanımladığı önemli kavramlar açıklanmıştır. Bu da tasarımın ilişkileneceği alan ile ilgili yeterli kuramsal bilgiye sahip olmak açısından sağlam bir zemin oluşturmuştur.

Üçüncü bölüm, bu sosyolojik kuramların; çeşitli kavramlar ışığında ele alınarak tasarımın kendisi, tasarımı yeniden üreten kullanıcı ve nesneyi öncülleyen tasarımcı gibi tasarım pratiğine dahil olan tüm aktörlerle ilişkisinin analiz edildiği bölümdür. Bu bölümde günlük yaşamın tasarım ile görece açık veya örtük bağlantıları araştırılmıştır. Günlük yaşam içerisinde yer alan farklı kavramlarla tasarım ve günlük yaşam düşünüyü tekrar ele alınmış, çeşitli bağlamlar içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ürün tasarımı ile diyalektik bir ilişki kuran günlük yaşamın ve kuramlarının anlaşılmasının, tasarım alanı ve tasarım sürecinin her aşaması için stratejik önemi vurgulanmıştır.

Sonuç ve tartışma bölümünde çalışma özetlenerek, genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda ortaya çıkan durum açıklanmakta ve bu durum güncel ve geleceğe dönük bir bakış açısıyla yorumlanmaktadır. Bu bölümde aynı zamanda, ileride yapılabilecek tasarım araştırmaları ve uygulamaları için de bazı önerilerde bulunmaktadır.

1.1. Amaç

Çalışmanın amacı; tüm zamanları kapsayan, yaşamın her alanında, her eylemin ve durumun temelinde yer alan günlük yaşam konusunu tasarım alanıyla kesiştirerek yeni ve kapsayıcı bir perspektif oluşturmaktır. Bununla birlikte tasarımın disiplinler arası doğasına da uygun olarak günlük yaşam sosyolojisi gibi farklı disipline ait görülen bir konunun aslında tasarım pratiğiyle nasıl yakın bir ilişki içerisinde olduğunun bütüncül bir yaklaşımla ele alınması hedeflenmektedir. Bu tez çalışmasıyla amaçlanan günlük yaşamın tasarım ile olan ilişkisi hakkında bir farkındalık yaratmak, nesnelerle kurulan ilişkilere farklı okumalar önermek, günlük yaşamın gizemli dünyasında yeni olanaklar keşfedilmesine katkıda bulunmak, bunların tasarım çalışmaları, pratikleri ve eğitiminde yer almasına teşvik etmektir.

1.2. Önem

Çalışmanın önemi, tasarım pratiğine alternatif bir kuramsal altyapı sağlayarak tasarımın kültürle ve günlük olanla etkileşimine vurgu yapılması, tasarım, kültür ve sosyoloji arakesitinde yapılacak çalışmalara bir zemin hazırlaması olarak ifade edilebilir. Bu çalışmanın tasarım alanında önemini ve niçin bu konunun çalışıldığını açıklamada Türkiye'deki lisansüstü tez çalışmaları için yapılan araştırma bulguları da yardımcı olmaktadır. Bu araştırmada; günlük yaşam ile ilgili çalışmaların beklendiği gibi daha

fazla sosyal bilimlerde gerçekleştirilmiş olduğu, tasarım gibi her daim sıradan(!) yaşamlarımız içinde yer alan bir yaratıcı disiplinle çakıştırıldığı çalışmaların nicelik ve çeşitlilik yönünden arttırılması gerektiği tespit edilmiştir.

Tasarımın disiplinler arası doğası, sosyolojik yapılarla bağıntısının araştırıldığı çalışmalara da fırsat tanımaktadır. Bu düşünceyle hareketle, tasarım ve sosyoloji arasındaki bağlantının keşfine temel oluşturması ve buna dikkat çekmesi çalışmanın literatürde önemli bir noktada olacağına işaret etmektedir.

1.3. Yöntem

Bu tez çalışması üzerinde durulan konu itibariyle derinlemesine anlama sağlama, bağlamı inceleme gibi amaçları olan, yorumlayıcı bir nitel araştırma özelliği göstermektedir. Nitel araştırma; insana dair davranış ve tutumları, yaşam biçimlerini, toplumsal strüktürleri ve sosyal dönüşümleri kavramaya yönelik bilgi üretme işlemidir (Strauss ve Corbin, 1990'dan aktaran Özdemir, 2010, s.325). Bu açıdan, nitel araştırma aslında bireyin kendi yapısı ve toplumsal yapıların derinliklerini kavramak için kullandığı bir bilgiyi keşfetme yöntemidir.

Bu alışma kuramsal bir altyapı ve sosyolojik temellere dayanmakta, bunlar üzerine yorumlar ve perspektifler geliştirmeye çalışmaktadır. Yine amaca göre sınıflandırılan araştırma çeşitlerinden; kuramsal ve kavramsal geliştirmeyi hedef alan, anlama açıklama, detaylı tanımlama, bilgi üretme, ilişkilendirme ve kuramsallaştırma gibi amaçlarla yapılan temel araştırmalar türüne dahildir. Çalışmada, veri toplama yöntemlerinden literatür taraması ağırlıklı olarak kullanılarak kuramsal ve sistematik bir inceleme yapılmıştır. Yazılı kaynaklar dışında görsel kaynaklardan da bir olguyu, bağlamı ya da çalışma içerisinde ortaya çıkarılan ilişki örüntülerini örneklendirme amacı ile yararlanılmıştır.

Öncelikle günlük yaşam kuramları ve eleştirileri ile ilgili yazılı kaynaklar taranmış, okumalar yapılmış ve buradan elde edilen veriler incelenerek sistemli bir şekilde aktarılmıştır. Bu kuramların ve tabi günlük yaşamın tasarım ile ilişkisi sorgulanırken var olan bilgiler farklı bileşenlerle, çeşitli bağamlarda yeniden üretilmiş ve yorumlanmıştır. Kavramların ve örüntülerin daha iyi anlaşılması amacıyla, betimleyici ve ilişkiyel bir yaklaşım sergilenmiştir.

1.4. Tanımlar

Bu bölümde tez çalışmasının temelini oluşturan, çalışma içerisinde kullanılan bazı temel kavramların ve terimlerin sözlük anlamları, önemli otoriteler tarafından yapılan tanımları ve/veya tez içerisinde hangi anlam ve bağlamda kullanıldıkları yer almaktadır. Bu kavramlar ve terimlerin başında, disiplinler arası çalışmayı hedefleyen bu tezde bilimsel birikiminden en çok beslenen, sosyoloji (toplum bilimi) gelmektedir.

Sosyoloji; insan hayatının, sosyal gruplar ile tüm toplumların ve insan dünyasının bilimsel incelemesidir. Bireysel yaşam, toplumsal hayatın bağlamlarını gösterir. Bu yaşamlar içindeki girift yapıyı anlamak sosyolojinin temelini oluşturur (Giddens, 2009, s.6). Sosyolog ve filozof Bauman’a (1998, s.12) göre sosyoloji, "insan ürünü dünyayla, dünyanın insan etkinliklerinin izlerini taşıyan, insanların eylemleri olmaksızın var olması düşünülemeyen parçası ya da boyutlarıyla ilgili olan sosyal bilimler disiplinleri" arasında farklılaşır. Bu farklılık aslında sosyolojinin diğer bilimlerden gözden kaçırılan olguları inceleyen, “artıkçı bir disiplin” olmasıdır. Bauman (1998, s. 16), sosyolojiyi ayrı bir noktaya getiren şeyin, insan edimlerini büyük oluşumların unsurları olarak görebilmesi ve her şeyden önce insan dünyası hakkında bir düşünme biçimi olmasından ileri geldiğini belirtir. Sosyoloji disiplini tam da bu bağlamda, bu tez çalışmasında yararlanılan düşünme biçiminin ve bakış açısının oluşmasında katkı sağlamaktadır. Tez içerisinde, yine bu disiplin dahilinde inceleyeceğimiz bazı kuramlardan bahsedilmektedir. Buna istinaden “kuram” teriminin de tanımına burada yer verilmektedir.

Kuram; Türk Dil Kurumu Sözlüğünde de yer aldığı üzere, “uygulamalardan bağımsız olarak ele alınan soyut bilgi, belirli bir konudaki düşüncelerin, görüşlerin bütünü ve sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü, nazariye, teori” anlamına gelmektedir (TDK, 2017). Teori sözcüğüne karşılık, kurmak fiilinden türetilmiş bir kelimedir. Teori; bir şeyi, kendisinden bağımsız ve genel ilkelere dayalı olarak açıklama amacı taşıyan bir varsayım veya bir fikir sistemidir. Etimolojik olarak Yunanca bakmak, görmek, gözlemlemek ve tefekkür (düşünüş) anlamlarına gelen “theoria” terimine dayanmaktadır. Diğer taraftan bu sözcük günlük yaşamda bir durumu açıklamak veya bir eylem biçimini doğrulamak için ortaya atılan bir fikir olarak da kullanılmaktadır (OED, 2017). Sosyoloji disiplini altında bu tezde bahsedilen kuramların odaklandığı konu olan günlük yaşam kavramından ve tanımlarından da -detaylıca incelenmeden önce- genel olarak söz etmek yararlı olacaktır.

Günlük yaşam, bugüne değin birçok sosyolog ve bu kavramı sorunsallaştıran birçok kuramcı ve düşünür tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Günlük yaşamın, sosyolojik çoğu kavram içerisinde tanımlanması hayli zor kavramlardan biri olduğunu ifade eden Featherstone (1995, s.55) bunun, günlük hayatın, bizim bütün kavramsallaştırmalarımıza, anlatılarımıza, tanımlamalarımıza nihai zemini sağlayan bir yaşam dünyası olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Günlük yaşam aynı zamanda, düzenli bir düşünceye uymayan tüm rahatsız edici ufak tefek parçaların sıkıştırıldığı “artık bir kategori” gibi görülmektedir (Featherstone,1995). Gerçekten de yorumcuların da belirttikleri gibi bu alana girmek, temel özellikleri itibariyle rasyonel sınıflandırmaya karşı oldukça dirençli olan bir yaşam alanını keşfetmektir. Günlük yaşam; Oxford Üniversitesi’nin bir yayını olan Sosyoloji Sözlüğünde ise, sosyolojinin günlük hayatın organizasyonunu ve anlamını araştıran, genellikle mikro sosyoloji (ancak bununla sınırlı değildir) ve uyku, çalışma deneyimleri, konuşma, zaman gibi çeşitli günlük deneyimlerin incelendiği nitel araştırmalarla özdeşleştirilen bir dalı olarak açıklanmıştır (“Everyday life”, 1998). Günlük yaşam kuramlarının içerisinde izini süreceğimiz tasarım da günlük yaşam gibi tanımlanması zor bir kavramdır, burada bu kavramın da sözlük anlamları ve bazı tanımlamalarına yer verilmiştir.

Tasarım; sözlük anlamı olarak, “zihinde canlandırılan biçim, tasavvur, bir sanat eserinin, yapının veya teknik ürünün ilk taslağı, tasar çizim, bir araştırma sürecinin çeşitli dönemlerinde izlenecek yol ve işlemleri tasarlayan çerçeve, daha önce algılanmış olan bir nesne veya olayın bilinçte sonradan ortaya çıkan kopyası” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Burada kelimenin etimolojik kökenine bakmak da faydalı olacaktır. “Design” sözcüğü Latince “de” ve “signare” köklerinden gelmektedir. “Signare”, “signum” yani “işaret” kökünden türetilmiştir. İşaret etmek, belirlemek, seçmek, tayin etmek, atamak anlamlarına gelmektedir (Bayazıt, 2011, s.15).

Geçmişten günümüze kadar çeşitli kurum ya da kişiler tarafından içinde bulundukları zamanın koşul ve eğilimlerine de bağlı olarak, birçok tasarım tanımı yapılmıştır. Oxford sözlüğüne bakıldığında tasarım kelimesi ilk kez 1588 yılında kullanılmış ve şöyle tanımlanmıştır:

“Biri tarafından, gerçekleştirilecek bir şey için oluşturulan plan ya da şema, bir sanat çalışmasının ilk grafik taslağı, bir çalışmanın icrasını sağlayan bağlayıcı bir uygulamalı sanatlar nesnesi (Bürdek, 2005, s.13-15)”.

Tasarımın kültürel ve insani değerleri üzerine çalışan İngiliz yazar ve eğitimci John Heskett (2002, s. 3-4) tasarım teriminin çok fazla anlam düzeyine sahip olduğundan, tanımlanmasının güç olduğunu ifade etmiştir. Tasarımın anlamının kullanıldığı bağlama göre değiştiğini şu cümleyle göstermeye çalışmıştır: “Design is to design a design to produce a design.” / “Tasarım bir tasarımı üretmek için bir tasarım tasarlamaktır.” Bu cümlede tasarım sözcüğünün kullanımları gramatik olarak doğrudur. Terimin ilk kullanımı, genel bir kavram olan anlamına işaret etmektedir. İkinci kullanımı süreci ve eylemi ifade eder, üçüncü kullanım ana fikri, önermeyi anlatırken, son kullanımı ise sonlandırılmış bir ürünü ifade eder. Bu karmaşanın sebebi tasarım terimlerinin ve pratiğinin geniş bir kapsama yayılmış olmasıdır (Heskett,2002). Yine, tasarımın bu geniş kapsamını destekler biçimde endüstriyel tasarımcı ve eğitimci Victor Papanek (1972, s.23) her insanın tasarımcı olduğunu, insanların yaşam içerisinde her daim temel etkinlik ve eylemlerini tasarladığını belirtmiştir. Papanek’e göre (1972), herhangi bir eylemin, istenen ve öngörülebilir bir şekilde planlanması tasarım sürecini oluşturur. Tasarımı ayırtmaya kalkışmak, tasarımın içsel değerine zıt düşer. Tasarım, “bir şiir yazmak, beste yapmak olduğu gibi, aynı zamanda bir çekmeceyi düzenlemek ve bir çocuk yetiştirmektir de (Papanek,1972)”. Tüm bu kapsayıcı açıklamalar dışında tasarımın farklı yönleriyle ele alındığı tanımlarından birini yapan Simon’ a göre, tasarlamak, var olan durumları tercih edilenlere dönüştürmeyi amaçlayan eylem yolları geliştirmektir (Simon, H. A., 1996, s. 111). Yine tasarımı ve tasarım sürecini betimleyen bir tanım ise, tasarımı, “çeşitli aşamalarında amaçlara ulaşmak için verilen kararlardan oluşan problem belirleme ve problem çözme yaratıcı eylemi” olarak açıklamıştır (Bayazıt, 2004). Oldukça geniş bir alanı kapsayan tasarım terimi bu çalışmada tüm bahsedilen tanımlar dahilinde kullanılmakla birlikte sıklıkla endüstriyel tasarıma da referans verecektir. Tasarımın genel tanımlamalarından endüstriyel tasarım kavramına geldiğimizde, endüstriyel tasarımın daha çok sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıktığını ve yaşam içerisinde insanlar tarafından kullanılmak üzere sanayide üretilen nesnelerin yaratıcı bir biçimde geliştirilmesiyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. World Design Organization (WDO), eski ismiyle ICSID’in 29. Genel Kurul toplantısında duyurduğu tanıma göre endüstriyel tasarım; yenilikleri yönlendiren, iş başarısını geliştiren, yenilikçi ürünler, sistemler, hizmetler ve deneyimler yoluyla daha iyi bir yaşam kalitesi getiren stratejik bir problem çözme sürecidir ([http-1](http://1)). Endüstriyel Tasarımcılar Meslek Kuruluşu’nun (ETMK) endüstriyel tasarım tanımı ise şu şekildedir:

“Endüstriyel Tasarım, endüstride üretilen, nihai kullanıcıya yönelik ürünlerin, işlevsellik, hedef kitlenin beğenisine ve kullanıcının ihtiyaçlarına uygunluk gibi ölçütleri gözeterek fikren geliştirilmesi ve üretime uygun yeni bir ürün olarak projelendirilmesidir. Endüstriyel tasarım, endüstriyel yöntemlerle üretilen nesnelerin insanla ilişkisini kurmaya yönelik bir meslektir (http-2)”

Verilen tanımlamalarda da görüldüğü üzere; endüstriyel tasarım, seri olarak üretilen nesnelerin kullanıcı ihtiyaçları ve istekleri, pazar koşulları ve içinde yaşanan zamanın eğilimleri dahilinde yenilik ve çözüm getirme misyonu ile gerçekleştirilen uzun soluklu bir etkinliktir. Tasarım süreci, içerisinde kapsamlı bir araştırmayı ve keşfi de barındırır.

Tasarım, günlük yaşamda hem bir ürün hem de zihinsel bir süreç veya eylem olarak da farklı bağlamlarda karşılık bulan bir terimdir. Dolayısıyla bu çalışmada, endüstride üretilmiş veya üretilmemiş, üç boyutlu yahut iki boyutlu gibi ayrımlar yapılmaksızın çeşitli örneklerden bahsedebilmek adına ağırlıklı olarak tasarım sözcüğü kullanılmıştır. Gün geçtikçe anlamı ve kapsamı da dönüşen tasarım, nesnelerin tasarlanmasının yanı sıra yukarıdaki tanımlarda da atıfta bulunulan insan-nesne ilişkisinin de tasarlanmasına doğru evrilmiştir. Nesne ve insan ilişkisi çok boyutlu ele alınabilecek bir konu olmakla birlikte bu çalışmada da önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan nesnenin ne olduğuna ve burada hangi kapsamda ele alındığına değinmek doğru olacaktır.

Nesne; TDK sözlüğünde “belli bir ağırlığı, hacmi, rengi olan her tür cansız varlık, şey, obje ve öznenin dışında kalan her konu” olarak tanımlanmaktadır. Fizik Terimleri Sözlüğünde “insanın dışında kalan, görülebilen, dokunulabilen, bir kütlesi olan her tür özdeksel varlık” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2017). Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise “özne ediminin, bilincin yöneldiği şey; düşünülen, tasarlanan nesne, kendisine yönelen bir edim olmadan var olmayan; özne ediminden ve bilinçten, bağımsız olan gerçek nesne; dış dünyanın bir parçası olarak bilincin karşısında duran şey” gibi anlamlara gelmektedir (Akarsu, 1975, s.124). Nesne genel olarak görülebilen ve dokunulabilen maddi varlık olarak tanımlanırken, bir diğer anlamı da bir eylem veya duygunun yönlendirildiği kişi veya şeydir (OED, 2018). Bu tanımlardan yola çıkarak nesne kelimesi, öznenin dışında kalan cansız varlıkları ifade ederken bir yandan da özne etkinliğinden ve düşüncesinden ayrı olmayan bir durumu da belirtir. Bu çalışmada nesne kavramının ağırlıklı olarak kullanılacak olmasının sebebi de kelimenin bu çok yönlü anlamlarıdır. Nesne sözcüğünün tercih edilmesindeki amaç, çalışma bağlamında, günlük yaşamda her daim var olan ve zamana eşlik eden tasarlanmış veya tasarlanmamış tüm objelerden bahsedebilme esnekliğini elde etmektir. Yine günlük yaşamın kendisinden ayrı düşünülemeyen,

yaşamdaki nesneler ve onlarla kurulan ilişki biçimlerinde etkisi açıkça görülen kültür de bu çalışmanın altyapısını oluşturan anahtar kavramlardan biridir. Dolayısıyla bu bölümde kültürden de kısaca bahsedilmektedir.

Kültür; tanımlanması oldukça zor, yaşamla ve var olan her şeyle ilgili kapsayıcı bir kavramdır. Sözlük anlamı ile kültür;

“Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, bir topluma veya topluluğa özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü, muhakeme, eleştirme yeteneklerinin öğrenme ve yaşantılarla geliştirilmiş biçimidir.” (TDK, 2017).

Kelimenin etimolojik kökenine bakıldığında, Latince “cultura” fiiline dayandığı, bu fiilin de ekip biçme, yetiştirme ve eğitim anlamına geldiği görülmektedir (Nişanyan, 2002). Kültür; antropolojik açıdan yaklaşıldığında en genel anlamı ile yaşayış biçimi ya da insanlığa dair her şey olarak tanımlanabilir. Bu yaşayış biçimleri ve insanlığa dair her şeyin keşfi de kuşkusuz günlük yaşamda başlayan ve süregelen bir arayıştır. İlginç bir şekilde tasarım gibi kültür kelimesinin de gelişme ve besleme fikriyle bağlantılı bir kökeni olması (Sparke,2013, s.4), tasarımın kültürle olan bağına dair bir ipucu olarak görülebilir. Kültür; insanlığa dair her şey olarak tanımlanırken, kültür alanı içinde yer alan ve hem günlük yaşam hem de tasarımla yakından ilgili bir alt disiplin olarak maddi kültür karşımıza çıkmaktadır.

Maddi kültür; belirli bir zamanda belirli bir toplum veya topluluğun inançlarının, düşüncelerinin, değerlerinin, tutumlarının ve varsayımlarının insanın ürettiği yapay nesnelerden üzerinden araştırılmasıdır. Maddi kültür, nesnelerin birincil veri olarak kullanılması açısından kültürel araştırma biçimleri içinde özgündür fakat bilimsel olarak, kültürel antropolojinin ya da kültürel tarihin bir dalı olduğu düşünülebilir. Bu yaklaşım, insan yapımı bir nesnenin, onu üreten insanın anlayışının somut kanıtı olduğu gerçeğine dayanır. Altında yatan düşünce, insan tarafından yapılan ya da değiştirilen nesnelerin, bunları yapan, kullanan ya da satın alan bireylerin inançlarını, bilinçli ya da bilinçsiz, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde yansıttığı ve böylece ait oldukları toplumun da değerlerine işaret ettiğidir (Prown, 1982, s.2).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması, araştırma sorularının tanımlanmasını ve araştırmanın konumlanmasını destekleyen bir alanın özetidir. Literatür taraması oluşturulurken, akademik ve mesleki dergi makaleleri, kitaplar ve web tabanlı kaynaklar da dahil olmak üzere bir dizi farklı kaynağa başvurulur ve bunların tümü değerlendirilir. Literatür taraması, ilgili belgelerin ve diğer kaynakların belirlenmesinde ve konumlanmasında yardımcı olur (Rowley ve Slack, 2004, s.31).

Bu tez çalışmasında araştırılan konu ile ilgili olarak belirlenen anahtar kelimeler yardımıyla, arama motorları, kütüphane kaynakları, web kaynakları ve çeşitli bibliyografik veri tabanlarında taramalar yapılmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler analiz edilerek özetlenmiş, ulaşılan çalışmalar niteliklerine, türlerine göre ayrılmış, belli kavramsal çerçevelerin oluşmasında, konu alanının anlaşılmasında ve seçilen evrende yapılan çalışmaları konumlandırmada yararlı bir araç olmuştur. Literatür çalışmasından elde edilen veriler ile çeşitli kavram haritaları oluşturulmuştur. Bu bölümde kavramların detaylı açıklamalarından ziyade, şu ana kadar bu çalışmaya temel oluşturabilecek ne gibi çalışmalar yapıldığına, literatürün geldiği noktaya, literatürdeki boşluklara ve bu çalışmanın yapılan diğer çalışmalardan hangi noktalarda ayrıldığına yer verilmiştir.

2.1. Veri Tabanları

Tez çalışması kapsamında öncelikle günlük yaşam ve tasarım ara kesitinde olmak üzere, bu konudaki alan yazını araştırmak için; Sage, ScienceDirect, Web of Science, Scopus, Taylor&Francis, SocIndex gibi 73 adet veri tabanında ortak bir tarama yapan Anadolu Üniversitesi EDS arayüzünden günlük yaşam, tasarım, kültür, tüketim gibi anahtar kelimeler “günlük/gündelik yaşam” (everyday life), “günlük yaşam ve tasarım” (everyday life and design) gibi farklı kombinasyonlarla Türkçe ve İngilizce olarak aratılmıştır. Bu taramalarda doküman türleri akademik dergiler, e-kitaplar ve konferans materyalleri olarak sınırlandırılmıştır. Bu kısıtlamaların sebebi asıl amacın, bu alandaki akademik çalışmaların çeşitliliğini tespit etmek olması, basılı kaynaklara ise halihazırda, katalog tarama ve diğer kanallar yoluyla ulaşılmış olmasıdır. Bu taramalar dışında çeşitli akademik web tabanlı ve basılı kaynaklardan taramalar ile de bu konuda yapılan birçok akademik çalışma incelenmiştir.

2.1.1. Uluslararası çalışmalar

Günlük yaşam uluslararası alanda bu tez çalışmasında sıklıkla yararlanılan kültür eserlere konu olmuş, bu konunun mimarları başta sosyoloji ve felsefe alanlarında önde gelen düşünürler olmuştur. Ancak bu başlıkta yukarıda bahsedilen veri tabanları içerisinde ne gibi akademik çalışmalara ulaşıldığından bahsedilecektir. Ulaşılan tüm çalışmalara burada yer verilmemekle birlikte, bahsedilen örnekler kapsamı benzer çalışmaları temsil etmek üzere seçilmiştir.

Günlük yaşam akademik literatürde birçok bağlamda ele alınmış, farklı alt başlıklarına odaklanılarak, disiplinler arası çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; günlük yaşamın kendine özgü ritimlerinin ve onla ilgili deneyimlerin genellikle sosyoloji ve kültürel çalışmalarda gözden kaçırıldığını belirten Highmore (2004, s.306), günlük yaşamdaki rutin kavramına sosyo-estetik yaklaşımları canlandırmayı ve bu konuda bazı koordinatlar sağlamayı amaçlamıştır. Bunun için de *estetik*¹ ve günlük yaşamı birleştiren ve sıradan yaşamın deneyimsel yönlerinin incelenmesine yönelik çerçeveler sağlayabilen John Dewey, Henri Lefebvre, Luce Giard gibi yazarlar üzerinde tartışmaktadır.

Highmore (2004) makalesinde, Lefebvre'nin *Ritim Analizi*² projesini, *Giard'ın mutfak işleri*³ ile ilgili çalışmasını incelemekte, bunların günlük yaşamın sosyo-estetik alanına katkıda bulunabilecek potansiyellerini araştırmaktadır (Bkz. Şekil 2.1).

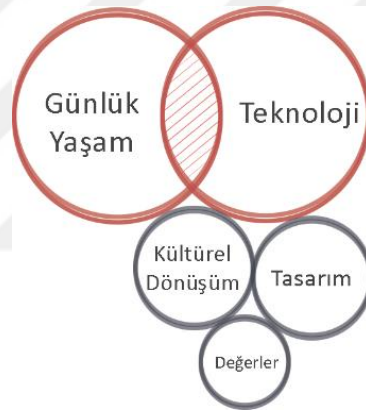
Şekil 2.1. Highmore (2004) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

¹ “Baumgarten'in "Aesthetica" (1750-1758) adlı yapıtından bu yana güzeli araştıran bilim dalı ve güzelliği, güzelliğin insan üzerindeki etkilerini ele alan felsefe dalıdır (Akarsu, 1975, s.67)”. Estetik, “güzellik duygusu ile ilgili olan, güzel duyu” olarak tanımlanmaktadır. “Yunanca aisthetiké (épisteme) kök anlamına uygun olarak duyum bilimi, duyulur algılar öğretisi” anlamına da gelir (TDK, 2018).

² Lefebvre'nin Régulier ile birlikte yazdığı 1985'te yayınlanan “Rhythmanalytical Project” çalışması. Bu yayında günlük yaşam ve zaman ilişkisi, döngüsel zaman ve doğrusal zaman arasındaki çatışma yer almaktadır. Gündelik, geçen zaman aralıklarından değil, bu aralıkların birbiri ardına dizilmesinden oluşur. Tüm bu aralıkların toplamından oluşmamaktadır, onların ritmidir (Lefebvre, 2007).

³ Luce Giard'ın, Michel de Certeau ve Pierre Mayol ile ortak ürünü “Gündelik Hayatın Keşfi-II” kitabında, kaleme aldığı “Mutfak işleri” bölümü. Burada Giard, sıradan günlük yaşamı ve kültürü yemek yapma pratiğiyle analiz etmektedir (De Certeau, Giard, Mayol, 2015, s.184).

Günlük yaşamın rutinleri dışında bazı çalışmalar da günümüz yaşamını güçlü bir şekilde etkileyen teknolojik gelişmeleri tartışmaya açmışlardır. İnsanoğlunun çevre üzerinde kasıtlı, bir amaca yönelik şekilde davranmasını sağlayan yeteneği, yapay zekâ, insansız robotik üretim, otomasyon gibi en gelişmiş araştırma konularına kadar eklemlenmiştir ve günlük çevremizi oluşturan somut ve soyut yapay olgular üretmektedir (Manzini, 1992, s.5). Manzini (1992), ilk olarak 1991’de Montreal Üniversitesinin düzenlediği “Prométhée éclairé” (aydınlanmış Prometheus olarak çevrilebilir) konferansında sunduğu makalesinde, teknolojinin günlük yaşam ürünlerine yaygın biçimde nüfuz etmesinin antropolojik ve sosyal etkilerini gündeme getirmiştir. Endüstri toplumunun değerleriyle ilgili tartışmalardan yola çıkarak, yeni bir kültürel dönüşümü, yeni değerler, kavramlar oluşturmayı, bu noktada da nesnelerle ilişkilerimize, tasarımın etkinliğine ve duyarlılıklarına odaklanmayı önermektedir (Bkz. Şekil 2.2).

Şekil 2.2. Manzini (1992) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Endüstri devrimi ve endüstri toplumuyla birlikte günlük hayattaki değişimler, yeni rutinler ve faaliyetler araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bazı araştırmacılar günlük yaşamı araştırırken odaklarına tüketim kavramını ve alışkanlıklarını almaktadırlar. Örneğin Hall (2011), *etnografik*⁴ bir araştırma yaparak, belirli bir alandaki ailelerin tüketici olarak davranışlarını ele almış ve *etik*⁵ tüketim kavramını açmaya çalışmıştır. Günlük alışkanlık ve rutinlerin etik doğasını keşfetmeyi amaçlamıştır (Bkz. Şekil 2. 3).

⁴ Etnografi; kültürleri farklı bir yaşam şeklini anlamak amacıyla tanımlamanın bir aracı ve toplulukları araştırma yöntemidir (Rizvi, 2012). Spradley (2016 s.4), etnografik araştırmayı insanlar hakkında bilgi toplamaktan ziyade insanlardan öğrenmek şeklinde tanımlamaktadır. Bu araştırma yönteminde ağırlıklı olarak katılımcı gözlem tekniği kullanılmakta, insanların davranışları, algıları kendi yaşamlarına dahil olunarak gözlemlenmektedir.

⁵ “Ahlaki, ahlakla ilgili. Ahlak felsefesi, felsefenin, sorumluluk ve erdem gibi kavramları analiz eden, iyi ve kötü ile ilgili yargıları ele alan, ahlaki eylemin doğasını soruşturan ve iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan dalı (TDK, 2018).”

Elde edilen bulgular sonucu, sözde "etik tüketici" söylemlerinin, günlük tüketim davranışlarında ve anlatılarda da belirgin olmasıyla birlikte bazı ahlaki ikilemler olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışma, etiğin anlatıdan günlük yaşama nasıl aktarıldığına ilişkin yapılabilecek gelecek araştırmalar için bir kapsam oluşturmakta ve etiği tüketim alternatiflerinin önemli bir parçası sayarak “günlük etik” gibi bir alan yaratmaktadır (Hall, 2011, s.635).

Şekil 2.3. Hall (2011) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

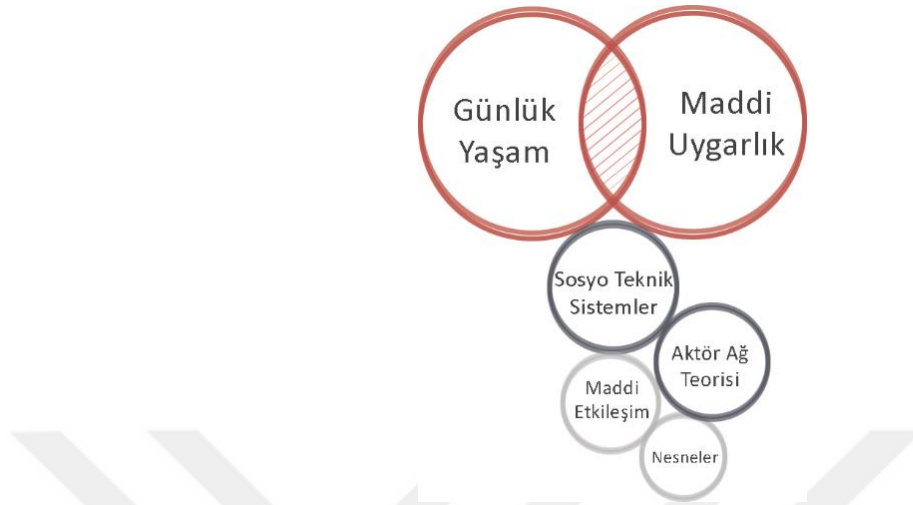
Maddi dünya ve nesneler ile sosyal ilişkilerin klasik sosyolojide göz ardı edildiğini belirten Dant (2006) ise, *Braudel'in maddi uygarlık anlayışı*⁶, Elias'ın *uygarlaştırma hakkındaki analizi*⁷ gibi önemli çalışmalara referansla nesneler, toplum ve günlük yaşam ilişkisini tartışmaktadır. Tüketim sosyolojisi, teknoloji sosyolojisi, sosyo-teknik sistemler ve *aktör ağ teorisi*⁸ gibi düşünce alanlarının, maddi uygarlığı kavramamıza katkıda bulunabileceğini belirtmektedir (Bkz. Şekil 2.4). Dant (2006, s.289) makalesinde, maddi uygarlığı günlük yaşamda ortaya çıktığı karmaşık haliyle anlayabilmek için materyal ile etkileşimin çözülmesine ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Çağdaş toplumda bazı önemli meseleleri; nesnelerin işlevsel karmaşıklığı, özgünlüğü ve beraberinde getirdiği

⁶ Fransız tarihçi Fernand Braudel “Maddi Uygarlık” isimli üç ciltten oluşan eserinde, toplumsal hayatı üç katmanlı bir yöntemle inceler; gündeliğin yapıları, dünyanın zamanı, mübadele oyunları. “Birinci ciltte ele aldığı gündeliğin yapıları insanların üretilenleri nasıl kullanıp tükettikleridir, burada önemli nokta onun ekonomi ve kapitalizmi yalnızca verimlilik ve kar açısından ele almamasıdır (Braudel,2004, s.12-13)”. Braudel’e göre (1991, s.207) “hiçbir sanayi devrimi ve üretimde hiçbir ilerleme tam olarak iktisadi bir süreç sayılamaz. Ekonomi, insan hayatının diğer kesimlerinden soyutlanmış halde mevcut olamaz.”

⁷ Alman sosyolog Norbert Elias, ilk baskısı 1939’da yapılan “Uygarlık Süreci” çalışmasında, Avrupalıların nasıl kendilerini “daha medeni” olarak düşünmeye başladıklarını açıklamıştır. Elias, “beden ve şiddetle ilişkin utanç anlayışlarının değiştiğini gözlemlemiş ve sosyal tutumların şekillendirdiği bireysel psikik yapıları” incelemiştir. Sosyal ağlar tarafından dayatılan içselleştirilmiş “kendi kendini kısıtlama” kavramını geliştirmiştir. Uygarlık adını taşıyan süreci, yöntemlerini, insan davranışının giderek daha fazla yapılandırılmasını ve kısıtlanmasını araştırmıştır (Linklater ve Mennel,2010).

⁸ “Aktör-ağ teorisi, nesneler de dahil olmak üzere her şeyin sürekli değişen ilişkilerinde var olduğunu belirten sosyal, teorik bir yaklaşımdır. Bu ilişkilerin dışında hiçbir şeyin bulunmadığını söyler. Sosyal bir duruma dahil olan tüm faktörler aynı düzeyde olup, ağ katılımcılarının o anda nasıl etkileşimde olduklarının ötesinde hiçbir dışsal sosyal güç bulunmamaktadır. Dolayısıyla, nesneler, fikirler, süreçler ve diğer ilgili faktörler sosyal durumların yaratılmasında insanlar kadar önemlidir (Latour, 2005)”.

sosyal karmaşıklığı ile birlikte maddi uygarlığın sosyolojik çalışmasının ele alabileceğini öne sürmektedir.

Şekil 2.4. Dant (2006) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

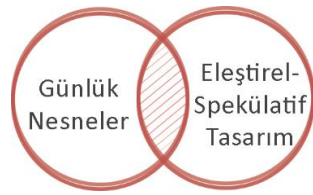
Günlük yaşamı tüketim, maddi sermaye ve maddi uygarlık bağlamında ele alan çalışmaların yanında, konuya günlük nesneler üzerinde düşünerek dahil olan, sıradan bir günde karşılaştığımız nesnelerin politik dinamikleri üzerine yoğunlaşan çalışmalar da mevcuttur. Rosenberger (2017) *post fenomenoloji*⁹ ve aktör-ağ teorisi gibi çağdaş perspektiflerden gelen görüşlerin, günlük olayların deneyimsel, sosyal ve politik dinamiklerini ortaya çıkarmada yararlı olduğunu öne sürmektedir. Bu düşüncesini de bir gündelik nesneyi konu edinerek, nesnenin günlük işlevleri dışında, bazıları önemli siyasi imalar içeren birçok sosyal rolü yerine getirdiğini belirterek desteklemektedir (Bkz. Şekil 2.5). Çalışmada çağdaş kuramlar çerçevesinde bazı kavramları, günlük nesneler üzerinden teknolojinin sosyal ve politik değerlendirmesi için yeniden ele almaktadır.

⁹ Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş bir fenomenoloji formu olan post fenomenoloji, öznelciliğin sınırlarını bilim ve teknolojiye yönelik olarak aşmayı amaçlar. Post fenomenoloji terimi, bilim ve teknoloji filozofu Don Ihde başta olmak üzere; felsefe, antropoloji ve bir dizi sosyal bilimler disiplinlerinde çalışan geniş bir araştırmacı topluluğu tarafından geliştirilen bir perspektiftir. Fenomenolojiyi farklı fikirlerle bir araya getirerek ve insan-teknoloji ilişkilerinin tanımına uygulamaktadırlar. Bu bakış açısı, birey öznelliğinin ve dünyanın nesnelliğinin önceden belirlenmiş olmayıp, teknoloji aracılığıyla şekillendiğini savunur (Rosenberger, 2017).

Şekil 2.5. Rosenberger (2017) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

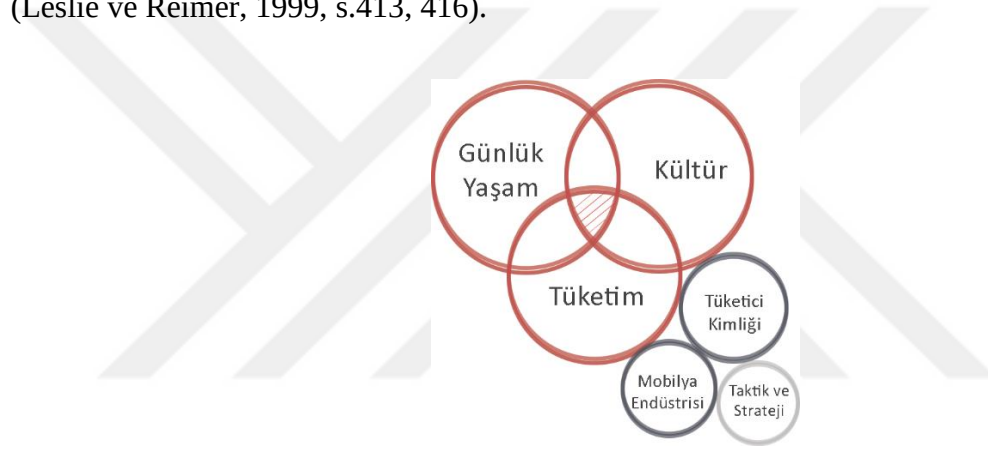
Bilim ve teknoloji sosyoloğu Michael (2012, s.166) de benzer şekilde çalışmasında, standart sosyolojik çerçevelere meydan okuyan, beklenenin dışında bir rol üstlenen günlük nesnelere odaklanmaktadır. Nesnelerin tüketim, üretim, kimlik, bilgi, uygarlık, temsiliyet, bedenselleşme, mekânsallaşma gibi birçok kavramla bağlantılı fakat aşırı genelleme riski altında, atıl bir mesele olarak ele alınmasını eleştirmektedir. Bahsedilen çalışmada, nesnelerin toplumdaki ve sosyolojideki rolünün tekrar düşünülmesi gerektiğini, nesnelerin ne olduklarının bir parçası oldukları olaylara dayandığını belirtmektedir. Buna göre nesnelerin farklı nitelikleri belirli olaylar içerisindeki durumlarına bağlıdır. Bilim ve teknoloji çalışmalarının ve maddi kültür çalışmaları gibi yaklaşımların artmasıyla, nesnelere son yirmi yıl içinde yenilenmiş bir önem verildiğini belirten Michael (2012, s.168), *eleştirel* ve *spekülatif tasarım*¹⁰ yaklaşımlarından yararlanarak sosyal bilimler araştırmalarının kavramsal ve pratik uygulamaları için yeni bir yöntem önermekte günlük yaşamdaki objelerle ilgili farklı bir perspektif sunmaktadır (Bkz. Şekil 2.6).

Şekil 2.6. Michael (2012) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

¹⁰Etkileşim tasarımcıları Anthony Dunne ve Fiona Raby ile özdeşleştirilen eleştirel tasarım, çağdaş teknolojik gelişmelerin getirdiği olası gelecek senaryolarını eleştirel olarak ele almaktadır. Amaç, bu gibi geleceklerle kritik bir etkileşime girecek prototipler tasarlamaktır. Dunne ve Raby'nin ifadesiyle (2013, s.35) eleştirel tasarım, somutlaştırılan eleştirel düşüncedir. Eleştirel tasarımla yakından ilişkili olan spekülatif tasarım ise, kültürel ortamın gelişmekte olan teknolojiler üzerindeki etkisini ve tasarımın yeni rollerini araştırmaktadır. Ahlaki, etik, politik ve estetik problemleri aydınlatmaya yardımcı olan bir dizi senaryo üretmektedir. Spekülatif tasarım önerileri, nesnelerin günlük yaşamdaki rolleriyle ilgili dar varsayımlara meydan okumak için eleştirel tasarımda kullanılmaktadır (Dunne ve Raby, 2013, s.34).

Günlük yaşamdaki sosyal ve ekonomik değişimlere odaklanan akademik çalışmalara örnek olan bir makalede; tüketim ve üretimi birbiriyle ilişkilendirme eğiliminin arttığını belirten Leslie ve Reimer (1999, s.401) meta zincirini ev mobilyaları özelinde cinsiyet ve mekân gibi etkenleri de göz önüne alarak incelemektedir. Çalışmalarında tüketim, tüketici kimliği konularını esas almakla birlikte kültür ve günlük yaşam sosyolojisinden yararlanmaktadırlar (Bkz. Şekil 2.7). De Certeau'nun *taktik* ve *strateji*¹¹ kavramlarına da değinilen yazıda; tüketim araştırmalarının sosyal değişim olanaklarını aydınlatılabileceği, meta zinciri analizlerinin, bölgeler arasındaki karmaşık ve değişken güç dinamiklerini dikkate almak, üreticiler ve tüketiciler arasındaki çoklu ilişki kümelerinde yeni gerilimler ve kaygılar yaratmak için kullanılabileceği vurgulanmaktadır (Leslie ve Reimer, 1999, s.413, 416).

Şekil 2.7. Leslie ve Reimer (1999) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Günlük yaşam, her ne kadar ilgili çalışmalar genel olarak modernizm sonrasında yoğunlaşmış olsa da herhangi bir zaman dilimi için de araştırma konusu olabilecek özelliktedir. Nitekim bununla ilgili çalışmalar her dönemde yapılabildiği gibi günümüz yaşam koşullarıyla ilgili olarak da yapılmaktadır. Dijitalleşmeyle birlikte değişen günlük rutinler ve bu rutinlerde yerini alan akıllı nesneler de eleştirel perspektiflerle ele alınmaktadırlar. Akıllı gündelik nesneler sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirilirken özellikle de etik değerler üzerinde durulmaktadır. Yalnızca toplum bilimi alanından değil, teknoloji alanında da dünyanın en başarılı üniversitelerinden olan Zürih Federal Teknoloji Enstitüsü'nün Bilgisayar bilimi bölümündeki akademisyenler gibi ilgili alanlardan

¹¹ De Certeau'nün sosyolojisiyle bütünleşen kavramlardan strateji, güç ilişkileriyle ortaya çıkan, idareye imkân veren, bir yere ait olan uygulamalardır. Stratejiler bir kurum ya da mekâna ait olup, güç ilişkileriyle desteklenir, bu ilişkiler nesnel ekonomik veya politik hesaplamalar arkasına gizlenir. Taktik ise bir yere ait olmayan, zamana bağlı, zayıf, öteki olandır. Bu yüzden devamlı tetiktedir ve üzerindeki güçlerden kazanç elde etmeye, kendi çıkarına fırsatlar yaratmaya çalışır. Taktikler, günlük yaşamdaki mücadeleler ile birlikte düşünülmelidir (De Certeau, 2009, s.54-55).

araştırmacılar da günlük yaşamı etkileyen bu gelişimleri sosyal, ekonomik ve etik açıdan tartışmaktadırlar (Bohn vd., 2004). Aynı şekilde Araya (1995, s.237) da şeylerin gözetlenebilir nesnelere dönüşmesini, gerçek dünya durumlarının dijital vekillerle ikame edilmesini ve çevremizin mikro işlemciler ve aygıtlarla dolmasını sorgulamakta, teknolojinin yarattığı bu yeni durumları, günlük yaşama şiddetli bir nüfuz etme olarak tanımlamaktadır (Bkz. Şekil 2.8).

Şekil 2.8. Araya (1995) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Kimi çalışmalarda maddi kültür; siyasi güç ilişkileri, ekonomik sistemler ve yönetim biçimleriyle ilişkilendirilmiş, maddi kültürün maddesel nitelikleri üzerinden sosyalist ya da kapitalist sistemlerin günlük yaşamdaki yansımalarına bakılmıştır (Fehérváry, 2009) (Bkz. Şekil 2.9).

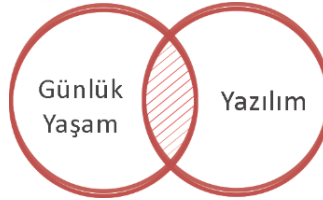
Şekil 2.9. Fehérváry (2009) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Bazı çalışmalarda ise, Aro ve Wilska'da (2013) olduğu gibi, tarihsel bir aralıkta belli bir toplumda, günlük yaşamın ve tüketim normlarının dönüşmesi, günlük yaşama giren yeni nesneler ile birlikte ihtiyaç algılarının değişmesi incelenmiştir (Bkz. Şekil 2.10).

Şekil 2.10. Aro ve Wilska (2013) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Günlük yaşamla ilgili gerçekleştirilen dikkat çekici çalışmalardan birisi de yazılımın gündelik dünyayı yeni ve aktif bir yüzeyle örttüğünü, bu yüzden günlük yaşamın karakterinin değiştiğini ifade eden Thrift'in (2004, s.461) makalesidir (Bkz. Şekil 2.11). Burada yazılım teknolojisinin yeni, yapay ve doğaya benzer türlere olanak sağladığı ele alınırken, yazılımın günlük yaşamda yeni bir alt katman oluşturduğu belirtilmektedir. Makalede, biyolojik varsayımlar üzerine modellenen yazılım güdümlü varlıkların ortaya çıkmasının yeni bir birliktelik grubu oluşturma ve günlük yaşamı kalıcı olarak değiştirebilme potansiyeline sahip olması tartışılmakta ve bununla birlikte yine bir etik ikilem de sunulmaktadır (Thrift, 2004, s.476).

Şekil 2.11. Thrift'in (2004) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

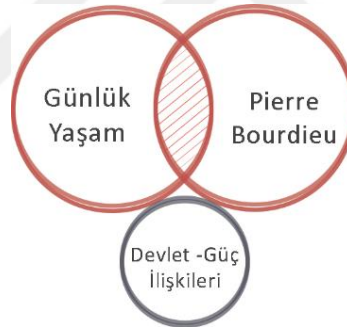
Günlük yaşamı günümüz nesneleri, teknolojisi ve yaşam koşullarıyla ele alan çalışmalar yanında, günlük direnişi merkezine alan politik çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan biri olan Tormey'e (2007) ait makalede gündelik mücadeleler alanında bireyin *iktidar*¹² karşısındaki durumu ele alınmaktadır (Bkz. Şekil 2.12). Bunu yaparken şiddeti eleştiren yazar Leo Tolstoy ya da gündeliği sivil cesaret alanı olarak tanımlayan filozof Ágnes Heller gibi isimlerin bakış açılarından da yararlanılmıştır.

¹²İktidar sosyolojide, bireylerin davranışlarını kontrol altında tutma, yönlendirme veya davranışlara etki etme becerisi, yetkisi veya bu yetkiye sahip kişi ve kurumları ifade eder. Genellikle toplumsal yapı tarafından meşrulaştırılan gücü ifade etmek amacıyla kullanılır. Toplumsal eylemleri önleyen ya da sınırlandıran bir araç olduğu düşünülmektedir. Filozof Michel Foucault (1980, s.236), iktidarı hem kısıtlama hem de etkinleştirme gerektiren "belirli bir toplumsal ortamda karmaşık bir stratejik durumun yapısal bir ifadesi" olarak görmüştür.

Şekil 2.12. Tormey (2007) Makale Evreni (Çakmakçioğlu, 2018)

Günlük yaşam daha önce de belirtildiği gibi birçok düşünür ve sosyoloğun tartıştığı bir alandır. Pierre Bourdieu’nün sosyolojisinin bir değerlendirmesinin sunulduğu bir makalede (Schinkel, 2015) devletin, Bourdieu’nün günlük yaşamın sembolik düzenini oluşturmada temel bir unsur olduğu tartışılmaktadır. Devlet sosyolojisinin eleştirel analizinin yapıldığı çalışmada iktidar, devlet, güç gibi unsurlar ele alınmaktadır (Bkz. Şekil 2.13).

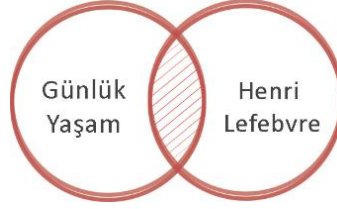
Şekil 2.13. Schinkel (2015) Makale Evreni (Çakmakçioğlu, 2018)

Bunun gibi birçok makalede günlük yaşam alanında önde gelen düşünürlere özellikle de Lefebvre’ye ait görüşlerin tartışıldığı, günlük yaşamın tekrar düşünülerek anlamlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Bkz. Şekil 2.14). Yine Lefebvre’ye ait çeşitli teorilerin *modernizm*¹³, *kapitalizm*¹⁴ ve günlük pratiklerin tekrar ele alındığı bir

¹³ Modernizm, özellikle 19. yüzyılın sonları ile İkinci Dünya Savaşının başlangıcı arasındaki sanat ve edebiyatta meydana gelen kapsamlı değişiklikleri tanımlayan bir terimdir. Başlangıcı için kesin bir sınır olmamakla birlikte bu konuda farklı görüşler vardır (Marshall ve Scott, 2009). Bauman’a göre (2003), “modernizm sınıflandırma düzenleme ve kontrol etme gibi fikirlerle ilişkilidir ve doğruluk, adalet, akıl için evrensel standartlar belirlemiş, göreceliği ve belirsizliği bastırmıştır.”

¹⁴ Temel olarak kapitalizm, “üretim araçlarının tümünün özel mülkiyete ait olduğu”, kâr elde etmek üzere kapitalist sınıf tarafından yönetildiği ve sermayeye sahip olmayan diğer kişilerin işçi olarak ücret karşılığı çalıştığı bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Zimbalist ve Sherman, 2014, s.6-7). Marx’ın Kapital’in

makalede günlük yaşam bir kaleydoskoba benzetilmiştir; çevrildikçe çeşitli, düzensiz parçalar yeni kalıplara dönüşmektedir (Seigworth ve Gardiner, 2004, s.154).

Şekil 2.14. Seigworth ve Gardiner (2004) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Burada özetle bahsedilen çalışmalar; görüldüğü gibi çoğunlukla günlük yaşam sosyolojisi temellerine dayanmakta, sosyoloji alanı sınırlarında konumlanan kuramsal çalışmalar yanında konuyu politik, tarihsel, kültürel, ekonomik perspektiflerde ele alan çalışmalar, günlük rutinlere veya belli nesnelere odaklanan çalışmalar gibi kategorilere ayrılarak, çeşitlilik göstermektedir. Çalışmalarda günlük yaşamın; tüketim, estetik, teknoloji, etik, yönetim, güç ilişkileri gibi farklı temalarda incelendiği görülmektedir. Veri tabanları taraması kapsamında ulaşılarak seçilen uluslararası literatürdeki bu akademik çalışmalar yanında, Türkçe literatürde yer alan günlük yaşam çalışmaları da incelenerek analiz edilmiştir.

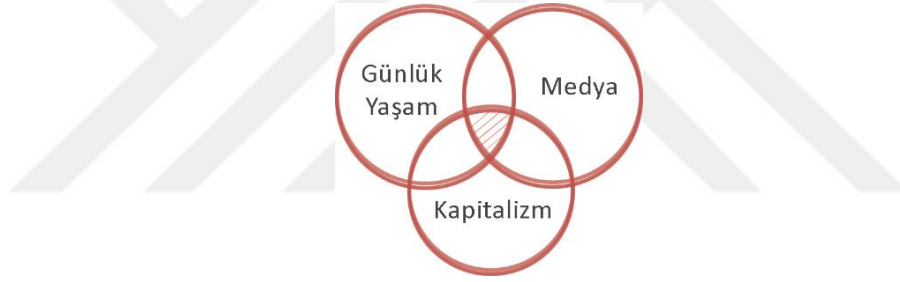
2.1.2. Ulusal çalışmalar

Günlük yaşam teriminin ortak veri tabanları taraması sonucunda ulaşılan makaleler konu başlıklarının tez konusuna ilgisi oranında seçilerek elimine edilmiş, konular sınırlandırılarak daraldığında her seferinde çıkan sonuç makale sayısı daha da azalmıştır. Konularda yapılan sistemli sınırlamayla birlikte son olarak tez konusuna en yakın makalelere ulaşılmıştır. Bu makalelerin konuları arasında günlük yaşam, kitlesel medya, kapitalizm, Henri Lefebvre, sosyoekonomi, sosyal değişim, tüketici davranışları, tüketim kültürü, boş zaman gibi başlıklar bulunmaktadır. Yapılan veri tabanı taramasında “günlük yaşam” anahtar kelimesiyle ortaya çıkan çalışmalar analiz edildiğinde, daha çok sosyoloji alanında olmak üzere, günlük yaşam eleştirileri ve teorilerinin bir kuramsal çerçeve olarak yararlanıldığı farklı disiplinlerdeki çalışmalar da görülmüştür.

başlangıcında da bahsettiği gibi kapitalizm, bir meta üretimi sistemidir. Meta ise “bizim dışımızda bir nesnedir” ve sahip olduğu niteliklerle insanın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Marx, 2011b, s.49).

Modernizm ve sonrası, *kitle kültürü*¹⁵ eleştirileri günlük yaşam tartışmalarında oldukça baskındır. Günlük yaşamın kitle kültürü ve tüketim gibi katmanlarında karşımıza çıkan en güçlü araçlardan biri de kuşkusuz medya olmaktadır. Bu noktadan hareketle; Yiğit (2012), medya, kapitalizm ve günlük yaşam kesitinde çalıştığı bir makalesinde, bir TV dizisinin “gündelik” kavramı içerisinde kapitalist sisteme referans veren göstergeleri barındırdığını belirtmektedir (Bkz. Şekil 2.15). Kapitalizmin egemen olduğu toplumlarda TV’nin bu sistemin stratejilerini ve ideolojisini yaygınlaştırmakta bir araç olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Bu çalışmasında günlük yaşam eleştirisini bir medya unsuru üzerinden yaparak, örneklem olarak aldığı dizideki günlük yaşam pratiklerini açığa çıkarmayı hedeflemiştir.

Kuramsal çerçevesi Lefebvre, Foucault ve De Certeau’nün kavram ve fikirlerinden oluşan çalışma sonunda, incelenen dizinin çeşitli toplumsal sınıfların günlük hayatlarını metalaştırarak tüketilecek forma getirdiği belirtilmiştir (Yiğit, 2012, s.141).

Şekil 2.15. Yiğit (2012) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Günlük yaşamla bağıntılı kavramlar ele alınırken farklı metotlar da kullanılmakta, çalışmalar farklı alan bilgilerinden yararlanılarak disiplinler arası bir niteliğe evrilmektedir. Örneğin; bir başka çalışmada *tüketim kültürü*¹⁶, günlük yaşamdaki karşılıklarıyla ve bunların reklamlar vasıtasıyla nasıl iletildiğini inceleyen

¹⁵ “Kitle kültürü, kitleler için kitlesel olarak üretilen tüm kültürel ürünleri kapsar; televizyon programları, filmler, popüler müzik, eğlence eşyaları, giysiler ve yeniden üretilmiş sanat gibi. Bazı teorisyenler onu kâr odaklı ve meta değişimini sağlamaya yönelik düzenlendiği için geleneksel halk kültüründen ayırmışlardır. 1930’lardan beri, Frankfurt okulu düşünürleri tarafından eleştirilen kültürel ürünlere atıfta bulunmak için kullanılan bir terimdir (Chandler ve Munday, 2011, s.256).” Kültürel ürünler kapitalist sisteme hizmet eder biçimde standardize edilmiş ve metaya dönüşmüştür. Endüstri öncesinde alt kültür öğeleriyle çeşitlilik gösteren kültür, modern çağda bu özelliğini kaybederek kitle kültürüne evrilmiştir (Şan ve Hira,2007).

¹⁶ Tüketimin ekonomiyle ilgili bir etkinlik olmaktan çıkarak sosyokültürel nitelik edinmesi (Bocock, 2009). Tüketim kültürü, ürünlerin kültürel değerler taşıyıp, aktarabildiğinin fark edilmesi ve sistemin bunu bilinçli bir şekilde kullanmasıyla ilişkilidir (Baudrillard, 2008). Bunun günlük yaşamdaki karşılığı ise ürünlerin satın alınma ve kullanım amacının değişmesidir. Ürünler artık sadece ihtiyacı karşılayan nesneler değil, maddi değerinden bağımsız kültürel ve sosyal anlamlar taşıyan nesnelerdir (Baudrillard, 2008).

*göstergebilimsel*¹⁷ bir yaklaşımla ele alınmıştır (Bkz. Şekil 2.16). Bu makalede reklamlarla dayatıldığı iddia edilen yaşam biçimleri ve bunların sıkça yer aldığı dekorasyon dergilerinden birindeki reklamlar *Groupe µ (mü)*¹⁸’ye ait “göstergebilimsel yaklaşım” ile incelenmiştir. Bu yaklaşıma göre renkler, dokular, formlar olarak açıklanabilecek plastik öğeler üzerinden inceleme yapılmıştır. İncelenen reklamların modernizm sonrası tüketim toplumlarında lüks yaşam modellerinin yeniden üretimine ve bu yaşam standartlarının teşvikine katkı sağladığı sonucuna varılmıştır (Saral ve Kükrer, 2016).

Şekil 2.16. Saral ve Kükrer (2016) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

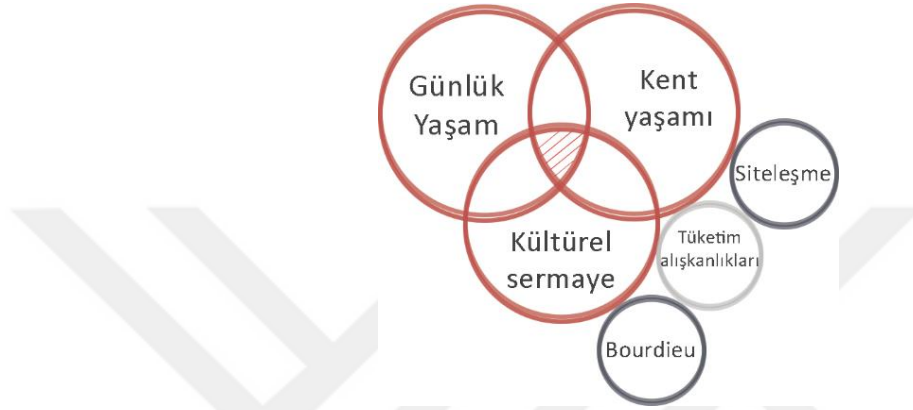
Günlük yaşamla ilişkilendirilen birçok çalışma da çeşitli kentsel dinamikler bağlamında gerçekleştirilmiştir. Erkul’un (2013, s.625) yapmış olduğu nitel bir araştırmada Fransız antropolog, felsefeci ve sosyolog Bourdieu’ye ait sermaye kuramında yer alan *kültürel sermaye*¹⁹ ifadesi temel alınarak, konut seçimleri üzerinden kentsel mekânlar, mekân tercihleri ve bireyler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu çalışma böylece kültürel sermayeyle ilintili olarak sosyal statü, sınıflaşma, mekânlaşma, kent yaşamı gibi kavramlar ve pratikler üzerinden, günlük yaşamın bazı bileşenleriyle temas kurmuştur (Bkz. Şekil 2.17). Son yıllarda konut bağlamındaki değişimi gösteren siteleşme, bu sitelerde yaşayan bireylerin günlük yaşamları içerisindeki kültürel pratikler ile tüketim alışkanlıkları irdelenmiştir. Çalışma sonucunda ise, kültürel sermaye

¹⁷ Göstergebilimi ya da semiyotik, işaretlerin, sembollerin kullanımı ve yorumlanmasını inceleyen bir bilimdir (OED, 2018). Akarsu (1979), göstergebilimi iletişim için kullanılan her çeşit gösterenin yapısını ve işlevini gerçekleştirmesini analiz eden bir bilim olarak tanımlamıştır.

¹⁸ Groupe µ, dilbilim, modern göstergebilim ve görsel iletişim hakkında çalışan bir grup Belçikalı göstergebilimci den oluşan topluluktur. Bu grup, yeni bir tür görsel dizgeselleştirme oluşturarak, göstergebilimde “plastik anlatım” ve “ikonik içerik” ayrılığını benimsemişlerdir (Yücel, 2013, s.92).

¹⁹ “Sermaye Kuramı, Pierre Bourdieu’nün kullanıldığı şekilde, sosyal ilişkiler ve çevre (sosyal sermaye), eğitim ve aile içi deneyimlere dayalı birikim (kültürel sermaye) ve paraya çevrilebilen varlıklar (ekonomik sermaye) bireylerin yaşamlarını belirleyen kaynaklardır. Kültürel sermaye, aile içinde ve okulda edinilen eğitimsel yetkinlikler olarak tanımlanmaktadır. Bu yetkinlikler kültürel olarak değer atfedilen zevk ve tüketim kalıpları olarak ortaya çıkmaktadır (Erkul,2013).”

öğelerinin neler olabileceği; tüketime, yaşam pratiklerine nasıl etki ettiği, *küreselleşmenin*²⁰ de etken olduğu değişen tüketim örüntülerinin kentsel mekânlara, sosyal ilişkilere olan etkileri açıklanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, siteleşmenin sosyo-mekânsal örüntülerinin çeşitliliğini ortaya koymuş, sitelerin bireyleri kent merkezinden uzaklaştıran niteliğinin aslında kişilerin kültürel sermayeleriyle oluşan algılarıyla bağlantılı olduğu belirtilmiştir (Erkul, 2013, s.646).

Şekil 2.17. Erkul (2013) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Günlük yaşam anahtar sözcüğüyle yapılan taramanın sonunda ulaşılan akademik çalışmalardan bir diğeri de günlük yaşam eleştirilerinin derinlemesine ele aldığı, iktidar ve mekân ilişkilerini sorgulayan, kapitalizm, iktidar ve mekân üçgeninde araştırma yapan Kaymas'ın (2016) çalışmasıdır (Bkz. Şekil 2.18). Bu çalışmada araştırmacı, kapitalizmin günlük yaşama etkilerini alışveriş merkezleri örneklemini üzerinden incelemekte, günlük yaşam pratikleri içinde iktidar ve güç ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiğinin izini sürmektedir. Alışveriş merkezlerini anahtar bir yapı olarak Türkiye'nin küreselleşme sürecinde, toplumsal dönüşümün ve kamusal mekânların değişiminde önemli bir durak olarak konumlandırmaktadır. Çalışma, mekânın ideolojik bir yapı olarak yaratıldığı fikrini tartışmaya açan bir kuramsal çerçeveye dayandırılmakta ve küreselleşmenin sadece makro ölçekte değil, mikro ölçekte de incelenerek, bunun etkilerinin mikro yaşam öykülerinde görülebileceğini göstermektedir. Makalede alışveriş merkezleri kapitalist sistem içerisinde bir gözetim alanı olarak yorumlanmış, seçilen örneklemdaki alışveriş

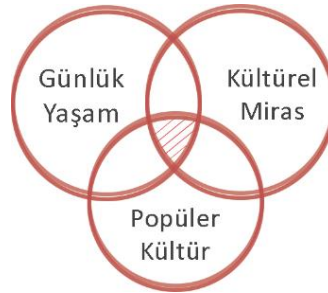
²⁰ “Küreselleşme dünya çapında tüm sosyal bağların karşılıklı ilişkilenmesi, böylece herhangi bir ilişkinin yalıtılmış kalmaması ve dolayısıyla coğrafi sınırların etkisiz hale gelmesidir. Modernleşmeyle süregelen, ekonomik sistemleşmeyi, devletler arası ilişkileri ve yeni ortaya çıkan küresel bilinci içeren bir süreçtir. Gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri sayesinde küçülen dünya olgusuyla özdeşleşir. (Chandler ve Munday, 2011, s.176)”

merkezleri yapısal olarak da incelenmiştir. Tüketim kültürünün küreselleşmeyle birlikte mikro ölçekte, günlük yaşam pratiklerinde analiz edilmesi önerilmiştir (Kaymas, 2016, s.71).

Şekil 2.18. Kaymas (2016) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Günlük yaşam ekseninde yapılan fakat bu konunun nesnelere tarihsel bir bakışı da içinde barındıran çalışmalara örnek bir makalede popüler kültür, tarihi ve kültürel mirasın metalaşması incelenmektedir (Bkz. Şekil 2.19.) Tarihsel bilgi ve anlatıların yayın, sinema- televizyon gibi alanlarda yerini alması bir yana, Osmanlı İmparatorluğunda gücü ve statüyü temsil eden bazı nesneler de günümüz popüler kültüründe tüketim nesnelere dönüşerek günlük yaşama dahil olmaktadır. Bu durum, sözü geçen makalenin yazarları tarafından güncel örneklerin Lefebvre'nin günlük yaşam anlayışı çerçevesinde analiz edilmesiyle incelenmektedir (Karabacak ve Sezgin, 2013).

Şekil 2.19. Karabacak ve Sezgin (2013) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Yine küreselleşme ve tüketim kültürünü günlük yaşamla ele alan bir başka çalışmada, küreselleşme ile aktarılan davranış kalıpları, tüketim modellerinin aktarıldığı bölgenin yerel kültürüyle uyumunun nasıl sağlandığı ve toplum tarafından nasıl kendine mal edilerek benimsendiği araştırılmıştır (Başfıncı, 2011) (Bkz. Şekil 2.20).

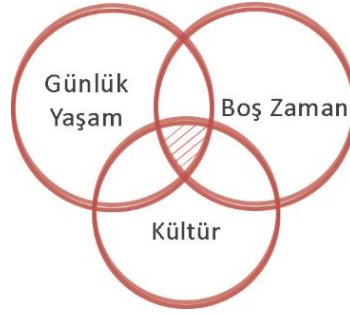
Türk toplumunun tüketim kültürüne ait bazı değerleri hangi davranışsal ve psikolojik yöntemlerle meşrulaştırdıkları incelenmiştir. Çalışmada tüketici davranışları kuramı temel alınmış, görüşmeler ve odak grupları gibi veri toplama yöntemleriyle, toplum üyelerinin tüketim kültürüne ait değerleri ne kadar benimsedikleri satın alma alışkanlıklarından hangilerini koruyup hangilerini dönüştürdükleri açıklanmıştır (Başfıncı, 2011, s.126).

Şekil 2.20. Başfıncı (2011) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Günlük yaşam alanında en önemli kavramlardan biri olan *boş zaman*²¹ kavramı da bazı araştırmalarda yer almakta, yapılan literatür taramalarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Okumuş'un (2015) da belirttiği gibi, boş zaman yalnızca ekonomik yapıların önemli aktörlerinin stratejik olarak tüketimi körüklediği bir olgu değil iktidarların, siyasi grupların, devlet kurumlarının da önemsedikleri bir konudur. Bu konuyu ele alan çalışmasında boş zamanın toplumsal gerçekliğin kendisi olduğu ifade edilerek, yapılan bir alan çalışmasıyla, toplumun seçilen alan sınırları içindeki boş zaman aktiviteleri ve mekânları incelenmiş, bu kavramın kültür içerisindeki uzantılarına dikkat çekilmiştir (Okumuş, 2015) (Bkz. Şekil. 2.21).

²¹ Boş zaman kapitalist sistemde, çalışma dışı bir alan olsa da aslında onun yeniden üretimini sağlayan bir aralıktır. Çalışmanın yeniden üretilmesi için fiziksel ve mental rahatlama sağlamasından dolayı bu zaman, çalışmanın yol açtığı düşük verimin giderilmesinde kullanılmaktadır (Aytaç, 2002). Lefebvre'ye (2015, s.41) göre, çalışmanın amacı boş zaman kazanmaktır, boş zamanın tek anlamı çalışma sürecinin dışına çıkmaktır. Fakat boş zaman özgürlüğün alanı olmaktan ziyade medya araçları, filmler, etkinlikler vb. ile kontrollü bir boş zaman sektörüne evrilmiştir.

Şekil 2.21. Okumuş (2015) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Genel olarak sosyoloji alanında daha yaygın olarak yapılan çalışmalar, günlük yaşamın kuramsal eleştirel yaklaşımlarına derinlemesine bakış ve yorumlar içermekte, farklı kuramsal çalışmalarla bir arada ele alınmaktadır. Örneğin Ülkücan (2017, s.131) makalesinde toplumsal tabakalaşma kuramlarını, eleştirel kültür ile eş zamanlı olarak incelemeyi amaçlamaktadır (Bkz. Şekil 2.22). Kültürel çalışmaları, kimlik konularını, güç ilişkilerini çözümleyerek toplumsal katmanları değerlendirmektedir. Bourdieu’ye ait kültürel sermaye kavramına da değinilerek “*Eleştirel Kültürel Çalışmalar*”²² çerçevesinde kültür alanı ve toplumsal tabakalaşma arakesitindeki unsurları incelemektedir (Ülkücan, 2017).

Şekil 2.22. Ülkücan (2017) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

İçinde bulunduğumuz zamanın önemli ve tartışmalı konuları olan *postmodernizm*²³ ve küreselleşme de günlük yaşamı etkileyen ve yaşamdan ayırıştırılamayan konular olarak

²² “Eleştirel kültürel çalışmalar, 1920’lerde Almanya’da Frankfurt Okulu adı altında çalışmalarını sunan Max Horkheimer, Theodor Adorno gibi düşünürlerin etkileriyle birlikte düşünülmelidir (Ülkücan, 2017).” Nitekim bu düşünürler, kültür üretimini modernitenin getirilerini inceleyerek, sınıflar ve iktidar bağlamında yorumlamışlardır (Ülkücan, 2017). “1964’te Hoggart’ın kurduğu Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’nin altında gerçekleşen ve onu aşan birçok çalışma, Frankfurt Okulu’nun başlattığı geleneğin izini sürerek farklı tahakküm kurma ve mücadele analizlerini sunmuştur. (Aydın, 2007, s.122)”

²³ Postmodernizm, 20. yüzyılın sonlarında sanat, mimarlık gibi birçok alanı etkileyen, modernizmden uzaklaşmayı temsil eden eleştiri, büyük teorilere karşı duyulan bir güvensizliğe sahip üslup ve kavram

bilimsel çalışmalarda yerini almaktadır. Bu tür bir çalışma gerçekleştiren Zeybek (2017) postmodernizm ve küreselleşmenin günlük pratiklerimize çoktan yerleştiğini, anlam alanlarımıza etki ettiğini belirtmektedir. Bu postmodern, küreselleşen dünyayı ve potansiyellerini daha iyi anlayabilmek içinse bu kavramların güncel bir bakışla tekrar ele alınarak günlük yaşam pratikleri dahilinde yeniden sınanması gerekmektedir (Zeybek, 2017, s.395). Bu çalışmada gerçekleştirilmeye çalışılan fikir de budur ve böylece günlük yaşam bu kez de postmodernizm ve küreselleşme ile ilişkilendirilmiştir (Bkz. Şekil 2.23).

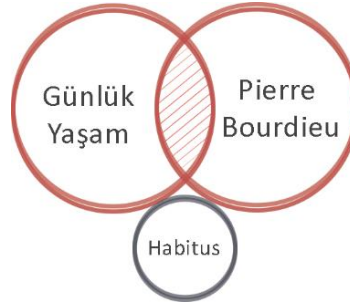

Şekil 2.23. Zeybek (2017) Makale Evreni (Çakmakcıoğlu, 2018)

Yine sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalardan bazıları bir sosyolog ve/veya bir kuramın üzerine kurulmaktadır. Örneğin Meder ve Çeğin (2011) makalelerinde Bourdieu'nün günlük yaşama bakış açısını ele almış, sosyoloji anlayışını değerlendirmişlerdir (Bkz. Şekil 2.24). Çalışmada Bourdieu'nün, bireylerin günlük pratiklerine yönelik nesnelci ve öznelci yaklaşımlar arasındaki ikiliğin ötesine geçebilen perspektifi, yarattığı anahtar terimler yoluyla açıklanmıştır. Bu sosyolojik yaklaşıma hangi düşünceleri kritik ederek ve yorumlayarak eriştiği de detaylıca tartışılmaktadır. Bourdieu'nün bu reformist anlayışının başat unsuru olan *habitus*²⁴ kavramı da makalede bireyin günlük yaşamdaki eylemi üzerinden tartışılmaktadır (Meder ve Çeğin, 2011, s.247-250).

olarak tanımlanır (OED, 2018). “Modernizmin estetik ve sanatsal kodlarını, modernist düşünüşü reddeder (Smith, 2004, s.214).”

²⁴ Habitus kavramı, Bourdieu'nün -bir davranış normlara uymanın sonucu olmadan nasıl gerçekleşebilir-sorusuna yanıtıdır (Bourdieu, 1990). Onun düşüncesinde habitus, çocuklukta bilinçsizce kazanılan, devamlılık gösteren bir “üretken eğilimler şemasıdır”. Bu şema doğrultusunda bireylere ait eylemler, uyarlamalar ve tutumlar oluşur. “Habitus, insanların sonsuz sayıda durumlarla başa çıkmak için sonsuz sayıda strateji geliştirmelerini sağlayan bir pratik anlayış sağlar (Meder ve Çeğin, 2011).” “Habitus, aynı grubun veya sınıfın tüm üyelerinde ortak olan ve tüm nesneleştirme ve kavrayışlar için önkoşul oluşturan içselleşmiş yapılarının, algı, kavram ve eylem şemalarının öznel ama bireysel olmayan bir dizgesi olarak tanımlanabilir (Bourdieu, 1977, s.86).”

Şekil 2.24. Meder ve Çeğin (2011) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Benzer bir şekilde Koytak (2012) da çalışmasında Bourdieu sosyolojisini incelemekte, Bourdieu'nün toplumsal yapıyı anlayış şeklini ortaya çıkarmayı amaç edinmektedir. Bunu yaparken onun çözümlemelerinde temel aldığı habitus, *tahakküm*²⁵ kavramlarını açıklamakta, sosyolojinin niteliğini ve misyonunu sorgulamaktadır.

Kısaca açıklanan bu çalışmalar bölüm başlangıcında ifade edildiği gibi ortak veri tabanlarında “günlük yaşam” anahtar kelimesinin aratılmasıyla ortaya çıkan, konular sekmesinden birkaç defa elimine edilerek, rafine hale getirilen akademik çalışmalardır. Görüldüğü gibi günlük yaşam; ulusal akademik alanda medya, kapitalizm, tüketim kültürü, küreselleşme gibi çeşitli temalarla birlikte ele alınmıştır. Bu tarama yanında özellikle günlük yaşam ve tasarım arakesitinde yer alan çalışmalar için yapılan taramada ulaşılan makaleler sonraki başlıkta incelenmektedir.

2.1.2.1. Günlük yaşam ve tasarım çalışmaları

Ulusal çalışmalar içinde günlük yaşam ve tasarım kesişiminde yer alan çalışmalara ulaşmak amacıyla “günlük yaşam ve tasarım” anahtar sözcükleriyle de taramalar yapılmıştır. Tasarım ile bir anahtar sözcük grubu oluşturularak yapılan taramayla çalışmanın başında da tahmin edildiği gibi görece daha az kaynağa ulaşılmıştır.

Bu taramada ilk sırada karşımıza çıkan çalışma, 11 Mayıs 2007’de yeni ismiyle 4T: Tasarım ve Tasarım Tarihi Topluluğu Derneği’nin gerçekleştirdiği “Tarihte Gündelik Yaşam ve Tasarım” temalı seminerdeki bildirilerin yer aldığı yayın olmaktadır. Bu yayın içerisinde günlük yaşam, farklı bağlamlarda ve farklı ölçeklerde ele alınmaktadır. Gerek mimari ölçekte gerekse iki boyutlu tasarımlar ve nesneler ölçeğinde farklı yaklaşımlar

²⁵ Tahakküm, “baskı, hükmetme ve zorbalık” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2018). Bourdieu, sosyal yaşamda tahakkümü sürekli kılan yapıları çözümlemek üzere çalışmıştır. Bourdieu (1977), bu yapıları kavramak için “alan kuramını” kullanır. “Yapılandırılmış konumlar içeren bir toplumsal alanda çeşitli konumlanmalar arasında güç ilişkilerine dayalı mücadeleler görülür. Dolayısıyla her bir alanda hükmeden ve hükmedilenler bulunmaktadır (Bourdieu, 1977).”

görülmektedir. Bu yaklaşımların modernleşme, yabancılaşma gibi ortak bazı kavramlar içerdiğini de söylemek mümkündür. Seminerde sunulan çalışmalarda bazı yaklaşımlar ağırlıklı olarak tarihsel anlatı vasfı gösterirken, bazılarının ise tarihsel bilgilerden teorik bir düşünce alanını desteklemek için yararlandığı görülmektedir. İkinci türe dahil olan sunumlarda cinsiyet, toplumsal sınıf vb. eleştirel konuların yer aldığı ve modernleşmenin irdelendiği belirtilmektedir (Baydar, 2007, s.2) (Bkz. Şekil 2.25).

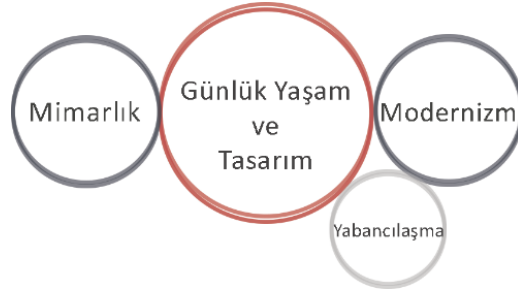

Şekil 2.25. “Tarihte Gündelik Yaşam ve Tasarım” Semineri Ana Temaları (Çakmakçıoğlu, 2018)

Bu çalışmalardan biri yine mimarlık alanında olup, modernizmle birlikte bireylerin ev ile ilişkilerinde oluşan yeni durumları sorgulamaktadır. Bunu yaparken Foucault’cu bir tutum sergilenerek *kavram arkeolojisi*²⁶ metodu kullanılmıştır (Talu, 2007, s.5). Bu metotla eleştirel pratikler, söylemler ve faaliyetler olarak üç kategori oluşturulmuş modern insanın *yabancılaşma*²⁷ sorunu, mahremiyet arayışı gibi olgular incelenmiştir (Bkz. Şekil 2.26). Bu incelemeler on dokuzuncu yüzyılın sonlarından beri devam eden modernizmin ve modern hayatın söylemsel veya farklı formlardaki eleştirilerine dayanmaktadır. Çalışmanın son kısmında modern bireyin kaygı veren durumlarını araştıran çeşitli disiplinler arası çalışmalar çözümlenmiştir (Talu, 2007, s.14-18).

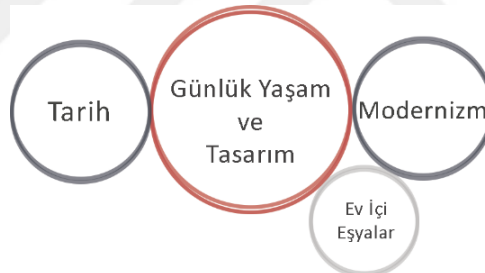
²⁶ Kavram arkeolojisi ile kastedilen Michel Foucault’nun söylem analizi yönteminin kurallar bütünüdür. Söylem, dahil olduğumuz durumları açıklamanın, şeyleri açığa çıkarmanın tüm yöntemleridir (Megill, 2008). Foucault (1999, s.9), bir kültürde anlatımların oluşmasını, kaybolmasını ve şeylerin devamlılıklarını tanımlayan kurallara “arşiv” demektedir. Söylemleri ise “arşivde özelleşmiş pratikler” olarak tanımlar. Söylemler ve onların kuram ve uygulamaları üzerine analizlerini “arkeoloji” olarak adlandırır (Foucault, 1999, s.11). “Foucault’nun arkeoloji terimi bilindik anlamından farklı olarak, çağdaş kültürdeki bazı uygulamaların kavramsal temellerini tarihsel bir perspektif içinde bulmayı amaçlar. Arkeoloji; bireysel eserlerin içine nüfuz eden, bazen onları yöneten ve onlara egemen olan; bazen de ancak onun bir parçasını yöneten söylemsel uygulamaların tiplerini ve kurallarını tanımlar (Foucault, 1999, s. 178-179)”

²⁷ Yabancılaşma, genel anlamda bireylerin belirli bir durumdan ya da kişiden uzaklaşmasını tanımlar. Bu kavram, Karl Marx’ın söylemlerinin temelinde yer alır ve onunla ilişkilendirilir. Yabancılaşma, kapitalizmin sosyal ve ekonomik düzenlemelerinde yer alan bir durumdur. Bu anlamda, kavramı en açık biçimde ifade eden yabancılaştırılmış emektir. İş gücü, insanlığın potansiyelini geliştirdiği alan olarak tanımlanır. Ancak, üretim süreçleri, her ne kadar yaratıcılık içerse de yaratıcılarından ayrı düşen ürünler üretir hale gelmiştir. Bu süreç de kavramın psikolojik bağlamına zemin oluşturmaktadır. Tanımlanabilir bir ruhsal durum olarak yabancılaşma, özellikle de büyük sosyal örgütler bağlamında gerçekleştiğinde; güçsüzlük, tatminsizlik ve yalıtılmışlık duygularını tetiklemektedir (Marshall ve Scott, 2009, s.14).

Şekil 2.26. Talu (2007) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Aynı sempozyumda sunuşu yapılan bir başka çalışma ise günlük yaşamın dönüşümünü Türkiye özelinde tarihsel bir kesit içinde ele alan “Erken Cumhuriyet Döneminde Değişen Gündelik Yaşam Ve Tasarım” başlıklı bildiridir. Çalışmanın adından da anlaşıldığı üzere, burada Cumhuriyet ile birlikte kendisini büyük bir değişim içinde bulan toplumun modernleşme kavramıyla ilişkisi, ağırlıklı olarak eviçi yaşamı ve eşyaları üzerinden irdelenmiştir (Bkz. Şekil 2.27). Eski-yeni ikiliği ve modernite kavramlarının kilit noktalar olarak belirlediği çalışmada çeşitli tasarım nesnelerinin de çözümlemeleri bulunmaktadır (Turan, 2007).

Şekil 2.27. Turan (2007) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Sempozyumun bir diğer sunumu günlük yaşam objesi olarak giysilere yönelmiştir. Yine bu çalışmada da Sümerbank örneği üzerinden tarihsel bir kesit görmek mümkündür. Ele alınan tarih diliminde yine toplumsal dönüşümün, o toplumun bireylerini, giyim anlayışı açısından, nasıl etkilediği incelenmiştir. Günlük yaşamın içinde giysiler aracılığıyla dolaşan anlamlar, semboller ve bilgilere değinilmiştir (Himam, 2007).

Bahsedilen çalışmaların yanı sıra tasarım ve günlük yaşam çalışmalarında kültürel değerler, *ritüeller*²⁸ ve pratikler üzerinden kurulan ilişkiler de baskın olarak görülmektedir. Örneğin; Güneş’in (2012) Türk çay kültürünü ve ürünlerini incelediği

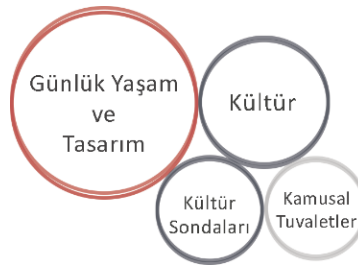
²⁸ Ritüel sözlük anlamı ile “ayın ve âdet hâline gelen (TDK, 2018)”, Theodorson’a ait tanıma göre (1969, s.351) de uygun zaman aralıklarıyla tekrarlanan, bir grup veya bireyin değerlerini belli bir üslupla ifade eden sembolik bir davranıştır.

çalışması, çay gibi toplumda farklı değerleri ve anlamları temsil eden temaları ele alan çok sayıda akademik çalışmadan biridir. Burada çay tüketiminin merkezinde yer aldığı pratikler ve ritüeller aracılığıyla çayın günlük yaşamdaki yeri incelenmiştir (Bkz. Şekil 2.28). Çayın konu olduğu yaşam pratiklerinin nesnesi olan tasarım ürünleri de hem bu bağlamda hem de estetik, fonksiyon ve temsil ettiği soyut değerler bağlamında analiz edilmiştir.

Şekil 2.28. Güneş (2012) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Yine günlük yaşam içerisinde bir kesit alınarak tasarım bağlamında incelen bir başka çalışma kamusal tuvaletleri konu edinmiştir. Bu mekânların kullanımında bireylerin gösterdiği farklı davranış örüntüleri, buradaki ürünleri kullanma biçimleri temizlik algılarıyla ilişkili olarak irdelenmiştir. Etnografik bir yaklaşımla, *kültür sondalarının*²⁹ yöntem olarak kullanıldığı bu çalışma, günlük yaşam bağlamında bir pratiği kültürel bir olgu olarak inceleyerek tasarım çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemiştir (S. Köylü ve Er, 2016).

Şekil 2.29. S. Köylü ve Er (2016) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Alangoya (2014) ise, mimarlık ile gündeliğin ilişkisini, yaşamı gözlemleme, yorumlama, yaşamın derinlerindeki özgün durumları keşfetmeyi iyi bir mimar olmanın

²⁹ Tasarım araştırmalarında kullanılan, merkezine kullanıcıyı alan bir yöntemdir. Bu yöntem kullanıcıdan yaratıcı fikirleri teşvik edebilecek veriler sağlamayı ve araştırmanın katılımcıları ile araştırmacı arasında iletişimi kuvvetlendirmeyi amaçlamaktadır. Uygulama şekli ise kullanıcılara içeriğinde harita, günlük, kamera gibi araçlar olan paketlerin verilmesi ve bunlar aracılığıyla kullanıcıların deneyimlerini kayıt altına almasıdır (Gaver vd., 1999).

ön koşulu sayarak kurmuştur. Bu yetinin mimari tasarım atölyelerinde öğrencilere kazandırılabilirliğini, bunun için *fenomenoloji*³⁰ yaklaşımından yararlanılan geziler düzenlenerek, gezilerdeki alanlar için bireysel hikayeler kurgulanıp alana ait günlük yaşamın potansiyellerinin keşfedebileceğini belirtmiştir (Bkz. Şekil 2.30). Bu keşifler öğrencilere tasarım kararları alırken, kritik noktalara değinme, yaratıcı yaklaşımlar sergileme imkânı tanımaktadır. Referans verilen çalışmada da benzer bir süreçten geçen bir tasarım atölyesinden bahsedilmektedir. Bu atölyenin, öğrencilerin günlük yaşamı duyumsamalarını amaçladığı belirtilmiştir (Alangoya, 2014).

Şekil 2.30. Alangoya (2014) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Mimarlık alanındaki bir diğer çalışmada ise, günlük yaşamdaki dinamizmin mekânsal olarak nasıl dönüşümlere yol açtığı incelenmektedir. Burada mekânsal değişimler günlük yaşamın değişimine referans veren, ev ve işyeri kavramlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Yine bir atölye süreciyle desteklenen tartışmanın, tasarım çıktıları ile birlikte bir işevi tasarlama eylemine kılavuz olabilmesi hedeflenmiştir (Birer ve Enginöz, 2012).

Günlük yaşam birçok alanda olduğu gibi sanat alanında da tartışılarak, yorumlamalar yapılan bir konudur. Bu çalışmalardan birisi sanatın *sosyalizasyon*³¹ ile bağıntısını işaret etmektedir (Bkz. Şekil 2.31). Aslan'a (2015, s.235) göre, toplumsal bütünleşmenin bir aracı olan sosyalizasyon bireysel değerlere bağlıdır ve bu değerlerin yaratımında da sanatın etkisi görülebilir. Gerek iletişim ve gerekse tüketim biçimleri açısından sanat ve sanat eğitimi oldukça önemli konumdadır. Toplum dinamikleri, kültürel değişimler ve medya günlük yaşamın içindeki pratikleri tüketim ve iletişim

³⁰ Yirminci yüzyıl içinde öne çıkan felsefi bir okuldur, etimolojik olarak bakıldığında da “duyularla algılanabilen her şey” olarak tanımlanan fenomenlerin bireye nasıl görüldüğüne dair yapılan araştırmalarla ilgilidir ve deneyimlerin yapısını inceler. Fenomenoloji, yorumlayıcı sosyolojinin bir türüdür (Turner, 2006, s.438). Sosyal psikolojide de gözlemcinin önyargılarını askıya almaya ve bireyin davranışındaki olguları gözlemlemeye, açıklamaya, algıyı ve bilinci arttırmaya çalışan bir yaklaşım olarak açıklanır (Theodorson, 1969, s. 298).

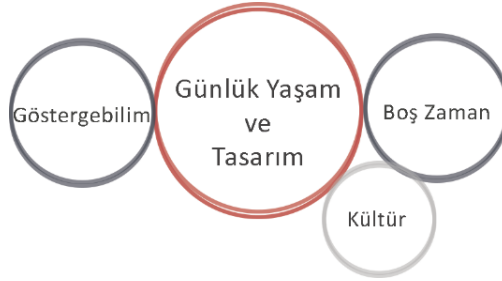
³¹ Sosyalizasyon, bireyin, bir sosyal grubun kültürünü ve kendisinin buradaki rolünü kavrayarak toplulukla bütünleştirildiği temel bir sosyal süreç ve toplumsallaştırma olarak tanımlanmaktadır (Theodorson, 1969, s. 396).

aksında tasarım ve sanat odaklı bir transformasyona tabi kılmiştir. Medya ve kitle kültürünün etkisiyle gerçekleşen sosyal dönüşümde sanatın sıklıkla sosyalizasyonda kullanıldığı görülmektedir (Aslan, 2015).

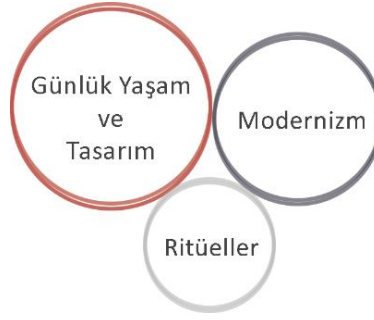
Şekil 2.31. Aslan (2015) Makale Evreni (Çakmakçioğlu, 2018)

Kültür ve günlük yaşam bağlamında Türkiye’de literatüre yoğun katkı sağlamış akademisyenlerden biri olan Şebnem Timur Öğüt (2004, 2006, 2009) de çalışmalarında günlük yaşam içindeki olguları gerek maddi kültür ve ritüelleri gerekse boş zaman aktivitelerini ele alarak, kültürel, göstergesel bağlamda incelemiştir. Öğüt ve Bağlı (2003), boş zaman kavramıyla ilintili olarak, “hiçbir şey yapmama” durumunu ve kültürel bir eylem olarak da nitelendirebileceğimiz “çekirdek çıtlama” eylemini karşılaştırarak göstergebilimsel açıdan incelemiştir. Makalede eylemlerin düz anlam ve yan anlamları analiz edilirken bir taraftan da doğu ile batının kültürel ve sosyal farkları hakkında ipuçları verilmektedir (Öğüt ve Bağlı, 2003, s.89) (Bkz. Şekil 2.32).

Şekil 2.32. Öğüt ve Bağlı (2003) Makale Evreni (Çakmakçioğlu, 2018)

Öğüt’ün (2009) bir başka çalışması ise günlük yaşamdan içerisinde kendine özgü nesneler barındıran çay içme ritüelini, uygulamaları ve ikonik nesneleriyle birlikte ele alır. Maddi kültür alanında değerlendirdiği çay ile ilgili nesneleri; kültürel, tarihsel bağlamları ve modernleşme dinamikleriyle birlikte irdeler (Öğüt, 2009) (Bkz. Şekil 2.33).

Şekil 2.33. Ögüt (2009) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Günlük yaşam eleştirilerinde daha detaylı olarak bahsedilecek olan *direnç*³², taktik gibi kavramlara geldiğimizde ise yine Ögüt (2004, s.6), kitsch nesnelerinin direnç ve kendini ifade etme potansiyeline sahip olup olmadığını tartışmıştır (Bkz. Şekil 2.34). Bu nesnelerin "kendiliğinden" bir kültürel üretim olarak *kültür endüstrisi*³³ sistemine bir çıkış yolu veya sadece sistemin değişebileceğine dair bir yanılsama olma ihtimalini sorgulamıştır (Ögüt, 2004).

Şekil 2.34. Ögüt (2004) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Diğer bir taraftan tasarım alanında, temeli alan çalışmasına dayanan, toplumların kültürlerini inceleyen etnografik araştırmalarla ilgili çalışmalar da yapılmaktadır. Buna dikkat çekerek, üniversite ve firma iş birliğiyle İTÜ Endüstri Ürünleri Tasarımı bölümünde ortak bir proje çalışması yürütülmüştür (Kocabağ, Ögüt, Er, 2008).

³² Direnç, baskın güç olarak algılanan aktörlere karşı koymayı amaçlayan çeşitli davranışları ve eylemleri içeren karmaşık bir sosyal olgudur (Raby, 2005). Nitelikleri karşı koyduğu güç odaklarına ya da genel kabul gören sosyal, politik veya kültürel normlara bağlı olarak değişebilir.

³³ Kültür endüstrisi, Frankfurt Okulunun, modernizm değerlerinin kültürü tek tipleştirilmesine yönelik eleştirileriyle oluşturdukları bir kavramdır. Bu teorisyenler, "kitle kültürü" terimi, kültürün artık kitlenin değil sermayenin ihtiyacını karşıladığını tam olarak ifade etmediği için "kültür endüstrisi" terimini kullanırlar. Onlar kültürün eleştirel niteliğinin, bireyin kapitalist sisteme katılımını destekleyen, kültür endüstrisine ait "uymacı" ürünlerce yok edildiğini savunmuşlardır. Onlara göre özellikle de eğlence endüstrisinin ortaya çıkması, kültür ve sanat ürünlerinin kapitalizme hizmet etmek üzere standart hale getirilmesi ve metalaştırılmasında etken olmuştur (West, 1998). Marcuse'nin "Tek Boyutlu İnsan" eserinde açıkladığı gibi, kültür endüstrisi ürünleri, tüketen kişiye yaşama dair bir düşünce biçimi ve hayat tarzı dayatır ve onu koşullandırır. Böylelikle "tek boyutlu düşünce ve davranışlar" ortaya çıkar (Marcuse, 1996).

Proje sürecinde öğrencilerin etnografya bağlamında yaptıkları araştırmaları ve proje sürecini aktaran bir makale de kaleme alınmıştır. Bu çalışma, hem bireylerin günlük yaşamlarını incelemenin tasarım disiplini için ne kadar önemli olduğunun, hem de firmalar ve eğitim kurumları arasındaki bu tür iş birliklerinin zengin bir potansiyele sahip olduğunun altını çizmektedir.

Yine etnografik bir araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmalardan birinde günlük yaşamda özel bir alana girerken ayakkabı çıkarma davranışı, alışkanlıklar ve kültürel davranışlar üzerinden ortak alan, hijyen ve sınırlar bağlamında incelenmiştir. Bu davranış örüntüsünün, modern dönemde yaygınlaşan apartman hayatı kapsamında, ayakkabı depolama ürünlerinin tasarımı ve kullanımına etkileri araştırılmıştır (Dilek, 2016).

Genel olarak bir ritüeli konu alan yazınlar ağırlıkta olsa da tasarımı *sosyokültürel*³⁴ boyutlarıyla ele alan, daha genel ve tarihsel bir yaklaşımla inceleyen çalışmalara da ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan birinde Sağocak (2007, s.254), tasarımın kültür ve teknik bilginin birlikteliğiyle ortaya çıktığını ifade eder ve üretimde zanaatın hüküm sürdüğü zamandan sanayi dönemine, post-endüstriyel devir ve bilgi çağına kadar yaşanan süreçlerde, tasarımı, dönüşen anlamları ve sosyokültürel değişkenleri ile birlikte inceler (Bkz. Şekil 2.35). Böylece kültürün değişimiyle nesnelerin günlük yaşamda farklılaşan rollerini de sosyokültürel bağlamda tartışır.

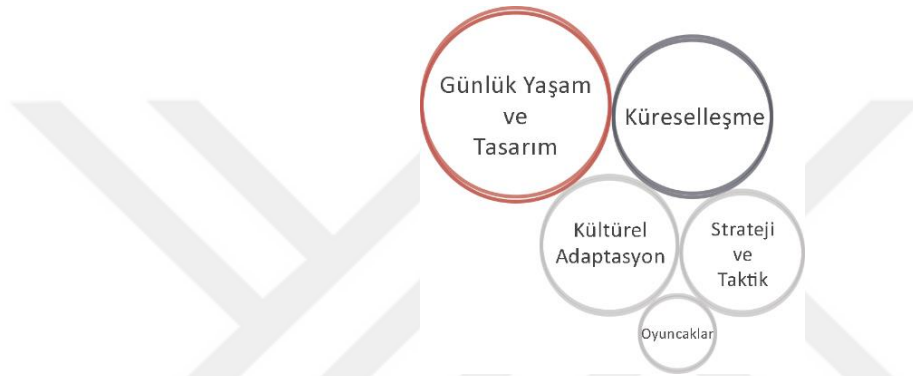

Şekil 2.35. Sağocak (2007) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

Tasarım alanında günlük yaşamla ilgili yapılan farklı çalışmalardan birisi de Işık Tüneri'nin (2004) kaleme aldığı ev yaşantısında buzdolabının tüketim biçimleri ve

³⁴ “Aynı anda bir toplumu veya toplumsal bir grubu ve kendine özgü olan kültürü ilgilendiren (TDK, 2018).”

*yeniden üretimini*³⁵, kültürel değerler ve duygular bağlamında incelediği makalesidir. Farklı kullanıcılarla görüşmelerin yer aldığı nitel araştırmada evdeki maddi kültür öğelerinin yeniden üretilen ve çeşitlenen anlamları gözlenmiştir (Işık Tüneri,2004). Bir ürünün kullanımları dışında, yeni ürün geliştirme sırasında da *yaratıcı uyarlamalar*³⁶, yeniden üretimler gerçekleştirilmektedir. Bununla ilgili bir makalede belirli bir sektörde küreselleşme ve *yerelleştirme*³⁷ ikiliğinde ortaya çıkan bazı ürün geliştirme yöntemleri De Certeau'nun strateji ve taktik kavramları altında incelenmiştir (Gürpınar, Yagou ve Öğüt, 2016) (Bkz. Şekil 2.36).

Şekil 2.36. Gürpınar, Yagou ve Öğüt (2016) Makale Evreni (Çakmakçıoğlu, 2018)

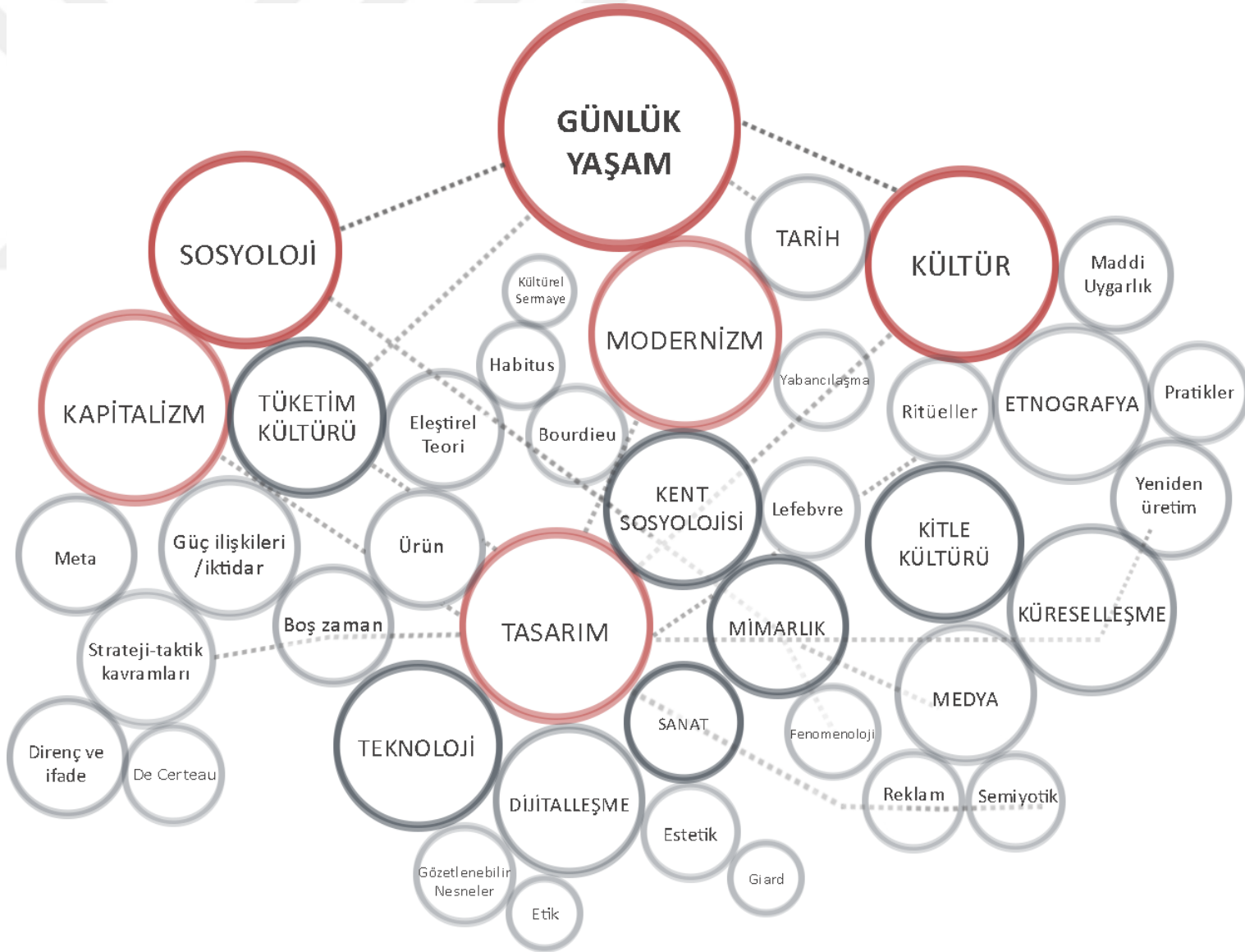
Kısaca özetlemek gerekirse literatür taramalarında elde edilen verilere dayanarak, günlük yaşam kavramının oldukça geniş bir alanda, çeşitli bağlamlarda ele alınabildiği ama ağırlıklı olarak temel kuramsal çalışmaların yer aldığı sosyoloji disiplininde tartışıldığı görülmektedir. Günlük yaşam sosyoloji ve kültür gibi geniş araştırma alanlarında tartışılmaktadır. Daha detaylıca bakıldığında, modernizm, kapitalizm, tüketim kültürü, eleştirel teoriler, kent sosyolojisi gibi alanlarla da özdeşleştiği açıktır. Bu alanlar gittikçe çatallaşarak farklı konular ve bağlamlar açığa çıkarmaktadırlar. Genel olarak bu konuda Henri Lefebvre, De Certeau gibi önde gelen sosyolog ve düşünürlerin kuramları tartışılmakta ya da bu kuramların teorik çerçeveyi oluşturduğu çalışmalar yapılmaktadır fakat bu çalışmalar oldukça özelleşmiş ve dar bir kapsamdadır. Kültürel çalışmalarda da

³⁵ Burada yeniden üretim kavramıyla kastedilen De Certeau'nün de bahsettiği, tüketicilerin üretimidir. "Merkezi ve hegemonik üretim şekli, tüketim denilen başka bir üretim şekliyle aynı düzlemde kesişmiştir. Bu üretim kendini, hâkim ekonomik sistem tarafından dayatılan ürünleri kullanma biçimleriyle ortaya koyar (Certeau, 2009, s.45)."

³⁶ "Yaratıcı uyarlamalar, modern deneyimin Batılı olmayan toplumlara uyumunu sorun edinen alternatif moderniteler teorisinde yer alan bir terimdir. Bireylerin dışsal güçler tarafından modernleştirilmesinin aksine, kendilerine bir kimlik edindikleri dönüştürücü uygulamalardır (Gaonkar, 2001, s. 18)."

³⁷ Yerelleştirme, bir ürün veya hizmetin belirli bir ülke veya bölge için daha uygun hale getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Business English Dictionary, 2011, s.501).

günlük yaşamın belli rutinlerine odaklanıldığı yaygın olarak görülmektedir. Tasarım disiplini ile bu konunun birlikte ele alındığı çalışmalara baktığımızda ağırlıklı olarak mimarlık ve kentsel tasarım alanlarında daha fazla çalışma yapıldığı belirlenmiştir. Tasarım ile günlük yaşam teorilerinin kesişimleri, yapılan araştırmada görüldüğü üzere birkaç kuramsal kavram üzerinden ya da günlük rutinlerin ardındaki kültürel nitelikler üzerinden gerçekleştirilmiş, belli bir nesne grubu veya belli bir eylem merkeze alınmıştır. Yapılan literatür taramalarından elde edilen bu bilgilerle, günlük yaşamın ilişkilendiği alanlar ve kavramlarla genel bir kavram haritası oluşturulmuştur (Bkz. Şekil 2.37). Oluşturulan haritada, geniş bir bilgi evrenini temsil eden merkezci kavramlar kırmızı büyük dairelerle ve bu kavramlarla ilişkili alt kavramlar ise daha küçük, gri renkte dairelerle gösterilmiştir. Renklerin doygunluğu, kavramların kapsamı ve bağlamı daraldıkça azaltılmıştır. Kavramların dizilişlerinde ve bir araya getirilmelerinde ise, aralarındaki yakınlık ilişkisi temel alınmıştır. Haritada da görüldüğü üzere günlük yaşam birçok sistemi, eylemi, kavramı ve düşünceyi içerisinde barındırmaktadır.

Şekil 2.37. Literatüre Dayalı Kavram Haritası (Çakmakcıoğlu, 2018)

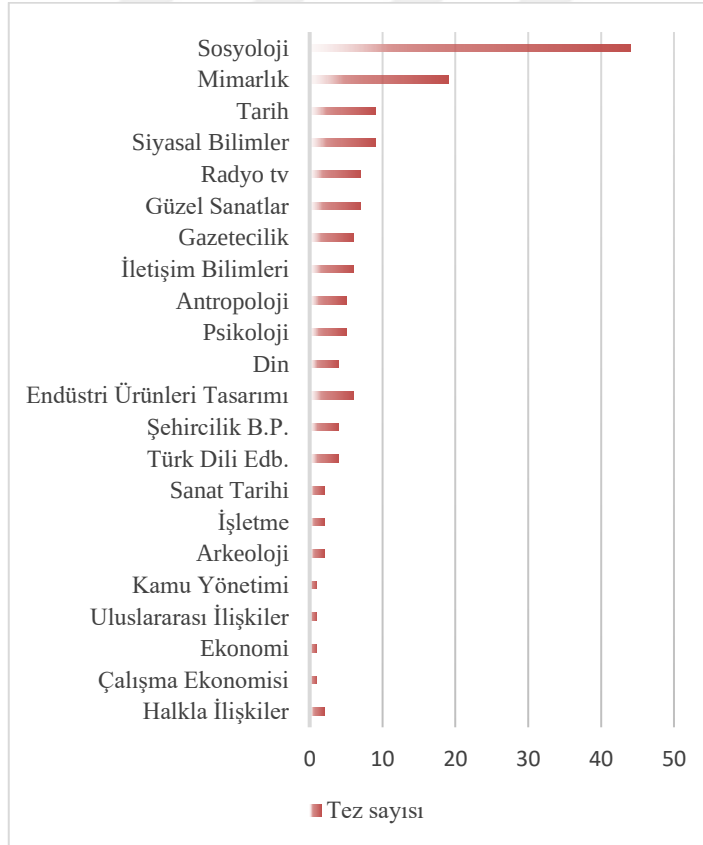
2.2. Ulusal Lisansüstü Tez Çalışmaları

Tez çalışmasının tasarım alanındaki önemini ve konumunu açıklamada lisansüstü tez çalışmaları için yapılan araştırma bulguları da yararlı olmaktadır. Bu amaçla Türkiye’de hazırlanan tezler için; Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında günlük yaşam ve günlük yaşamla ilişkili bazı kavramlarla çeşitli anahtar sözcükler belirlenerek taramalar yapılmıştır. Bu taramalarda elde edilen bulgular ve bulgulara dayalı yorumlar ayrı başlıklar altında sunulmuştur.

2.2.1. “Günlük yaşam” çalışmalarının alanlara göre incelenmesi

Günlük yaşam ile ilgili tez çalışmalarına ulaşmak amacıyla, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında ilk olarak “Günlük yaşam” veya “Gündelik hayat” veya “Everyday life” anahtar sözcükleri ile tarama yapılmıştır. Sözcüklerin aranacağı alanın tez adı olarak belirlendiği taramadan elde edilen sonuçlarla aşağıdaki tablo oluşturulmuştur (Bkz. Tablo 2.1).

Tablo 2.1. “Günlük yaşam”, “Gündelik hayat” ve “Everyday life” anahtar sözcükleri ile yapılan taramada ulaşılan tez sayılarının alanlara göre dağılımı

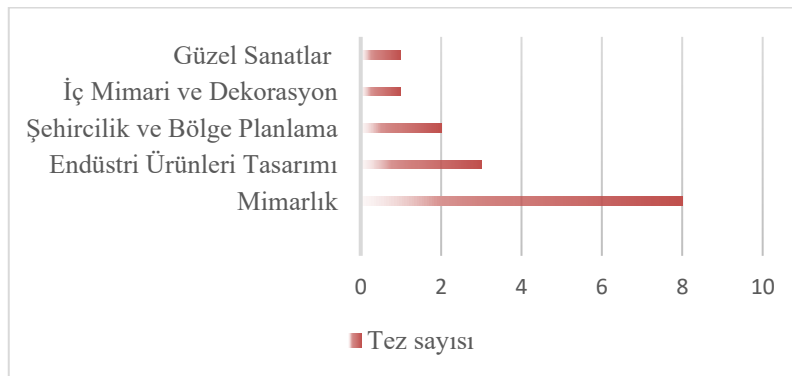
Tabloda görselleştirildiği üzere, günlük yaşam konusunda lisansüstü eğitimde en fazla çalışma yapılan ana bilim/ana sanat dallarının sosyoloji, mimarlık ve tarih alanları olduğu görülmektedir. Belirlenen anahtar sözcüklerle yapılan aramada; sosyoloji alanında 44 çalışma, mimarlık alanında 19 çalışma ve endüstri ürünleri tasarımında ise 6 çalışma olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, bu taramada ulaşılan tezlerin yaklaşık %30'u sosyoloji, %13'ü mimarlık ve %4'ü endüstri ürünleri tasarımı alanında gerçekleştirilmiştir.

Burada elde edilen bulgular yorumlandığında; toplum ve bireyin yaşantısıyla yakından ilgili olan günlük yaşam konusunun, ağırlıklı olarak toplum bilimi olarak tanımlanan sosyolojide çalışılmış olması beklenen bir sonuçtur. Diğer taraftan mimarlık alanının sosyolojiyi takip etmesi, tasarım disiplinlerinin de sosyal bilimlerle etkileşim halinde olduğunu, günlük yaşamda önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Nitekim günlük yaşam konusunun çoğunlukla mekân üzerinden mimarlıkla ilişkilendirilmesi, diğer tasarım disiplinlerinde de ele alınması açısından da teşvik edicidir.

2.2.2. “Günlük yaşam ve tasarım” çalışmalarının alanlara göre incelenmesi

Ulusal Tez Merkezi'nde “Günlük Yaşam/Gündelik Hayat ve Tasarım” anahtar sözcükleri ile tarama yapıldığında, bu terimlerin aynı anda tez başlığında geçtiği bir tez çalışmasına ulaşılamamaktadır. Ancak bu anahtar sözcükler tez özetlerinde arandığında karşımıza çeşitli tasarım disiplinlerinde yapılan günlük yaşam çalışmaları çıkmaktadır. Bu tezlerin hangi tasarım disiplinlerinde gerçekleştirildiği, çalışıldığı alanlara göre dağılımı ve sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Bkz. Tablo 2.2). Taramada ulaşılan çalışmaların konuyla ilgileri, özetleri ve içerikleri üzerinden kontrol edilmiştir.

Tablo 2.2 “Günlük yaşam/gündelik hayat ve tasarım” anahtar sözcükleriyle yapılan taramada ulaşılan tez sayılarının alanlara göre dağılımı

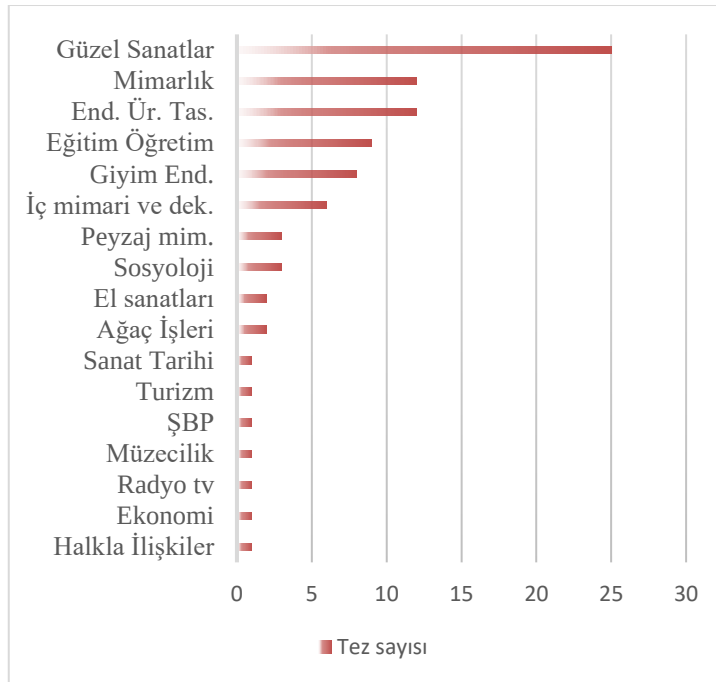
Tabloda görselleştirildiği gibi, günlük yaşam ve tasarım anahtar sözcüklerinin bir arada yer aldığı çalışmaların sayısı mimarlık alanında 8, endüstri ürünleri tasarımında 3, şehircilik ve bölge planlamada 2 ve güzel sanatlar alanında 1’dir. Bu taramada ulaşılan çalışmaların yaklaşık %50 si mimarlık %20 si endüstri ürünleri tasarımı alanında yer almaktadır.

Elde edilen bulgulara göre -her ne kadar taramalar anahtar sözcükler ve onların yer alacağı alanlarla sınırlansa da- günlük yaşam ve tasarım konularının kesiştirildiği çalışmaların sayıca az olduğu yorumu yapılabilir. Üniversitelerin Endüstri Ürünleri Tasarımı lisansüstü programlarında yapılan tez çalışmaları içinde de günlük yaşam ve tasarıma odaklanan az sayıda çalışma olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3. “Kültür ve tasarım” çalışmalarının alanlara göre incelenmesi

Ulusal Tez Merkezi veri tabanında günlük yaşamla bağlantılı fakat daha geniş bir kapsamı işaret edebilecek “Kültür ve Tasarım” anahtar sözcükleriyle de tarama yapılmıştır. “Kültür” ve “tasarım” sözcüklerinin tez adları içinde birlikte arandığı bu taramada ulaşılan tezlerin sayıları ve alanlara göre dağılımı aşağıdaki tabloda görselleştirilmiştir (Bkz. Tablo 2.3).

Tablo 2.3. “Kültür ve Tasarım” anahtar sözcükleriyle yapılan taramada çıkan tez sayılarının alanlara göre dağılımı

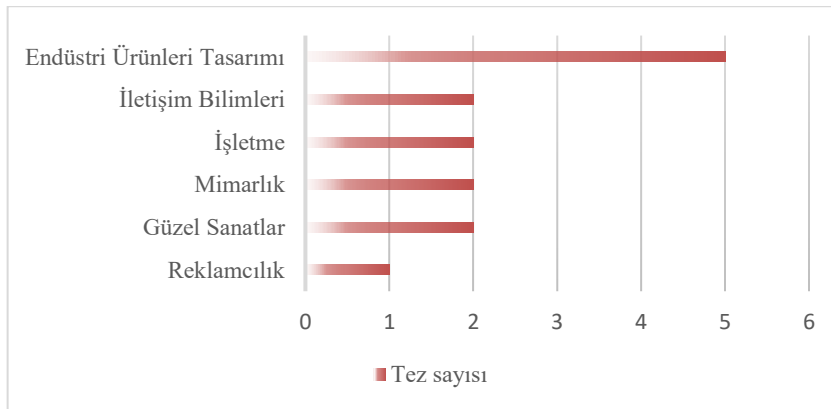
Tabloda görüldüğü gibi, kültür ve tasarımın anahtar sözcük olarak belirlendiği taramada, güzel sanatlar alanında 25, mimarlık alanında 12 ve endüstri ürünleri tasarımı da 12 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu verilere dayanılarak, kültür ve tasarım sözcüklerinin tez adı içinde geçtiği tez çalışmalarının %28 'inin güzel sanatlar, %13'ünün mimarlık ve yine %13 'ünün endüstri ürünleri tasarımı alanında yapıldığı görülmektedir.

Buradaki bulgular değerlendirildiğinde, kültürel konular ve tasarım ile ilgili lisansüstü çalışmaların güzel sanatlar, mimarlık ve endüstri ürünleri tasarımı alanında diğer alanlara kıyasla fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, literatür araştırmasında da sıkça karşılaşılan bir konu olarak kültürel çalışmaların tezlerde de ilgi odağı olduğunu göstermektedir. Güzel sanatlar ve endüstri ürünleri tasarımı alanında günlük yaşam konusundan ayrı olmamakla birlikte, ilginin günlük yaşamda var olan kültürel öğeler, nesneler ve ritüeller gibi daha özellikli konular üzerinde toplandığı söylenebilir.

2.2.4. “Tüketim ve tasarım” çalışmalarının alanlara göre incelenmesi

Ulusal Tez Merkezi ara yüzünde, günlük yaşam eleştirilerinde sıkça karşılaşılan tüketim kavramı ve tasarım ile ilgili de bir tarama yapılmıştır. “Tüketim” ve “tasarım” anahtar sözcüklerinin tez isimleri içinde arandığı taramada ulaşılan sonuçlar aşağıdaki tabloda görselleştirilmiştir (Bkz. Tablo 2.4).

Tablo 2.4. “Tüketim ve tasarım” anahtar sözcükleriyle yapılan tarama sonucunda çıkan tez sayılarının alanlara göre dağılımı

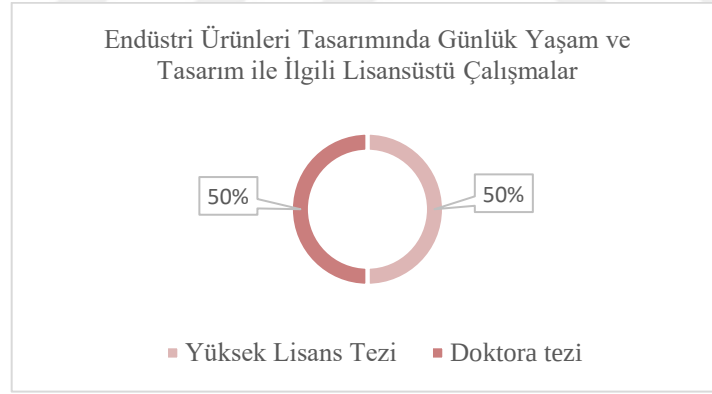

Tabloda görüldüğü gibi tüketim ve tasarım kavramının bir arada bulunduğu tezler içerisinde önde gelen alan 5 çalışma ile endüstri ürünleri tasarımı olmuştur. Endüstri ürünleri tasarımı, 2 şer çalışma ile işletme ve iletişim bilimleri takip etmektedir.

Taramada ulaşılan tez çalışmalarının en fazla endüstri ürünleri tasarımı alanında yer almasında, tasarımı yapılan ve endüstride üretilen ürünlerin nihayetinde bir meta olması etkilidir. İşletme ve iletişim bilimlerinin ikinci sırada gelmesinin ise, günlük yaşam kuramlarında yer alan ekonomik yapılar, medya ve tüketim kültürü ile bağlantılı olduğu düşünölebilir.

2.2.5. Endüstri ürünleri tasarımı alanında “günlük yaşam” alışmaları

Önceki bölümlerde çeşitli anahtar sözcüklerle yapılan taramalarda ulaşılan endüstri ürünleri tasarımı alanındaki tezler detaylı olarak incelenmiştir. Bu alışmalar arasında tez başlığında veya tez özetlerinde günlük yaşam kavramıyla karşılaşılan tezler olmuştur. Tez başlığında anahtar sözcüklerin bulunmadığı çalışmaların içerikleri, anahtar kelimeleri ve özetleri incelenerek günlük yaşam konusu aranmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada günlük yaşam kavramı veya kuramlarıyla çeşitli düzeylerde ilgili olan toplam 8 çalışma tespit edilmiştir. Endüstri ürünleri tasarımında; günlük yaşam konusunun ele alındığı ya da bir temel oluşturduğu bu tez çalışmalarına bakıldığında, bunların yarısının doktora tezi olduğu görölmektedir (Bkz. Şekil 2.38).

Şekil 2.38. Endüstri ürünleri tasarımında günlük yaşam lisansüstü alışmaları

Şekilde görselleştirildiği gibi günlük yaşamla ilgili tez çalışmalarının %50'si yani 4 çalışma doktora tezi, diğeri 4 çalışma ise yüksek lisans tezidir. Günlük yaşam ve endüstri ürünleri tasarımı arakesitinde yapılan ya da günlük yaşam teorilerinden kuramsal bir ereve olarak yararlanan az sayıdaki bu tez çalışmaları incelenmiştir.

Öncelikle yüksek lisans tezleri arasında, plastik malzemenin günlük yaşamdaki anlamlarının araştırıldığı, malzemenin sosyal yaşamdaki yerinin incelendiği bir çalışmaya ulaşılmıştır (Dolmaz, 2009). Bu çalışmada plastik malzemenin tüketim ve üretim tarihi ele alınmış, malzemenin günlük yaşamda oluşturduğu ya da karşılık geldiği

kullan-at gibi kavramlar irdelenmiştir. Malzemenin kullanıcıyla ilişkisi Türkiye’de, mutfak alanında kullanılan plastik nesneler üzerinden araştırılmıştır. Gözlem ve yüz yüze görüşme yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada günlük yaşamdaki anlamları araştırılan malzemenin kullanıcı tarafından algılanışına dair çeşitli bulgular ortaya konmuştur (Dolmaz, 2009).

Günlük yaşamla ilişki kuran diğer bir yüksek lisans tezinde, günlük yaşamdaki ibadet biçimlerinden dua etme ve duaları sayma pratiği konu edilmiştir. Kullanıcılarla görüşmeler yapılarak dua sayma nesneleri olan zikirmatik ve tespihler, günlük yaşamı düzenleme rolü üzerinden değerlendirilmiş, kullanım biçimleri ve kültürel uyarlamaları incelenmiştir (Tönük, 2011).

Endüstri ürünleri tasarımı alanında yapılan günlük yaşam ile ilgili yüksek lisans tez çalışmalarından biri de modernizmin kavramsal çerçevesi içinde İskandinav tasarımı incelemektedir. İskandinav kültürü ve günlük yaşamını temel alan çalışmada, günlük yaşamın tasarım anlayışını nasıl etkilediği çeşitli nesneler üzerinden araştırılmıştır. Tez çalışmasında yer alan etnografik alan çalışmasında ağırlıklı olarak katılımcı gözlem yöntemi kullanılmıştır. Bu sayede seçilen alanda günlük yaşamın, inanç ve değer sistemlerinin gözlemlenmesi mümkün olmuştur (Öcal, 2012).

Yine etnografik araştırmanın yöntem olarak kullanıldığı bir tez çalışmasında, ev içindeki günlük yaşam, evde kullanılan çeşitli nesneler üzerinden incelenmektedir. Bu çalışmada kullanıcı ve nesne ilişkisi; kullanıcının nesneye gösterdiği kabul etme, direnç gösterme veya reddetme gibi davranışlarla birlikte ele alınmaktadır (Taşkın, 2016). Bahsedilen yüksek lisans tez içerikleri aşağıdaki şekilde özetlenerek görselleştirilmiştir (Bkz. Şekil 2.39).

Şekil 2.39. İncelenen yüksek lisans tez çalışmaları içerik analizi diyagramı (Çakmakçıoğlu, 2018)

Doktora tez çalışmalarının kapsamlarına bakıldığında ise, ilk olarak Nasır'ın (2016) günlük yaşamda eve ait bir mekân olarak salonu, salon mobilyalarını ve bunların dönüşüme uğrayan kullanımlarını ele aldığı çalışması karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada günlük rutin ve pratiklerin gözlemlenmesinin yanı sıra mobilyaların farklı fonksiyonlarda kullanılması Lefebvre'nin mekânı tanımladığı üçlü diyalektik teorisinden yararlanılarak açıklanmaktadır (Nasır, 2016, s.17). Nitel bir araştırma olan bu çalışmada, toplumsal sınıflar da irdelenerek, görüşme ve gözlem yöntemleriyle “yeni orta sınıf” olarak tabir edilen katılımcılara ait evlerde alan araştırılması yapılmıştır (Nasır, 2016, s.60).

Bir başka doktora tezinde ise, günlük yaşam sosyo-ekonomik dönüşümler dahilinde ele alınmakta ve modernizm, küreselleşme gibi olgularla irdelenmektedir. Bu araştırmaya Türkiye'deki oyuncak üretimi temel oluşturmuştur. Oyuncakların endüstrileşmesi ve küreselleşmeye karşı oyuncak firmalarının ne gibi taktikler geliştirdiği, ürünlerde görülen kültürel uyarlamalar ve dönüşümler araştırılmıştır. Güncel kültürel çevrede oyuncak üretimi ve tasarımında geliştirilen taktikler üzerinden bir kuramsal temel oluşturulmuştur (Gürpınar, 2014).

Günlük yaşamla bağlantılı bulunan doktora çalışmalarından Çelikoğlu'na (2015) ait tez, diğer örneklerden farklı olarak, daha çok günlük yaşamı tüm pratikleri ve detaylarıyla kavramaya yardımcı olan araştırma yöntemlerinden etnografi üzerine kuruludur. Bu çalışmada etnografik yöntemlerin ve bu yöntemlerle elde edilen günlük yaşam verilerinin tasarım sürecine olası getirileri araştırılmaktadır. Özellikle bu verilerin tasarım fikri oluşturmada kullanılması hakkında bir yöntem önerisi sunulmaktadır (Çelikoğlu, 2015).

Son olarak, günlük yaşam ve tasarım arasındaki ilişkiye dikkat çeken doktora tezinde Aytaç (2015), günlük yaşamda bireylerin çevrelerini dönüştürmede kullandıkları benimseme/kendileme edimini, banyoya ait pratikler üzerinden incelemektedir. Yüz yüze görüşme yöntemleriyle elde edilen verilerden çeşitli kendileme yöntemlerine ulaşılan çalışmada, tasarımcıların tasarım süreçlerinde kullanabilecekleri çeşitli bağlamlar oluşturulmuştur (Aytaç, 2015). Burada bahsedilen doktora tez çalışmalarının içerikleri aşağıdaki şekilde özetlenerek görselleştirilmiştir (Bkz. Şekil 2.40).

Şekil 2.40. İncelenen doktora tez çalışmaları içerik analizi diyagramı (Çakmakçıoğlu, 2018)

2.2.6. Lisansüstü tez çalışmalarına ilişkin değerlendirme

Tez incelemelerinin sonunda elde edilen veriler tablolarda görüldüğü gibi çalışma evreninin genişliğini ve konunun disiplinler arası çalışmaya yakınlığını göstermektedir. Bu araştırma değerlendirilirken bazı çalışmaların disiplinler arası nitelik taşıdığı ve konu alanlarının sadece çalışmanın yapıldığı anabilim dalı ile sınırlandırılmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum dikkate alındığında çalışmaların önemli bir kısmının sosyoloji anabilim dalında gerçekleşmesine de sosyolojiye referans vererek konu alanlarında “sosyoloji” nin de yer aldığı görülmektedir.

Günlük yaşamla ilgili tez çalışmalarının araştırılması, günlük yaşamın hangi bağlamlarda ele alınabileceğiyle ilgili fikir edinilmesini sağlamıştır. Özellikle tasarım disiplinlerinde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar bu tez çalışmasının yapısını ve literatürdeki yerini belirlemekte etken olmuştur. Araştırmanın bulgularına dayanarak, tasarım temel alanında günlük yaşamla ilgili çalışmalar kategorilere ayrıldığında; özellikle mimarlık araştırmalarında günlük yaşam ve mekân ilişkisinin sorgulandığı, günlük yaşamın kent ve kent yaşamı bağlamında ele alındığı görülmüştür. Endüstri ürünleri tasarımı alanına gelindiğinde ise çoğunlukla belli bir günlük ritüelin incelendiği ya da belli bir nesne grubuna odaklandığı belirlenmiştir. Çoğu araştırmada günlük yaşamın iç mekânda ve ev yaşantısında gerçekleşen pratikleri ele aldığı görülmüştür. Çoğunlukla gözleme dayalı gerçekleştirilen çalışmalarda, kullanıcı ve nesne odaklı bir yaklaşım sergilenmiştir. Bazı tez çalışmalarında günlük yaşamın kuramsal bir çerçeve olarak yer aldığı, bazılarında ise bir kuramcının ya da kuramın belirli bir kavramı üzerinden yorumlamalar yapıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 2.41). Doktora çalışmalarının yüksek lisans tezlerine kıyasla günlük yaşamın kuramsal temelini daha

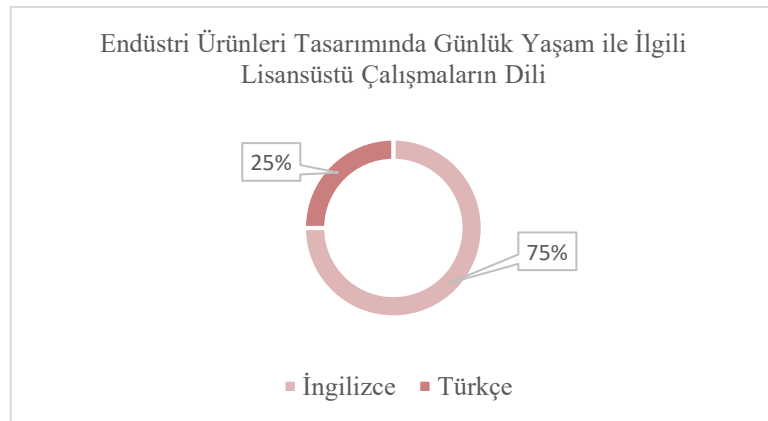
detaylı ele aldığı fakat günlük yaşam ile tasarım arasındaki ilişkiyi ele aldıkları ürün grubu ya da mekân ve pratiği üzerinden kurdukları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bütünsel ve kapsayıcı bir kuramsal çalışmanın tasarım alanında eksikliği saptanmış olduğundan bu çalışma önem kazanmaktadır.

Şekil 2.41. *Tasarım temel alanında yer alan tez çalışmalarına dair içerik analizi (Çakmakçıoğlu, 2018)*

Bu noktadan hareketle, bu tez çalışmasının konusu ve sınırları belirlenirken endüstri ürünleri tasarımı alanına, eğitime, tasarım pratiğine, akademiye ve tabi disiplinler arası çalışmalara teorik bir zemin oluşturma amacı güdülmüştür.

Tez çalışmaları incelenirken; konuların ele alınış biçimleri, günlük yaşama nasıl ve ne kadar değinildiğinin yanı sıra çalışmaların diline de dikkat edilmiştir. Endüstri ürünleri tasarımı alanında yapılan tez çalışmalarının hem yüksek lisans hem doktora düzeyinde %75'inin İngilizce olduğu görülmüştür (Bkz. Şekil 2.42). Bu bulgu da tezin diline karar vermede etken olmuş, Türkçe literatüre katkı sağlama fikrini teşvik etmiştir.

Şekil 2.42. *Endüstri ürünleri tasarımı alanında günlük yaşam ile ilgili tezlerin dili*

Tezin kuramsal alt yapısını oluşturan sonraki bölümde, günlük yaşamla ilgili tanımlamalar ve onu anlayabilmek adına geliştirilen çeşitli yaklaşımlar incelenecektir.

3. GÜNLÜK YAŞAM KAVRAMI VE GÜNLÜK YAŞAM KURAMLARI

3.1. Günlük Yaşam

Günlük yaşam, sosyolog Featherstone'un (1995, s.55) ifade ettiği gibi tanımlanması ve sınırlanması zor bir alandır. Featherstone bu zorluğun zihinlerimizin günlük yaşamın tekrarlar ve rutinlerden oluştuğunu kanıksamış olmasından kaynaklandığını, bundan dolayı onun derinliğini ve muğlaklığını kavramakta güçlük çektiğimizi belirtmektedir. Genellikle bu alan; sıkıntı veren, önemsiz ve küçük şeylerin gelişigüzel doldurulabildiği artık bir kategori olarak görülmektedir (Featherstone, 1995, s.55). Oysa günlük yaşam birçok eylemde bulunduğumuz, her an öğrenerek ve çabalayarak türlü yetenekler geliştirdiğimiz, düşüncelerimizi, davranışlarımızı, tüm yaşantımızı üzerinde şekillendirdiğimiz bir temeldir.

Günlük yaşam, içinde öznellikler ve esneklikler barındıran, katı ve rasyonel bir biçimde sınıflandırılmayacak bir alan olmakla birlikte, bu kavramla en çok ilişkilendirilen bazı temel tanımlamalar söz konusudur. Öncelikle günlük yaşam günlük aktiviteler, rutinler, tekrarlayan, hafife alınan deneyimler, uygulamalar; sıradan dünyanın büyük ve olağandışı olaylar tarafından müdahaleye uğramayan bir alanı olarak nitelendirilmektedir. Diğer taraftan, gündelik; yeniden üretim ve muhafaza etme alanı olarak da kabul edilen, diğer yaşamsal etkinlikleri sürdürülmesini sağlayan temel faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir çevre olarak düşünülmektedir (Featherstone, 1995, s. 55). Bunlar kavramla ilgili sıklıkla yapılan vurgular ve temel algılardır fakat günlük yaşam bunlardan da fazlasıdır. İnsanların yaşamlarını sürdürmek için gerçekleştirdikleri eylemleri, rutinleri içermekle birlikte, bu var olma uğraşlarını; düşünceleri, duyguları, sorgulamaları, deneyimleri, analizleri ve anlamlandırma süreçleriyle birlikte gerçekleştirdikleri bir mecradır. Dolayısıyla gündelikliğin sınırlarından çıkmak imkansızdır, çıkabildiğini savunanlar da esasında ona kapılmış durumdadır (Lefebvre, 2016, s.19).

Günlük yaşam kültürün ve tüm soyut değerlerin bir nevi somutlaştığı alandır. Bu yüzden ondan alınan herhangi bir an bize yaşamın içindeki birçok konuda bilgi vermektedir. Günlük yaşam, içerisinde sürekli yaratımların olduğu üretken bir alandır. Yalnızca rutinlerden, sıradan eylemlerin döngüsel olarak tekrarlanmasından ibaret değildir. Basit görünen günlük aktivitelerin derinliklerinde keşfedilmeyi bekleyen potansiyeller mevcuttur. Gardiner' in (2016, s.14) de ifade ettiği gibi, sırlarla dolu ama

üretken olan günlük yaşam; bilişsellik, yaratıcılık, nesnelleştirme gibi insanların daha üst uğraşları olarak sayılan eylemlerinin üzerine kurulduğu yaşamsal temeldir. Lefebvre de en yüksek faaliyetler olarak nitelendirilen uzmanlaşmış faaliyetleri zirvelere ve gündelik olanı bataklığa denk gören genel yargıyı eleştirerek, günlük yaşamı besleyici bir toprağa benzetir (Lefebvre, 2015, s.93). Gündeliğin sosyoloğu ve filozofu olarak bilinen Lefebvre'nin günlük yaşamın olası tanımını tartıştığı bir metin bu gerçekliği kavramada oldukça açıklayıcıdır:

“Gündelik hayat bir ilk anlam küresi, üretici (yaratıcı) etkinliğin yeni yaratımları olanaklı kılacak bir biçimde hazır tutulduğu bir zemin midir? Bu alan, bu zemin, ne felsefecilerin özneliği tarafından belirlenmiş (veya üst belirlenmiş) bir şey olarak, ne de kategoriler halinde (giyecekler, yiyecekler, mobilyalar vs.) sınıflanmış nesnelerin nesnel (veya nesnesel) betimlenmesi olarak özetlenebilir. Bunlardan daha öte ve daha başka bir şeydir o: Ne bir düşünüş yönüdür ne de bir engelleyici ya da durdurucudur; aynı anda hem bir alan hem de bir ara istasyondur, bir aşamadır ve bir atlama tahtasıdır, anlardan (gereksinimler, iş, zevk; ürünler ve yapıtlar; edilgenlik ve yaratıcılık; araçlar ve amaçlar, vs.) oluşan bir andır, olanaklı olanı (olanaklar bütünü) gerçekleştirmek için kendisinden yola çıkmanın kaçınılmaz olduğu diyalektik bir etkileşimdir (Lefebvre, 2016, s.24) (Bkz. Şekil 3.1).”

Denilebilir ki günlük yaşam, gizil olanaklarla dolup taşan, farkında olalım veya olmayalım ürettiğimiz, tükettiğimiz her şeyde ve her eylemimizde tutunduğumuz, her olguyu tanımlarken referans gösterdiğimiz esnek bir koordinat sistemi gibidir.

Şekil 3.1. Günlük yaşam tanımları (Çakmakçıoğlu, 2018)

Günlük yaşam üzerine düşünmek aynı zamanda kendi hayatımız üzerine de düşünmeyi de getirmektedir. Kendimiz, yaşam, yaşamdaki herhangi bir eylem, durum veya varlık gündeliği açıklamada aynı derecede öneme sahiptir. Günlük yaşamın felsefi bir nesne olduğunu ifade eden Lefebvre (2016, s.27), felsefecilerin günlük yaşam

karşısında hayrete düştükleri ve içten içe hayranlık duyduklarını belirtir. Günlük yaşamın birçok alandaki uğraş gibi felsefe uğraşı için de nasıl üretkenlik sağladığını açıklarken Sokrates'in felsefi bir sohbeti başlatmak için yalnızca günlük şeylerden bahsettiği (ayakkabıcıyla ayakkabı hakkında konuşmak gibi) örneğini vermiştir (Lefebvre (2016, s.28).

Günlük yaşamın kapsayıcı niteliği onu, üzerinde çalışılması zor ve karmaşık bir hale dönüştürmektedir. Bu yüzden bu kavramın kapsamını göz ardı etmeden hem bazı sınırlar çizilmeli hem de üzerine düşünülen olguların örtük yapısı delinerek derine inilmelidir. Günlük yaşam üzerine tartışmak hayatı kolaylaştırmak, analiz ederek anlamlandırmak ve farkındalık yaratmak için oldukça önemlidir. Bu konu üzerine bugüne değin birçok tartışma yapılmış, farklı düşünce ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Sonraki bölümde çalışmanın teorik bilgisini oluşturan bazı günlük yaşam yaklaşımları ve görüşlerinden bahsedilmektedir.

3.2. Günlük Yaşam Kuramları ve Yaklaşımları

3.2.1. Sistemler yaklaşımı

Günlük yaşam kuramları, sistemler yaklaşımı ya da fenomenolojik yaklaşım gibi birçok farklı anlayışla, geçmiş ve yakın dönemler içerisinde, toplumsal değişikliklere de paralel olarak geliştirilmiştir. Günlük yaşamın kendisi gibi, onu kuramsallaştırma biçimleri ve perspektifleri de zamanla dönüşmüştür. Özellikle 19. yy. sonlarından başlayarak artan, 20. Yüzyıl başlangıcına uzanan ve süregelen bir ilgiyle günlük yaşam konusu yalnız sosyal bilimlerde değil birçok alanda çalışmaların odak noktası haline gelmiştir. Bunda dönemsel olarak bakıldığında modernizmle birlikte sanayi devrimi, kentleşme gibi oluşumların etkisi, özellikle bu gelişmelerle eş zamanlı dönüşen günlük hayat ve farklılaşan toplumsal dinamikler de önemlidir. Bu türden dönüşümlerin yaşanması araştırmacıları toplumların ve bireylerin durumu üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Genel olarak bakıldığında ise, modernist sosyoloji dahilinde, 18. yy. toplumsal felsefesinden, 19. yy. klasik dönemine ve ardından savaş sonrası zamana dek gelinen süreçte günlük yaşamla ilgili 2 temel yaklaşım olmuştur (Bkz. Şekil 3.2). Bunlar sistemler yaklaşımı ve mikro odaklı yorumsamacı yaklaşımlardır (Swingewood,1998). Sosyolojik araştırmalarda bu yaklaşımların temelinde yer alan en önemli konulardan biri günlük yaşamda belirleyici olanın bireylerin kendisi mi yoksa yaşam içerisindeki iktisadi yapılar gibi yapısal faktörlerin mi olduğudur (Aman, 2017, s.17). Kuramcılar ve düşünürler

günlük yaşamı çözümlemeye çalışırken temelde bu konuda fikir ayrılıkları oluşmuştur. Günlük yaşama ilişkin bu kuramlar veya eleştiriler uzun bir tarihi sürece yayılmıştır.

Şekil 3. 2. Günlük yaşama iki temel yaklaşım (Çakmakçıoğlu, 2018)

Sistem perspektifi ya da sistemler yaklaşımı, genel olarak toplumsal yapıyı bütüncül bir bakışla ele alarak, eylemleri altında gizlenen yapısal oluşumların bir çıktısı olarak ifade etmiştir. Üstelik bu oluşumların etkilerinin de doğa yasaları kadar bireylerin davranışlarını yönlendirebileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Sistemler yaklaşımında günlük yaşam tamamen toplumsal aktörlerin kontrolü dışında, yapısal kuvvetlerin güdümündedir (Bennett, 2013, s.12). Yani bir tür iktidar söz konusudur ve birey etkiler karşısında pasiftir. Bu yaklaşımın öncüleri *Emile Durkheim*³⁸ ve *Karl Marx*³⁹’tır denilebilir. Durkheim’a (1997, s.105) göre halihazırda sistemde olan kolektif fikir ya da bilgiler bireylerden bağımsızdır ve bir şekilde toplumsal uzlaşmayı sağlamaktadır. Bireylerin direnç göstererek herhangi bir değişiklik yapmaları mümkün olmamaktadır. Çatışma ve kaosu modern toplumun fenomeni kabul eden Durkheim’dan (1997) farklı olarak Karl Marx, endüstriyel ve kapitalist iş bölümünden kaynaklanan sınıf çatışmasını temel almaktadır. Marx’ın bakışında toplumsal sistemdeki eşitsizlik ve güç çatışmaları öne çıkmaktadır ve sistem işçi sınıfının içinde bulunduğu kendi sosyo-ekonomik

³⁸ Fransız sosyolog Emile Durkheim’ın çalışmaları yapısal işlevselciliğe önemli bir kaynak olmuştur (Giddens, 2009, s.12). Durkheim’ın düşüncesinde, toplumsal düzen, bireyler haricinde varlık gösteren ve onlardan etkilenmeksizin süregelen bir gerçekliktir. Toplumsal kurumlar bireylere biçim veren kalıplardır. Toplumsal yapılar, kişileri bu kalıplara sokmak için bazen çok şiddetli bazen de hissedilmeyen şekilde baskı uygular (Ergun,1973). Durkheim (2014), “Sosyolojik Yöntemin Kuralları” kitabında da “toplumsal fenomenlerin bireyden önce de var olduğunu ve bireyin dışında devam ettiğini”, bireyin eylemleri üzerinde kurallar yoluyla baskı oluşturduklarını, bireylerin oluşturulan bu toplumsal kurallara uyması gerektiğini belirtmiştir.

³⁹ Politik ekonomist ve filozof Karl Marx, Hegel’den oldukça etkilenmesine rağmen ondan farklı olarak insanlık tarihini ve bireysel güdülemeleri belirleyenin “temel gündelik güçler” olarak tanımladığı maddi koşullar yani ekonomik faktörler olduğunu vurgulamıştır. Marx, tarihi, sınıflar arasındaki mücadeleler açısından yorumlamıştır. Marx’a göre, tarihin her döneminde baskın bir ekonomik sınıf vardır. Zamanla, çatışan sınıflar arasında oluşan kırılmalar, egemen sınıfın devrilmesiyle yeni bir egemen sınıfın kurulmasını sağlar. Benzer şekilde Batı’nın egemen sınıfı da “kapitalist sınıf” olarak değişmiştir. Marx, endüstrileşen toplumların “egemen kapitalist sınıf” ve “işçi kitleleri” olmak üzere iki sınıfta giderek kutuplaştığını ileri sürmüştür. Sonunda “proletarya” olarak ifade ettiği işçi sınıfının, hâkim kapitalist sınıfı devirip sınıfsız bir toplum kuracağını düşünmüştür. (Theodorson, 1969, s. 111-112)

durumunu anlamasına engel olmaktadır (Bennett, 2013, s.13). Bu durumda sistemler yaklaşımına göre denilebilir ki bireyler pasif durumda, baskı altındadır ve hatta günlük yaşamda birey bir sömürü nesnesidir. Gardiner'e (2016, s.17) göre de sistem perspektifinde temel düşünce, toplum ve kültürün bireyi kamuyla bütünleştirmeye yarayan bütüncül ve nesnel sistemler olarak çalıştığıdır. Bu perspektife *Parsons*⁴⁰, *Comte*⁴¹, Durkheim ve Marksizm dahil edilmektedir. Sistem yaklaşımında; sosyolog Garfinkel'e (1967, s.68) ait bir söylemle, toplumsal aktörler; ortak kültürün sağladığı, halihazırda oluşturulmuş, meşru eylem alternatiflerine göre hareket ederek, toplumun stabil özelliklerini ve yapılarını bilinçsizce tekrar üreten "kültürel ahmaklar" dır. Özetlemek gerekirse, sistem teorisinin rasyonel bir yaklaşımı vardır ve bu tür yaklaşımlar tüm sosyolojik yapıyı *makro sosyoloji*⁴² düzeyinde ele alırlar. Ancak, bu bütünsel yaklaşımlar zamanla yetersizleşmeye ve günlük yaşamı anlamak üzere yapılan çalışmalar farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle 19. yüzyıl sonlarında bu perspektife muhalif düşünceler artmış, yalnızca yapısal değerlendirmelerin toplumu ve bireyleri anlamada yetersiz kaldığı düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Morris'in de ifade ettiği gibi;

"Yaratıcı sosyolojik yaklaşımların altında yatan temel varsayım, insanların yalnızca toplumsal gerçekler ve güçler etkisi altında hareket etmedikleri; kendi sosyal dünyalarını başkalarıyla sürekli olarak etkileşim içerisinde biçimlendirip ve yarattıkları dolayısıyla bu eşsiz insani süreçleri araştırmak ve anlamak için özel yöntemlere ihtiyaç duyulduğudur (Morris, 1977'den aktaran Brinkmann vd., 2014)."

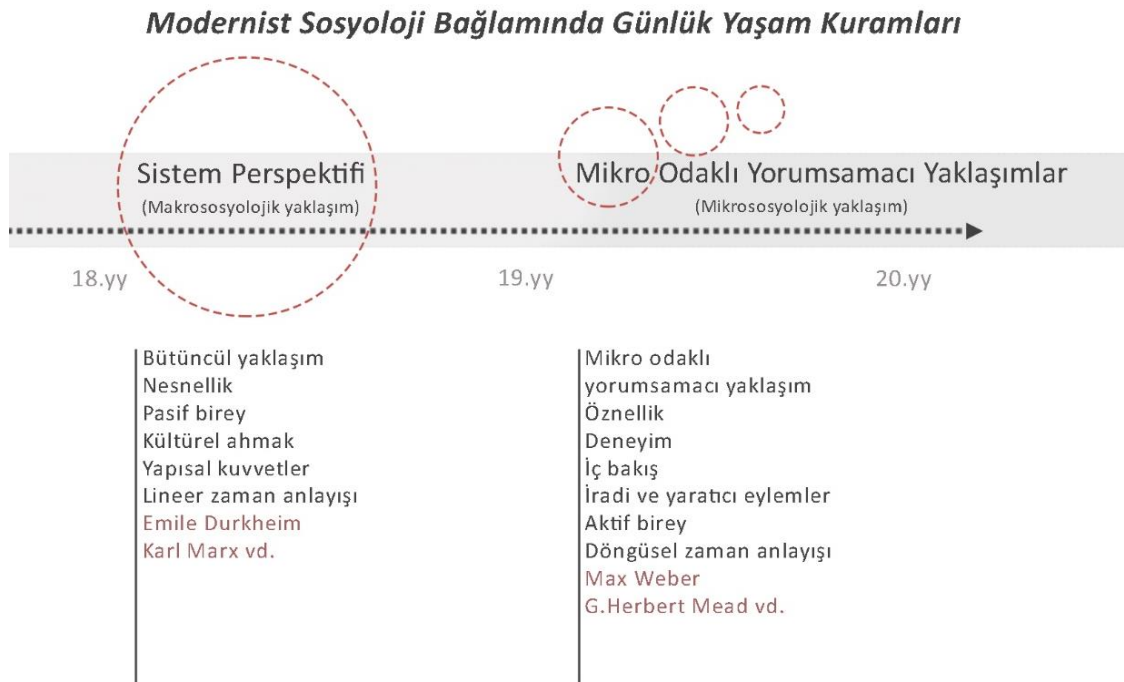
⁴⁰ Sosyolog Talcott Parsons, yapısal işlevselciliğin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Parsons'a göre toplumsal yapı, durmaksızın farklılaşan ortama uyum sağlamaya ve her bileşeninin işlevini sürdürmeye çabalayan bir organizma gibidir. Parsons çalışmalarında "sistemler" yaklaşımından faydalanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, toplumu bir sistem olarak betimler, bu sistemin birbirine bağımlı çeşitli "alt sistemlerden" oluştuğunu (ekonomik sistem, eğitim sistemi gibi) ifade eder. Onun düşüncesinde, toplumsal sistem bireyin özümlediği, toplum tarafından oluşturulan davranışlar örüntüleri ve normlar ile çalışan "kurumsallaşmış bir kültür kalıbı"dır (Slattery, 2008, s. 376-378).

⁴¹ Fransız sosyolog ve filozof Auguste Comte, pozitivizm perspektifinin savunucularındandır. Bu perspektif, toplumsal yaşamın doğayla benzer nitelikte, doğa bilimlerinde olduğu gibi "bilimsel metotlar" ile anlaşılabilir, bağımsız bir gerçeklik olduğunu savunur (Slattery, 2008, 71-76).

⁴² Makro sosyoloji; toplumsal devrimler, ekonomi, devlet, sosyal sistem çalışmaları gibi geniş çaplı süreçlerin ve toplumsal yapıların sosyolojik çalışması olarak açıklanmaktadır. Büyük ölçekli sosyal sistemlerin ve ilişki örüntülerinin incelenmesi ile ilgilenmektedir. Genellikle daha küçük ölçekte çalışma yapan, yüz yüze etkileşim gibi konulara odaklanan mikro sosyoloji ile tezat oluşturmaktadır (Theodorson, 1969, s.238 ve Turner, 2006, s. 346).

3.2.2. Mikro odaklı yorumsamacı yaklaşımlar

Sistemler yaklaşımına karşı duran yeni perspektifler için; toplumsal yapılar ve kurumlar dışında bireylerin bunları yorumlama biçimleri, kullanım yöntemleri, toplumda yaşanan süreçlere yönelik oluşturdukları “içeriden bakış” ve bu bakışla geliştirdikleri “istençli ve yaratıcı” edimler üzerinde yorumsamacı yaklaşım göstermek önemlidir. (Gardiner,2016, s.18). Sosyolojide toplumsal zamana ve zaman koşullarına bağlı olarak değişen fikirler ve bakış açıları klasik sosyolojiden ve makrosistem anlayışından uzaklaşarak mikro odaklı bakışa yaklaşmıştır. Bununla birlikte günlük yaşam da daha derinlikli, belli kalıplara hapsedilmeyen bir biçimde araştırılmıştır. Bu noktada, teorisyenler daha çok fiziksel deneyimler, pratikler, kişisel duygular ve sezgilere yani öznelliklere yönelmişlerdir. Klasik sosyolojinin, içinde bulunan zaman ve mekânın günlük deneyime etkisi gibi ilgisi dışında bıraktığı birçok olguyla ilgilenilmiştir (Gardiner, 2016, s.16). Bireylerin toplumsal kuralların etkisi altında teslim olarak pasif hareket etmediği, onların birer özne oldukları fikri günlük yaşam tartışmalarının merkezine alınmıştır. Böylece günlük yaşam zihinlerde, bireyin manipüle edilerek sömürüldüğü bir ortam olarak görülmekten uzaklaşmıştır. Teorilerde yaşanan bu süreç her ne kadar keskin sınırlarla ayrılamaz olsa da farklılaşan nitelikler görülebilir (Bkz. Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Günlük Yaşam Kuramları I (Çakmakçioğlu, 2018)

Sosyolojide ve diğer sosyal bilimler alanlarında günlük yaşam ve onun içerisinde bireyin konumu, iradesi, özneliği, eylem mekanizmaları, toplumsal yapı ile ilişkisi bahsedildiği gibi çeşitli yaklaşımlarla irdelenmiştir. Mikro odaklı yorumsamacı yaklaşımlar sistem yaklaşımına eleştiri getirerek sosyolojide uzun süre tartışılacak ikiliğin bir tarafını oluşturmuş, bu konuda farklı çıkış yolları aramışlardır. Sosyolojide çoğu zaman olduğu gibi bu fikirleri birbirlerinden kesin sınırlarla ayırmak zor olsa da bu yaklaşımlar sınıflandırıldığında temel olarak üç yönelim ortaya çıkmaktadır; Neo-marksist yaklaşım, fenomenolojik yaklaşım ve Kuzey Amerikan mikrososyolojisi (Bovone, 1989, s.42) (Bkz. Şekil 3.4). Çağdaş günlük yaşam kuramlarını Weber’in *sosyal eylem teorisiyle*⁴³ birlikte inceleyen ve bütünleştiren Bovone (1989), bu kuramları; günlük yaşamı ele alışları, ondaki anlam arayışları, aktörlerin aktif ve pasif addedilmesi açısından sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma analitik ve anlaşılır nitelikte önemli bir bölümlenmedir. Bu tez çalışmasında da temel kuramsal bilgiler bu sınıflandırmaya tabi olarak aktarılacaktır (Bkz. Şekil 3.4).

Şekil 3.4. Mikro Odaklı Yorumsamacı Yaklaşımlar (Çakmakçıoğlu, 2018)

Bu yaklaşımların yanı sıra hem günlük yaşam dünyasına hem de tasarım alanına fazlaca veri sağlayan, günlük yaşam kuramcılarında öne çıkan, kendine özgü yaklaşımlar ve kavramlar oluşturan Henri Lefebvre ve Michel de Certeau'den de ayrı başlıklar altında bahsedilecektir. Bu bölümde mikro odaklı yaklaşımlardan, ilk olarak Neo-marksist akımın oluşumu ve temel nitelikleri incelenmektedir.

⁴³ Sosyolojinin araştırma konusunun insan eylemleri olduğunu düşünen Alman sosyolog Max Weber insan davranışlarını yalnızca ekonomik çıkar ve sınıf düşüncesine bağlı gören marksizmi eksik bulur, farklı etkenleri de göz önüne almayı önerir. Sosyal eylem teorisi, bireylerin eylemlerini ve tepkilerini dikkate alır, bir eylemin sosyal olabilmesi için başkalarının davranışlarını hesaba katması ve o yönde planlanmış olması gerektiğini savunur. Weber, insan eylemlerini incelemek için; “amaçla ilgili akılcı davranış”, “bir değerle ilgili akılcı davranış”, “duygusal ya da heyecana bağlı davranış”, “geleneksel davranış” gibi ideal tipler oluşturmuştur (Aron, 2006).

3.2.2.1. Neo-Marksist akım

Karl Marx ve Friedrich Engels'in 1848'de ele aldığı komünist manifestoda ifade edildiği gibi tüm toplum tarihini sınıf mücadeleleri tarihi olarak tanımlayan Marksizm, üretim ve üretim ilişkilerini, sınıf çatışmasını esas alarak günlük yaşamı materyalist bir yaklaşımla tariflemiştir (Marx ve Engels, 1997). Marksizmin başlıca eserlerinden biri olan Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde Engels (2009), tarihi belirleyenin maddi hayatın üretimi ve yeniden üretimi olduğunu fakat bu üretimin ikili bir öze işaret ettiğini belirtmektedir. Bu ikilik hem çeşitli ihtiyaçları karşılayan aletlerin, nesnelerin üretimi hem de bireylerin, yani insan türünün yeniden üretilmesidir. Burada insanın yeniden üretimi hayatının ve yaşam tarzının dönüştürülmesidir. Tüm bireyler günlük eylemlerinde her an toplumu yeniden yaratır ve üretir. Bu hem toplumsal sistemin istikrarı hem de sonu olmayan değişimlerin kaynağıdır (Giddens, 2009, s.75). Marksist sistemde üretim ilişkileri içerisine yabancılaşma, emek kavramı, güç ilişkileri ve kimlikler de dahil edilmektedir. Üretim eylemine ilişkin yabancılaşma kavramı için şöyle denmektedir:

“...İşçinin yabancılaşmasını, yoksunlaşmasını şimdiye kadar sadece tek bir görünüm, onun kendi emek ürünü ile ilişkisi görünümü altında göz önünde tuttuk. Nedir ki yabancılaşma sadece sonuç içinde değil ama üretim eylemi içinde, üretici etkinliğin kendi içinde de görünür. İşçi eğer üretim eyleminin ta içinde kendi kendine yabancılaşmasaydı, kendi etkinlik ürünü ile yabancı olarak nasıl karşılaşabilirdi? Ürün gerçekte etkinliğin, üretimin özetinden başka bir şey değildir. Öyleyse eğer emek ürünü yabancılaşma ise, üretimin kendisinin de eylem durumundaki yabancılaşma, etkinliğin yabancılaşması, yabancılaşmanın etkinliği olması gerekir. Emek nesnesinin yabancılaşması, emeğin etkinliğinin kendi içinde yabancılaşmanın, yoksunlaşmanın özetinden başka bir şey değildir (Marx, 2011a, s.143).”

Günlük yaşamı ve toplumsal yapıyı bütüncül olarak ele alan ve etkisi günümüze dek süren Marksizm teorisi, ilerleyen zamanda temel fikir ve kavramlarıyla Marksist düşünürler tarafından devam ettirilmiştir. Ancak ortaya çıkan yeni gelişmeler, değişen işçi sınıfı dinamikleri, ekonomik yapılarıdaki değişimler, bilimsel gelişmeler ve üretim süreçlerinin farklılaşması gibi birçok etmen Marksist kuram üzerine yeniden düşünülmesini veya tamamlanmasını gerektirmiştir. Bu noktada sistem perspektiflerine karşı, günlük yaşamı daha eylem odaklı olarak ele alan Weber gibi düşünürlerin teorilerinden ve kavramlarından yararlanan, marksist yaklaşımı reddetmeyen fakat eleştiren, dönüştüren, zamana uyarlayan Neo-marksist teoriler ortaya çıkmıştır. Neo-marksistler marksizmde görülen yapısalcılığa karşı eleştirel bir tutum sergilemiştir,

örneğin E.P. Thompson (1963, s.9) marksizmdaki sınıf kavramını bir “yapı” veya “kategori” olarak değil insan ilişkileri dahilinde oluşan tarihsel bir olgu olarak gördüğünü ifade etmiştir. Burris’in (1987) Marx ve Weber tartışmasının ele alındığı bir yayında yer alan yazısında görülebileceği gibi, neo-marksist yaklaşımda yapıdan ziyade eylem, tahakküm yerine egemenliğe, çok boyutluluğa, üretimdense piyasa kavramlarına ağırlık verilmiştir (Şekil 3.5).

Şekil 3.5. Marksizm ve Neo-marksist yaklaşımlara ait kavramlar (Çakmakçıoğlu, 2018)

Neo-marksist yaklaşımların temelinde eleştirel teoriler oldukça önemli bir konumdadır. Örneğin; Frankfurt Okulu eleştirel teorisinin ana teması, bireyin ideolojik olarak sistem tarafından çevrelendiği gerçeği ve bu kuşatılmanın gündeliğin her alanında bulunmasıdır (Bovone,1989, s.42). Bu düşünce okulu Nazi Almanyası'ndan kaçarak Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmek durumunda kalan kuramcılardan oluşmaktadır ve 1920-1930'larda oldukça etkili olmuştur (Slattery, 2008 s.20). Eleştirel teorisinin ortaya çıktığı bu okulda marksist düşünce yeniden ele alınmış, Habermas, Adorno gibi önemli isimlerin çalışmalarıyla, kapitalizm karşıtı, marksizmi farklı kavramlar ve kültürel çalışmalarla bir araya getirmeye çabalayan yaklaşımlar görülmüştür. Eleştirel teorisinin en etkili olduğu ve üzerinde durduğu konular, buradaki düşünürlerin geliştirdiği, kitle kültürü, kitlesel tüketim ve kültür endüstrisi gibi kavramlar olmuştur. Bu düşüncelere ulaşmalarını tetikleyen şey kapitalizmin yalnızca ekonomi politik aracılığıyla açıklanması mümkün olmayan girift yapısıdır. Bu düşünce okulu geç kapitalizmde oluşan

toplumsal yapının nitelikleri olan ikna ve hegemonya konularını kültürel bağlamda ele almıştır (Şan ve Hira, 2007).

Günlük yaşamı anlam açısından araştırırken Marx'ın kavramsal araçlarından yararlanmaya devam eden en önemli yazarlar Heller ve Habermas'tır. Habermas Frankfurt okulunun ana fikrinden hareket etmiştir ve sonra marksizmi fenomenoloji ile bağdaştırarak ve gündelik eylemin kendisine dayalı bir yol önermeyi amaçlamıştır. Habermas'ta günlük yaşam bağlamı, iletişimsel eylemin, stratejik eylem/amaca yönelik eylemle tezat oluşturan göreceli geçerli davranış normlarının olduğu anlamlı etkileşimin bağlamı haline gelir. Ona göre günlük yaşamdaki anlam, faydacı bir eylemde değil hem ahlaksal hem de interaktif bir bilişsel süreçte bulunabilir (Bovone,1989, s.42-43).

Günlük yaşam konusu, bu noktada önemli filozoflardan Agnes Heller'den de bahsetmeyi gerektirmektedir. Heller, günlük yaşamı, toplumsal eylemlerin yeniden üretimini sağlayan bireysel eylemler olarak tanımlamaktadır. Heller sistem tarafından baskı altında veya yabancılaşma içinde olursa da her koşulda öznel başkaldırının mümkün olduğunu savunmaktadır (Heller, 2015, s.258). Yine Heller'e göre normlar aktörlerin körü körüne bağlı oldukları şeyler değil, aktörlerce yaratıcı yollarla kullanılan fırsatlar kümesidir (Gardiner,2016, s.185). Heller'de de görüldüğü gibi neo-marksist yaklaşımlar marksizmin araçlarından yararlansa da ona eleştirel yaklaşarak ve geliştirmeye çalışmışlardır.

Eleştirel marksizmin ana hatlarını oluşturanlar içinde yer alan iki önemli düşünür de Lukács ve Gramsci'dir. Lukács şeyleşme ve yabancılaşma kavramlarını tekrar ele almıştır. En geniş anlamıyla şeyleşme, soyut bir kavramın somut bir şeymiş gibi algılandığı mantıksal bir yanılgıdır. Değişebilen varlıkları durağan ve değişmez gibi ele alır. Lukács 1923'te yayınlanan "Tarih ve sınıf bilinci" kitabında kapitalist toplumda *fetişist meta*⁴⁴ formunun evrenselleştiğini savunmuştur. İnsanlar, tarihsel süreçte toplumsal olarak üretilmiş yaşam biçimleri yerine özerk bir "şeyler dünyası" (metalar ve toplumsal ilişkiler) ile karşılaşır. Lukács için şeyleşme, dünyaya parçalı bir bakış

⁴⁴ Marx'ın, Kapital'in "Metanın fetiş karakteri ve bunun sırrı" bölümünde açıkladığı gibi, meta, ilk başta anlaşılması basit bir şey olarak görülmektedir fakat dikkatle incelendiğinde, tanrısal niteliklerle, doğaötesi yanıltmacalarla dolu, oldukça kompleks bir niteliği olduğu fark edilir. Metanın gizemli olmasının sebebi, "insanlara, kendi emeklerinin toplumsal niteliğini, üreticilerin dışında var olan bir toplumsal ilişki olarak göstermesidir. Burada, insanlar için şeyler arasındaki hayal ürünü bir ilişki biçimini alan, insanların kendilerinin belirli toplumsal ilişkisinden başka bir şey değildir (Marx,2011b, s.82)." Marx, "emek ürünü meta olarak üretilmeye başladığı anda ona yapışan ve dolayısıyla meta üretiminden ayrılmaz olan bu şeyi" fetişizm olarak ifade etmiştir. Metaya dair bu özelliğe, onu üreten sosyal niteliğin sebep olduğunu belirtmiştir (Marx, 2011b, s.83).

getiren, kapitalist toplumun bütünselliğini gözden kaçırarak bir yöntemsel hata içermektedir. Şeyleşme kavramı Adorno tarafından da özellikle, metanın nesne ile kavram arasında hayal ürünü bir kimlik, bir illüzyon yarattığını vurgulamak üzere kullanılır (Turner, 2006, s.503).

Gramsci ise, hegemonya kavramını derinleştirmiş, sadece siyasi bir strateji olarak değil, bir kavram olarak da ele alınmasını sağlamıştır (Simon,1991, s. 22). Hegemonya, “bir yönetici grubun yönetilenin rızasını güvence altına aldığı süreç” olarak tanımlanmaktadır. Gramsci, iktidarın kendini güvenceye almak için baskı kullanabileceği ancak bunu sürdürebilmek için çeşitli ekonomik süreçlere ve sivil yaşama katılması gerektiğini ifade etmektedir (Turner,2006, s.268). Böylece başlangıçta politik bir kavram olarak kullanılan hegemonya ilerleyen zamanda kültürel çalışmalarda da kullanılmıştır. Nitekim Gramsci’ye göre bir sınıf siyasi hakimiyetini elde etmeden hegemonya kurabilir. Böylece hegemonya, “siyasi idare olmadan, öncelikle kültürel ve moral yönetim” olacaktır (Fiori, 2014).

Çalışmalarında genel olarak benzerlik gösteren, günlük yaşam tartışmalarına önemli katkılar sağlayan bu iki düşünür (Gramsci ve Lukács) kültürel, toplumsal ve iktisadi alanların birbirinden ayrılmadığına dikkat çekmişlerdir. Fabrikadaki çalışma hayatı gibi çeşitli günlük yaşam biçimlerinin, olası bir sosyal değişime etkilerinden bahsetmişlerdir. Bu tür yaklaşımlarla da Lefebvre gibi günlük yaşamı kuramsallaştıran düşünürlere veya kültüre ilişkin alanları toplumsal değişimin temeli olarak alan araştırmacılara önemli veriler sunmuş, onların önünü açmışlardır (Şahin ve Balta, 2001, s.194-195).

Bu bölümde özetlenmeye çalışıldığı üzere, tarihsel gelişmelerle birlikte, bireylerin günlük yaşamlarındaki eylemlerinin, etkileşimlerinin derinlerine inilmeden hiçbir yapının tam olarak anlaşılamayacağı görülmüştür. Günlük yaşam çalışmaları; sistem perspektiflerinden, günlük yaşama yalnızca siyasi, ekonomi politik çerçevelerden bakan, bireyin yalnızca sömürüldüğü ve baskı altında önceden belirlenmiş şekilde davrandığını ileri süren sistem yaklaşımından uzaklaşmıştır. Neo-marksistler tarafından, sistem teorilerinin reddinden ziyade bunlara daha farklı bağlamlar ve derinlikler katılarak günlük yaşamın çok daha zengin olduğuna dikkat çekilmiş, bireyin bir fail olma yetisinden tamamen yoksun olmadığı ileri sürülmüştür. Neo-marksist yaklaşım köklerini marksizm kavramlarından alan fakat ona eleştirel yaklaşan, özellikle günlük yaşamdaki yansımalarına yeni kavramlar ve bakışlar getiren, yapıların bireyle etkileşimlerini dikkate

alan, reformist, değişim odaklı bir perspektif olmuştur. Yine buradan referansla çalışmalarını geliştiren Lefebvre gibi önemli günlük yaşam düşünürleri, kendi özgün teori ve kavramlarıyla ayrı bir başlıkta yer alacaktır. Neo-marksist akımın yanı sıra bir diğer önemli günlük yaşam yaklaşımı da fenomenolojik yaklaşımdır.

3.2.2.2. Fenomenolojik yaklaşım

Fenomenoloji, yirminci yüzyılın önde gelen düşünürlerinden *Edmund Husserl*⁴⁵’in geliştirdiği bir felsefi kuramdır. Önemli bir toplum filozofu olan *Alfred Schutz*⁴⁶ , Husserl’in bu teorisini tanıtmakta katkı sağlamış, fenomenolojiyi *G. H. Mead*⁴⁷’in yorumcu düşünceleriyle bir araya getirerek geliştirmiş, çalışmaları neticesinde fenomenoloji, yorumcu bir sosyolojiye evrilmiştir. Fenomenolojik sosyoloji, sosyal bilimlerdeki pozitivist yaklaşımlara karşı çıkan bir konuma yerleşmiş ve *etnometodoloji*⁴⁸, eleştirel kuram gibi yorumcu yaklaşımların da önünü açmıştır (Slattery, 2008, s. 231).

Fenomenolojik yaklaşım, toplumun bireylerden ayrı ve bağımsız olamayacağını savunan, bireylerin kendilerine ait dünyaları yaratma yollarına odaklanan bir düşüncenin ürünüdür. Yaklaşımın temelini oluşturan fenomenolojinin ilgilendiği konu bilincin işleyişi ve yapısıdır ve burada çoğunlukla açık olmamakla birlikte “yaşanılan dünyanın aslında zihinlerde yaratıldığı düşüncesi” kabul görmektedir (Tatlıcan, 2011, s.112). “Fenomenoloji, insan bilincinin ve insanların içinde yaşadıkları dünyayı yorumlama

⁴⁵ “Alman filozof Edmund Husserl, Birinci Dünya Savaşı ve faşizmin belirginleştiği yirminci yüzyıldaki Batı dünyasından etkilenerek, felsefi olarak yaşamın “temeline inme” isteği duymuştur. Husserl, felsefe anlayışını deneyci ve akılcı bilgi görüşlerini eleştirerek fenomenolojik sezgi denebilecek bir anlayışa dayandırmıştır (Tatlıcan, 2011, s.116)”. 1900 yılında yayınlanan “Logical Investigations (Mantıksal Araştırmalar)” eserinden hemen sonra bilincin yapısı ile ilgili bazı kavramlaştırmalar yapmıştır. Dış dünyayla ilgili ön kabullerin paranteze alınmasıyla özün bilgisine ulaşabileceğimizi ifade eden Husserl, bu paranteze alma sürecine “epoché” adını vermiştir. Bahsedilen bu kavramlar 1913’te basılan *Ideas (Düşünceler)* kitabında yer almıştır (Husserl, 1931).

⁴⁶ Avusturya’da doğan ve eğitim alan Alfred Schutz daha sonra Amerika’ya göç ederek orada profesör olarak çalışmıştır. Amacı insanların öznel yönelimlerini çözümlemek olan Husserl’in fenomenolojisinden etkilenmiştir. Husserl’in uğraşı bütünüyle felsefi iken Schutz, fenomenolojinin sosyolojik anlamını araştırmıştır (Turner, 2006, s.438).

⁴⁷ Sosyolog ve psikolog George Herbert Mead, eylemin toplumsal niteliği hakkındaki düşüncelerinin temel oluşturduğu sembolik etkileşimci okulun kurucusudur. Mead, toplumu mikro ölçekte incelemeye, günlük yaşam içinde bireylerin “sembolik iletişim” yoluyla nasıl bir etkileşim içine girdiklerine, anlamın hangi yollarla üretildiğine eğilmiştir (Slattery, 2008, s. 334).

⁴⁸ Amerikalı sosyolog Harold Garfinkel’in çalışmalarıyla temellenen, günlük yaşamdaki pratik eylemleri konu alan bunları anlamaya, sosyal normların günlük yaşamdaki etkilerini ve ne şekilde kullanıldığını araştıran bir yaklaşımdır (Tatlıcan, 2011, s. 147-148). Garfinkel’in “Studies in Ethnometodology (Etnometodolojide Araştırmalar)” kitabında görüldüğü gibi (1967, s.1), “pratik etkinlikler, pratik ortamlar ve pratik sosyolojik yargılama deneysel araştırma konuları olarak ele alınmış ve günlük yaşamın en yaygın etkinliklerine genellikle sıradışı durumlar gibi odaklanılarak onlar hakkında bilgi edinilmeye” çalışılmıştır.

biçimlerinin araştırılmasıdır (Slattey, 2008, s. 232).” Sosyal olguların fizik nesnelerin tersine bireylerin algılamaları ve anlamlandırmalarına bağlı olduğunu savunan fenomenolojik yaklaşım, olguların bireyler tarafından nasıl algılandıkları incelenirken birey tarafından deneyime ilişkin tüm öğelerin, önyargıların ve ön kabullerin “fenomenolojik indirgeme” yani “epoché” olarak tanımlanan süreç aracılığıyla paranteze alınmasını, etki alanından uzaklaştırılmasını önermektedir (Tatlıcan, 2011, s.113; Cevizci, 2012, s.651). Bu noktada duyularla algılanan şeylerin ötesine, nesnenin özüne erişebilmek için olguları bir kenara koyup, paranteze almak gerekmektedir. Paranteze almaktan kasıt, olgular dünyasının varlığından kuşkulananmak değil; sadece metot gereği bir yargıya varmamak ve onlara sırt çevirmektir (Akarsu, 1975).

Fenomenolojiye göre kişiler fiziksel varlıkları duysal olarak algılar fakat kendi anlayışlarıyla yorumlayarak tekrar yaratırlar. Slattey’nin (2008, s.232) ifade ettiği gibi; fenomenolojik anlayışa göre sandalye masa gibi nesneler gerçekte yoktur yani bunlar yalnızca kişilerin anlam ve işlev yükledikleri formlardır, isimleri ise anlayabilmek ve anlaşılabilirlik için kullanılan etiketlerdir. Fenomenoloji fiziksel dünyanın değişmez olmadığını, öznellik içerdiğini, bireylerin farklı anlamlandırmalarına bağlı, göreceli bir alan olduğunu savunmaktadır. Bu şekilde toplumsal olgular bireyler tarafından günlük yaşam esnasında ortak değerler üzerinden yeniden üretilmektedir. Özetle fenomenolojinin, bireylerin deneyimlerini olduğu gibi, doğrudan betimlemeye çalıştığı söylenebilir.

Bilinci ve bilincin niteliklerini araştıran Husserl, onu bir süreç olarak tanımlamış, öznenin zihninde değil, nesne ile ilişkisinde olduğunu belirtmiştir ve bu durumu “bilincin yönelimselliği” kavramıyla açıklamıştır. Buna göre bilinç her daim bir şeyin bilincidir ve “şey” den kasıt yalnızca bir nesne değildir. Bilincin bir içeriği vardır ve bu sadece duyumsamak ile değil duyumsadığımızın farkında olmakla ilgilidir. Bilinç yönelmedikçe nesnenin bir anlamı yoktur (Husserl,1931, s. 241-244). Doğal tutum da Husserl’in üzerinde durduğu bir kavramdır. Husserl’e göre (1931, s.107-108), bireyler toplumsal yaşamın ya da fiziksel dünyanın kendiliğinden bir düzeni olduğunu düşünürler ve sorgulamazlar. Gerçekliği sorgulamayan bireyler doğal tutum içinde, ön kabullerle ve herkesle aynı şeyi yaşadıkları yanılgısıyla davranış sergilerler. Sorgulanmayan her değer yani doğal tutum, fenomenolojinin önünde engeldir.

Husserl’in felsefesini sosyolojiye kazandıran Schutz’a geldiğimizde ise, onun daha çok aktörlerin ortak anlamlara ve anlayışa nasıl ulaştıklarını sorguladığı, “özneler-

arasılık” ile ilgilendiğini söyleyebiliriz. Özneler-arasılık kavramı burada, bireyin kendisi dışındaki kişilerin deneyim ve öznel anlamlandırmalarını nasıl bildiğidir (Tathıcan, 2011). Bu noktada aslında Schutz’un fazlaca görelili olduğunu düşündüğü günlük anlamlara karşın toplumu bir arada tutan ortak sağduyu bilgisi, tipleştirmeler, karşılıklık gibi kavramları öne çıkarmaktadır (Şekil 3.6).

Sağduyu bilgisi, bireylerin toplumsal yaşamdaki davranışlarını, yorumlamalarını belirleyen ortak bilgi depolarıdır. Bir deneyim veya edimdeki farklılıklara anlamlar yüklenerek yapılan sınıflandırmalar toplumsal yaşamla ilgili bilgi üretimini sağlamaktadır. Deneyimler, bilişsel semboller kullanılarak durmaksızın sınıflara ayrılırlar. Bu sınıflandırmalardaki ortak nitelikler baz alınarak da tipleştirmeler oluşturulur. Tipleştirmeler, bu bilgi depoları içerisinde oluşturulan, dünyaya dair deneyimleri ve nesneleri sınıflandırma modelleridir. Karşılıklık kavramı da bireylerin yaşamı aynı şekilde anlamalarını sağlayan ortak kabullerdir (Craib, 1992; Slattey, 2008). Bireyler kendi deneyimleri benzersiz olsa da günlük yaşamda diğerleriyle aynı deneyimleri paylaştıkları kabulüyle hareket ederler ve bu durum karşılıklılığı, diğer bir deyişle, perspektiflerin karşılıklılığını sağlar. Bireyler doğal tutumlarında “şeylerin başka biçimde olabilecekleri düşüncesini askıya alırlar (Wallace ve Wolf, 2004, s. 302).” Bunun yanı sıra karşılıklık durumunda bireyler birbirlerinin yerine geçerek bir fenomeni birbirlerinin bakışıyla görebileceklerini de varsayarlar (Cuff vd., 1998, s.154-155). Tüm bunlar düşüncesele olarak bireyleri yaklaştırır, iletişime ve anlaşmaya katkı sağlar. Bu yaklaşıma paralel olarak, düşünürlerin günlük yaşamı tariflemeleri de deneyime ve iletişime referans verecek biçimdedir:

“Yaşantı-dünyası ne benim özel dünyam ne senin özel dünyandır ne de senin ve benim özel dünyamın basitçe bir araya gelmesidir, aksine ortak deneyimler dünyamızdır (Schutz and Luckmann, 1973, s.68).”

*Berger*⁴⁹ ve *Luckmann*⁵⁰ da fenomenolojik yaklaşımın izinden gitmiş ve Schutz’un düşüncelerinden oldukça etkilenmişlerdir. Buradan hareketle “gerçekliğin sosyal inşası”

⁴⁹ Sosyolog ve teolog Peter Ludwig Berger, Boston Üniversitesinde uzun yıllar profesör olarak bulunmuştur. Berger’in sosyolojiye katkısı oldukça fazladır ancak sekülerizm ve din hakkında yazdıkları ve 1966’da Thomas Luckmann’la birlikte yazdığı “The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge (Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi)” eserinde yer alan sosyal hayatın fenomenolojik olarak kavranması fikri ile öne çıkmıştır (Turner, 2006, s. 36).

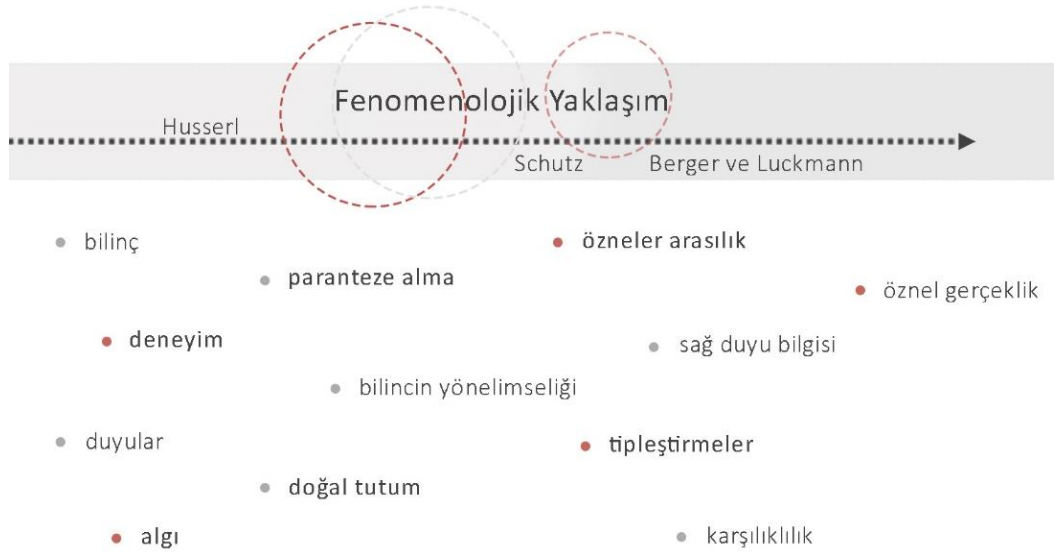
⁵⁰ Thomas Luckmann (1927-2016), Almanya Konstanz Üniversitesi sosyoloji bölümünde profesör olarak çalışmıştır. Schutz’un etkisi altında, fenomenolojiyi, “Gerçekliğin Sosyal İnşası” ve “Fenomenoloji ve Sosyoloji” (1978) ile sosyologlar için erişilebilir hale getirmiştir. Luckmann, sosyolojinin felsefi temellerini

kuramını oluşturmışlardır. 1998'de Uluslararası Sosyoloji Derneği (ISA) tarafından 20. yüzyılda sosyoloji alanında yazılmış beşinci en etkili kitap olarak nitelendirilen “Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi” içinde Berger, sosyologların büyük ölçekli bireysel olmayan sosyal yapıların ve süreçlerin belirleyici gücünü vurguladığı bir dönemde “toplumun insan tasarımının bir ürünü olduğunu” ortaya atmıştır. Berger’in günlük yaşama odaklanması ve “burada ve şimdi” içinde yaşamının kısıtlarını incelemesi oldukça radikal bir girişim olarak görülmüştür (Turner, 2006, s. 36).

Berger ve Luckmann için toplumsal gerçek insanın bir ürünü, insan da toplumsal bir üründür (Berger ve Luckmann, 1991, s. 79). Berger toplumu, nesnel bilgilerle öznel anlamlar arasında bir diyalektik olarak ifade etmektedir (Berger ve Luckmann, 1991, s.104) Başka bir deyişle, “bireylerin kurumlar dünyasının oluşturduğu kişinin dışındaki gerçek ile bireyin bilincinde oluşan gerçek arasında karşılıklı etkileşim sonucu oluşan diyalektiktir”. Bu anlayış, yapıların, kurumların ya da kalıpların reddedilmesi değil, bunların insan eyleminden bağımsız düşünülmemesidir. Sonuç olarak toplumsal yaşam yorumlamaya, ortak kabullere bağlı “müzakere edilmiş” bir gerçekliktir (Berger vd. 2000).

Berger ve Luckmann’ın bireysel kimliğin temeli olarak kabul ettiği günlük gerçeklik, bireyin kurumların baskı ve yönlendirilmesinin açıkça görülebildiği davranış kalıplarında görülür. Bu gerçeklik birey tarafından içselleştirilirken, her bireyde öznel bir gerçeklik oluşur (Erbaş, 1992, s.164) (Şekil 3.6). Berger ve Luckmann’ın rollerin, içsel kimliklerin çeşitliliği ve öznel gerçeklik vurgusuna referansla Bovone (1989, s.45) de günlük yaşamın artık bütünüyle açık ve sorgulanmaksızın kabul edilebilir olmadığını, daha parçalı ve karmaşık bir hale geldiğini belirtmektedir.

pozitivizm ile bütünleştirmeyi amaçlamıştır. Luckmann’ın metinleri günlük yaşamda bireyin deneyiminin önemine ve iletişimin öznel arası niteliğine dikkat çekmiştir (Turner, 2006, s. 342-343).

Şekil 3.6. Fenomenolojik yaklaşıma ait kavramlar (Çakmakçıoğlu, 2018)

Kısaca ifade etmek gerekirse, fenomenoloji yalnızca felsefi bir sistem olmayıp, şeylerde gizlenen özün bilgisini arayan bir yöntemdir. İncelediği konu doğruca nesnel gerçeklik değil insanın bu gerçeklik ile ilişkisinde etkin olan bilinç sürecidir. (Erbaş, 1992, s.160). Bu açıdan denebilir ki fenomenolojinin konu bağlamındaki amacı insanların günlük yaşam dünyasını nasıl yorumladıklarını araştırmak, yaşantı dünyasının derinlerine inmek ve onun özünü ortaya çıkarmaktır.

3.2.2.3. Kuzey Amerika mikro sosyolojisi

Kuzey Amerika'da, 19. yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında sosyologların değişen günlük yaşamı anlama girişimleriyle, Avrupa'daki yaklaşımlardan farklı bir sosyolojik gelenek kurulmuştur. Kuzey Amerikalı yazarlar, daha çok toplumun bireyleri arasındaki etkileşimin ve sosyal eylemlerin temellerini anlamakla ilgilenmiştir (Gingrich, 1999). *Albion Small*⁵¹'un 1892'de kurduğu Chicago Üniversitesi sosyoloji bölümü -daha çok Chicago okulu olarak bilinir- Kuzey Amerika sosyolojisinin temelini oluşturmuştur. Özellikle ilk dönemlerinde sosyolojide bilimsel, ampirik ve nicel araştırmaya önem veren düşünce okulu zamanla niteliksel araştırmaya yaklaşmıştır. Öznelliğe, özel durumlara, bireysel yönelimlere odaklanan, davranışçı betimsel çalışmalarla tanınmıştır (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s.204) Bu düşünce okulu, bir yandan,

⁵¹ “Albion Woodbury Small (1854-1926) 1892'de ABD'deki Chicago Üniversitesi'nde en eski ve önemli sosyoloji bölümlerinden birini kurmuştur. Burada otuz sene boyunca bölüm başkanlığı yapmıştır. 1894'te, George E. Vincent ile “Toplum çalışmalarına giriş (An introduction to the study of society)” isimli sosyolojinin ilk ders kitabını yayınlamıştır. 1895'te Amerikan Sosyoloji Dergisi'ni kurmuştur (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s.199).”

gündelik ve yüz yüze ilişkilerle ilgilenen ve gözlemlenen olguları niceleştirmeyi reddeden fenomenolojiyle bağlantı kurarken, bir yandan kendi kavramsal araçlarını kullandığı özgün bir yol izlemiştir. Kuzey Amerikan mikro sosyolojisi içinde; Chicago Okulunda G.H. Mead tarafından başlatılan geleneğe referans veren, en önemli figürü *Goffman*⁵² olan sembolik etkileşimcilik ve Garfinkel tarafından kurulan etnometodoloji olmak üzere iki temel eğilim ayırt edilmektedir. (Bovone,1989, s.46-47).

3.2.2.3.1. Sembolik etkileşimcilik

Sembolik etkileşimcilik toplumu mikro ölçekte inceler, günlük yaşama ve bireylerin “sembolik iletişim” yoluyla günlük yaşamdaki etkileşimlerine, nasıl anlam ürettiklerine eğilmektedir. Klasik sosyolojide görülen bilimsel tutumu yadsıyan bu yaklaşım, toplumsal düzeni içerden çözümler ve bir durum ya da alışkanlıkla ilgili bireylere etki eden başlıca faktörleri keşfetmek için çabalar (Slattery, 2008, s.334).

Sembolik etkileşimde önemli olan üç konu; “eyleyen ve dünya arasındaki etkileşim üzerine odaklanma hem eyleyenin hem de dünyanın durağan değil devingen olarak görülmesi, eyleyenin toplumsal dünyayı yorumlama yeteneğine önem verilmesidir (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s.336).” Bu yaklaşım bireyleri, toplumsal rolleri ve normları kendi çıkarları ve istekleri doğrultusunda kabul veya reddeden ya da değiştirebilen özgür özneler olarak görmektedir.

Sembolik etkileşimin en önemli ismi olan Mead, yaşam dünyasını çözümlemede davranışı önemsemiş ve incelemiştir. Davranışın, sosyal yaşamın bir parçası olduğunu belirten Mead’ın (1967) düşüncelerinden beslenen sembolik etkileşimciliğin daha birçok önemli ilke ve kavramı vardır (Şekil 3.7). Bunlardan başta gelen kavramlar düşünce ve etkileşimdir. Etkileşim, düşüncenin oluşturulduğu ve aktarıldığı süreçtir. Düşünmenin önemi ise özellikle nesnelerle ilgili düşüncelerde vurgulanır. Sembolik etkileşimde Mead gibi önemli bir başka figür olan *Herbert Blumer*⁵³ (1969, s.11), nesneleri; fiziksel, toplumsal (anne, öğretmen vb.), soyut (fikir gibi) nesneler olmak üzere üç gruba

⁵² Kanada doğumlu Amerikalı sosyolog Erving Goffman (1922-1982), lisansüstü eğitimini Chicago Üniversitesinde tamamlamıştır, “Chicago Okulunun bir üyesi ve sembolik etkileşimci” olarak bilinmektedir. Oradaki betimleyici çalışmalardan etkilenen Goffman kendine özgü bir anlayış geliştirmiştir. En önemli çalışması ilk kez 1956’da yayınlanan “Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu (The Presentation of Self in Everyday Life)” ile temelini oluşturduğu dramaturjik çözümlemesidir (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s.359).

⁵³ Herbert George Blumer (1900-1987), sembolik etkileşim ve sosyal araştırma yöntemleri ile ilgilenen bir sosyologtur. Mead’ın Chicago Okulunda öğrencilerinden biri olan Blumer, sembolik etkileşimciliğin konumunu sağlamlaştırmış ve 1937’de “sembolik etkileşimcilik” terimini ilk kez kullanmıştır (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s.338).

ayırmıştır ve her nesnenin her birey için farklı bir anlamı ve tanımı olduğunu ifade etmiştir.

Sembolik etkileşim kuramında, anahtar unsurlar olan sembol ve anlamların toplum içinde öğrenildiğini vurgulanır. Sözcükler, fiziksel nesneler ya da eylemler birer sembol olabilir. “Tüm toplumsal nesneler başka şeylerin anlamına gelmezler ama başka şeylerin anlamına gelen tüm nesneler semboldür (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s.355).” Bireyler genellikle kendileriyle ilgili bir şeyi diğerlerine aktarmak için sembollerini kullanırlar. Tabi bu sembollerin anlamlı olabilmesi için aktarılan tarafta da aynı imgeyi oluşturması gerekir.

Mead’ın (1967) sembolik etkileşimciliği üzerine kurduğu önemli konulardan biri de benlik, “özne ben (I)” ve “nesne ben (me)” dir. Benlik, bireyin kendisini bir nesne olarak, kendiliğinin dışına çıkarak, kavrayabilmesidir ve benlik oluşumu toplumsal ilişkiler aracılığıyla sağlanır. Bireye kendi benliğini veren topluluk ya da sosyal grup, genelleşmiş öteki olarak adlandırılır (Mead, 1967, s.72). Bir topluluk ya da sosyal grubun tutumu olarak “genelleşmiş öteki” nin rolünü benimseyen birey, bir taraftan bu şekilde toplumun iyi ve etkin bir üyesi olurken, “özne ben” kendisinden beklenene uymak zorunda olmayıp genelleşmiş ötekine direnç göstererek yeni yaratıcı durumlar oluşturabilmektedir. Mead’e göre (1967, s.81) özne ben, sosyal olan nesne benin bilincindedir, nesne ben diğer bireylerin tutumlarıyla biçim alır, özne ben ise buna gösterilen tepkilerden oluşur.

Özetle, Mead’ın çözümlemesinin odağında sınıflar yerine birey, bireyin zihni ve yorumlama becerisi yer alır. Mead’e göre, bireyin çevresinde oluşturduğu devamlı bir akış, yeniden üretme, yorumlama ve müzakere süreci söz konusudur. (Slattery, 2008, s.336)

Mead’ın ben kavramında yaptığı sınıflama ve açtığı tartışmadan etkilendiği görülen sosyolog Erving Goffman, bu tartışmayı “tümüyle insani olan benliklerimiz ile toplumsallaşmış benliklerimiz arasındaki dikkat çeken uyumsuzluk” ifadesiyle güçlendirmiştir (Goffman, 2016, s.63). Goffman günlük yaşamdaki etkileşimi dramaturjik bir yöntemle ele almış, sosyal yapının içeriğini oluşturan günlük yaşamı performans olarak tanımlamıştır. Performans problemsiz sürer fakat alışılmış yaşamın, ortama göre davranmanın kuralları baskı yaptıkça kişi kendinin ve diğerlerinin farkına varır, kendini sahnede, herkesin gözlerini ona diktiği bir durumda görür ve rahatsızlık

duyar. Böyle bir durumda performansa devam edebilmek için kuralların hızlıca tekrar düzenlendiğini ifade eder (Bovone,1989).

Goffman, sosyal rollerin benimsenmesiyle açıklanan günlük yaşam pratikleri vasıtasıyla, bireylerin “sahne önü ve sahne arkası benlikler” oluşturarak rollerini yönettiklerini, bu benlikler arasında analiz ve sentez yapabildiklerini iddia etmiştir. Bu şekilde bireyler yaratıcı biçimde yaşamlarını idare edebilir, konformist (uymacı) eğilimlerini törpülemek amacıyla farklı uzamlar oluşturup günlük yaşamı daha katlanılabilir kılmaktadırlar (Goffman, 2016; Bennett, 2013:14). Goffman, kuramında yarattığı bu teatral benzetmeyi çeşitli biçimlerde devam ettirmiştir. Örneğin; sahne önü performanslarında “dekor” ve “kişisel vitrin”den bahsetmektedir. Burada dekor fiziksel ortamı yani sahneyi (örneğin bir doktor için hastane), kişisel vitrin ise eyleyenin yani oyuncunun görünüş ve tutumunu ifade eder. Görünüş, performansı gerçekleştiren kişinin sosyal statüsü hakkında (doktorun önlüğü gibi), tutum ise kişinin o an oynadığı rol hakkında bilgi veren uyaranlardır (Goffman, 2016, s.35).

Sonuç olarak Goffman, günlük yaşam ve birey arasındaki ilişkiyi, toplumsal roller üzerinden tanımlamaktadır ve -Gardiner’in (2016) eleştirisine göre- günlük yaşamı önceden belirlenmiş roller içinde küçük ihlallere fırsat verdiği ölçüde ele almaktadır.

3.2.2.3.2. Etnometodoloji

Kuzey Amerika mikro sosyolojisinin Bovone’nin işaret etmiş olduğu bir diğer kolu ise etnometodolojidir. Etnometodoloji, temelde günlük yaşamın analizinde kullanılan bir perspektiftir. Bu yaklaşımın kurucusu fenomenolojik yaklaşımdan oldukça etkilenen Harold Garfinkel’dir. Etno, kişilerin ulaşabileceği ortak bilgi birikimini; metodoloji, aktörün toplumsal yaşamı kavramasını ve keşfettiği anlamı iletmesinde etken olan stratejileri ifade etmektedir (Swingewood, 1998). Etnometodoloji, günlük yaşamdaki pratik eylemleri konu alan bunları anlamaya, iletişimin günlük yaşamda nasıl işlendiğini, toplumsal normların günlük yaşamdaki etkinliklerde nasıl kullanıldığını araştıran bir yaklaşımdır (Tatlıcan, 2011, s. 147-148). Etnometodoloji, davranışın soyut teorisinden daha fazlasıdır. Sosyal yaşamda bireylerin deneyimledikleri olgu ve olayları nasıl anlamlandırdıklarını deneysel yaklaşımlarla mercek altına almaktadır. Bu nedenle, kendisine bireylerin günlük etkileşimlerinde yarattıkları gerçekliği deneysel olarak araştırarak bir alan belirlemiştir (Poloma, 1993, s.241).

Garfinkel'in "Studies in Ethnomethodology (Etnometodolojide Araştırmalar)" kitabında ifade ettiği gibi (1967, s.1) etnometodoloji ile, "pratik etkinlikler, pratik ortamlar ve pratik sosyolojik yargılama deneysel araştırma konuları olarak ele alınmış ve günlük yaşamın en yaygın etkinliklerine genellikle sıradışı durumlar gibi odaklanılarak onlar hakkında bilgi edinilmeye" çalışılmıştır.

Garfinkel (1967 s.4), etnometodolojiyi öznel ifadelerin ve günlük yaşamın devamlı olası edinimleri gibi diğer pratik eylemlerin incelenmesi olarak tanımlar. Ona göre, pratik eylem ve pratik akıl yürütme ile ilgili çalışmalar her nerede olursa olsun şu kavramları içerir: nesnel ve öznel ifadeler arasındaki ayrım, pratik eylemin karşılıklılığı (reflexivity) ve eylemlerin günlük yaşam bağlamında çözümlenebilirliği (Şekil 3.7). Bu kavramlardan bağlama-gönderimlilik, bütün sembolik formların, sözlerin, eylemlerin oluştuğu ortamdaki gerçek anlamlarını açıklamak amacıyla kullanılmaktadır. Anlamanın bağlama gönderimliliği bir durumun, eylemin ya da nesnenin kendi bağlamından, koşullarından türetildiğini açıklamaktadır. Refleksivite yaşanan bir olayın tanımlanması ile tanımlı yapılan gerçeklik arasındaki veya bir eylemin üretilmesi ve tasvir edilmesi arasındaki özdeşlik durumunu ifade etmektedir (Çetin, 2013, s.46-48). Etnometodoloji bireylerin gerçekliği sürekli bir biçimde farklı bağlamlarda tekrar tekrar ürettiğini iddia etmektedir.

Şekil 3.7. Kuzey Amerika mikro sosyolojisine ait kavramlar (Çakmakçıoğlu, 2018)

Fenomenolojiyle benzerlikler gösteren etnometodoloji, bazı noktalarda ondan farklılaşır. Bunların başında sağduyu bilgisinin durağan olmadığı, her durumda yeniden üretildiği düşüncesi gelmektedir. Bunun yanı sıra etnometodolojinin en önemli farklılığı

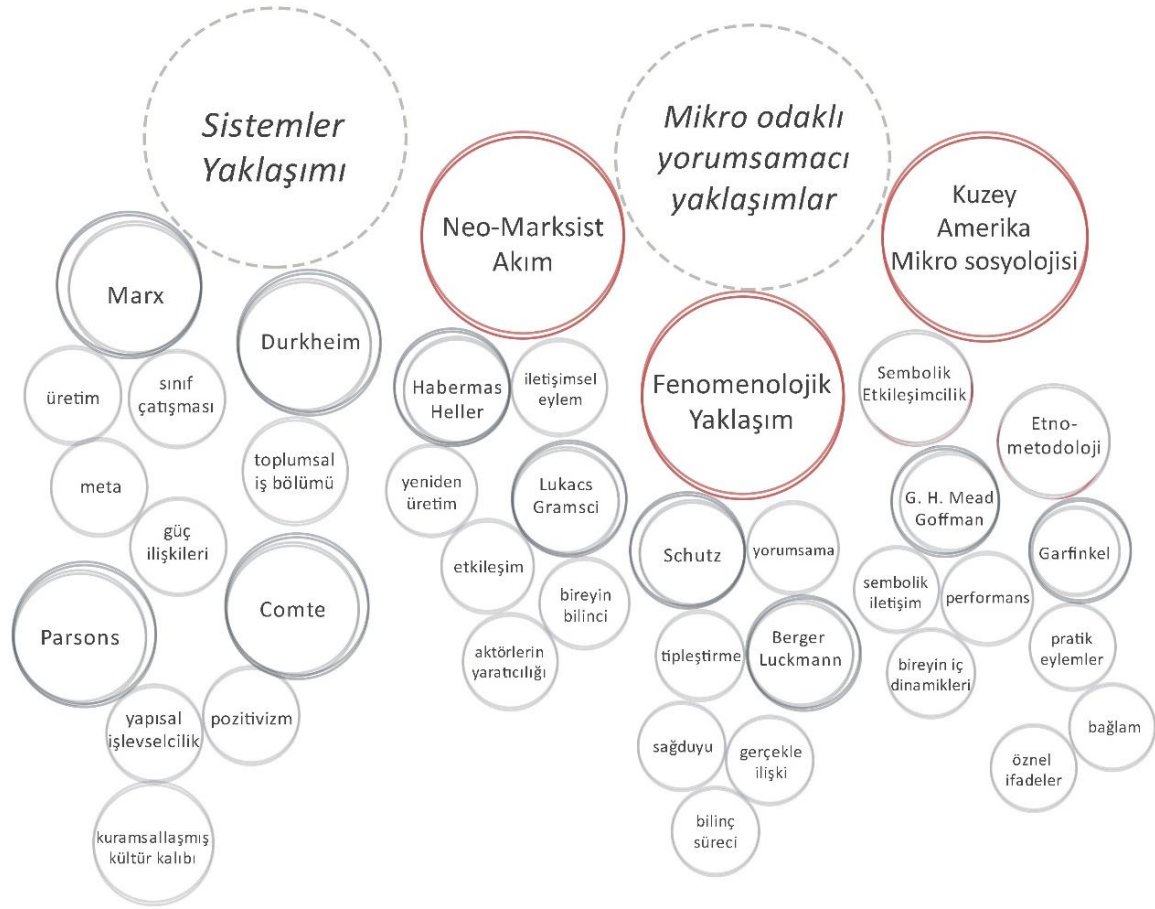
yöntemseldir. Fenomenolojinin ağırlıklı olarak teorik çalışmalarının aksine etnometodoloji deneysel çalışmalara, gözlemlenebilir eylemlere yönelmiştir (Tatlıcan, 2011, s. 153-154).

3.2.3. Günlük yaşam kuramlarına ilişkin değerlendirme

Bu noktaya kadar öne çıkan bazı günlük yaşam kuramları ve bu kuramların başlıca temsilcilerinden bahsedilmiştir. Elbette günlük yaşamla ilgili birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Daha birçok düşünür konuyla ilgili düşünce ve eleştirilerini ortaya koymuştur fakat burada modernist sosyoloji bağlamında günlük yaşamla ilgili görüşlerdeki temel ayrımı ve buradaki anahtar kavramları ele almak amaçlanmıştır. Burada özetle açıklanan kuramlar, bazı noktalarda birbirleriyle benzerlikler göstermekte, bazı noktalarda ise birbirlerinden ayrılmaktadır. Genel olarak bakıldığında, günlük yaşama yaklaşımların, sistem-birey-eylem kavramları üzerine temellendiği görülmektedir.

Sistem yaklaşımlarında, bireyin günlük yaşamda birey-üstü yapılar tarafından baskı altında tutulduğu ve pasifleştirildiği vurgulanmakta, modernizmin eleştirisi güç ilişkileri üzerinden yapılmaktadır. Sistem yaklaşımı günlük yaşamı olabildiğince nesnel ve rasyonel bir biçimde ele almaktadır. Sistem yaklaşımlarının günlük yaşamı bütünüyle analiz etmekte yetersiz kaldığı düşüncesiyle, günlük yaşam mikro ölçekte ele alınmaya ve yorumlayıcı perspektiflere yer vermeye başlanmıştır. Mikro odaklı ve yorumsayıcı yaklaşımlar, ağırlıklı olarak bireyler ve özneler arası durumlardan beslenmekte, bireyler arasındaki iletişim, anlam üretimleri ve ortak kabulleri, günlük yaşam düzenini ve değerlerini çeşitli yöntemlerle araştırmakta ve betimlemektedir. Sistem perspektifinin aksine bu yaklaşımlar, günlük yaşamdaki öznellikleri öncelemiştir. Bu yaklaşımları kısaca özetlemek gerekirse; Neo-marksist akım içerisinde, marksizmin açıklamakta yetersiz kaldığı noktalar eleştirilmiş, bireysel yeniden üretimler, etkileşimler, iletişimler ön plana çıkarılmıştır. Bireylerin bilinci, yabancılaşma gibi kavramlar kültürel, toplumsal ve iktisadi alanlarla kesiştirilmeye başlanmıştır. Fenomenolojik yaklaşımda, bireysel algı, deneyim ve yorumlamalara ağırlık verilerek, bireyler gerçeklikle etkileşime geçtiğinde ortaya çıkan bilinç süreci, sağduyu bilgisi gibi kavramlar irdelenmiştir. Son olarak Kuzey Amerika mikro sosyolojisinde, sembolik etkileşimciliğin, bireyin iç dinamiklerine, potansiyellerine önem verdiği ve etnometodolojinin daha çok öznel ifadeler ve pratik

eylemlere yönelerek, günlük yaşamdaki olguları bağlamdaki karşılıklarıyla birlikte araştırdığı görülmektedir (Bkz. Şekil 3.8.).

Şekil 3.8. Günlük Yaşam Kuramları II (Çakmakçıoğlu, 2018)

Yine genel bir değerlendirme yapılacak olursa; sosyoloji bilgisinden türeyen bu kuramların, günlük yaşamla ilgili anlam arayışları Bovone'nin (1989) de belirttiği gibi çoğunlukla bilişsel açıdan ele alınmış, etik unsurlar daha geri planda kalmıştır. Bovone'ye (1989) göre, Schutz'un yaklaşımında değerler bağımsızca seçilebilir fakat bu seçimin altında önceden gelen kişisel bir deneyimin nedenselliği vardır. Bu bağlamda Schutz'un rasyonalitenin değer ve amaç çıkmazını gördüğü söylenebilir. Berger ve Luckmann için ise değerler, sembolik dünyada düzenlenen gerçeklerin betimlemeleridir. Amerikan mikrososyolojisi, etkileşimli yaratımın önemini, anlamların paylaşımını vurgular, bu açıdan belki etik anlama bir nebze yaklaşmıştır denebilir (Bovone,1989). Bahsedilen yaklaşımlardan bazılarının günlük yaşamdan çıkardığı bilişsel ve etik(ahlaksal) anlamlar görselleştirilmiştir (Bkz. Tablo 3.1.).

Sosyoloji profesörü Bovone, bu çalışmanın temelinde yararlandığımız günlük yaşam kuramlarının sınıflandırmasını da içeren makalesinde, bir taraftan bu

değerlendirmeleri yaparken bir taraftan da günlük yaşamdaki anlam arayışının bilişsel kategori ve eylem kategorisi gibi ayrımlarının artık zayıfladığını (Giglioli,1984’ten aktaran, Bovone, 1989) aktarmış, bilginin üretim yollarının -ister bilimsel anlayışa ister sağduyuya dayalı olsun- sosyal pratikler ve eylemler olduğunu belirtmiştir. Bovone (1989) makalesinde günlük yaşamda değer üretimi söz konusu olduğunda bilişsel arzın büyük ölçüde araçsal olduğu sonucuna varmaktadır.

Tablo 3.1. *Günlük yaşam kuramlarının karşılaştırması (Bovone, 1989).*

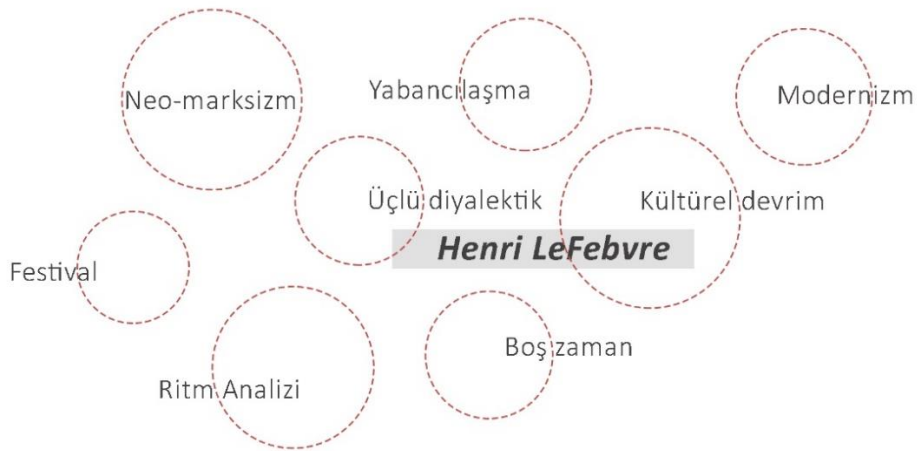
<i>Kuramcı</i>	<i>Gündelik</i>	<i>Gündelik dışı</i>	<i>Gündelikten gelen bilişsel/kavrayışsal anlam türü</i>	<i>Gündelikten gelen etik/ahlaksal anlam türü</i>
Habermas	İletişimsel eylem alanı	Sistem, stratejik eylem	İletişim	Ortak değerlerin yaratımı
Heller	Bireysel yeniden üretim için eylem	Türsel bilinç aktivitesi	Bilinçlilik	Radikal ihtiyaçların ortaya çıkışı
Schutz	Kabul edilmiş dünya	Diğer sonlu anlam alanları (bilim, din vb.)	Sağduyu, anlamların ortak kabulü	
Berger ve Luckmann	Mükemmel gerçeklik, kabul edilmiş	Gerçekdışı (rüyalar vb.)	Dönüşsüz bilgi	
Goffman	Performans		Yeterlik/beceri	
Garfinkel	Kabul edilmiş dünya		Karşılıklılık, anlamın yeniden inşası	

3.3. Günlük Yaşam Kuramlarında Öne Çıkan Bazı Düşünürler

3.3.1. Henri Lefebvre

“Sıradanın filozofu” olarak bilinen Fransız sosyolog ve filozof Henri Lefebvre (1901-1991), neo-marksist, eleştirel bir günlük yaşam kuramcısıdır. Lefebvre, günlük yaşam üzerine yaklaşık altmış sene çalışmış, bu alanda önemli eserler vermiştir. Çalışmalarında marksizm, fenomenoloji gibi birçok kuram ve yaklaşımla üretken ve yaratıcı bir ilişki kurarak, günlük yaşam yazınına yeni kavramlar ve perspektifler kazandırmıştır (Bkz. Şekil 3.9). Lefebvre’nin günlük yaşam hakkındaki birikimi, bu meseleyi çok yönlü ele alışı, özgün düşüncelerinin etkisinin hala sürüyor olması onun bu tartışmalar içinde özel bir konumda olmasına sebep olmuştur. Tam da bu nedenle, bu çalışmada kendisinden ayrı bir bölümde bahsedilmektedir.

Lefebvre, içinde komünist bir siyasi partinin de olduğu çeşitli gruplar içinde yer aldıktan sonra yenilikçi bir marksist çevreye dahil olmuştur. Bu çevre içinde sosyolog Alain Touraine ve göstergebilimci Roland Barthes gibi önemli figürler yer almaktaydı ve yeni eleştirel bir marksizm geliştirmek için uğraşıyorlardı. Bu grup bir taraftan da endüstrileşme ve savaş sonrası toplumsal değişimleri, teknoloji, tüketim, kitle iletişiminin etkilerini anlamayı hedefliyordu (Gardiner, 2016, s. 111). Günlük yaşam kuramını kapitalizmin farklılaşan niteliklerini de ele alarak güncelleyen Lefebvre, sonrasında mekân ve kentle ilgili konularla da ilgilenerek düşünce kapsamını genişletmiştir. Düşünürün çalışmaları genellikle modernitenin bir eleştirisi olma niteliğini göstermektedir.

Şekil 3.9. Lefebvre'ye dair kavramlar (Çakmakçıoğlu, 2018)

Lefebvre, kendisine göre zihin ve beden ayrımının keskin olduğu, günlük yaşamı ve bedensel deneyimi göz ardı eden *Kartezyen*⁵⁴ anlayışa karşı durmaktadır. Gündeliği, dünya ile doğrudan diyalektik ilişki içinde bulunduğumuz, insana özgü istekler ve potansiyellerin biçimlendiği ve somut bir şekilde yaşama aktarıldığı alan olarak ifade etmektedir. (Gardiner,2016, s. 112-113).

Günlük yaşamda öznenen çok nesnenin öne çıktığını, öznenin görünürlüğünün azaldığını belirten Lefebvre bir nesnenin günlük yaşamda yalnızca nesnel gerçeklik olarak değil, “saf bir biçim olarak” ele alınmasını önerir ve günlük yaşamı nesne üzerinden şöyle açıklar:

“... herhangi bir nesne alacağım. Onu titizlikle tasvir etmeye girişeceğim, gündelik olanın içinden alınan bu nesneyi inceleyeceğim, onun dökümünü yapacağım; ele aldığım şey bir maşrapa, bir portakal, bir sinek olabilir. Neden şu camdan süzölen su damlası olmasın? Bu damla üzerine bir sayfa, on sayfa yazabilirim. Bu damla benim için gündelikliği bir kenara atarak gündelik hayatı temsil edecek, zamanı ve mekânı ya da zaman içindeki mekânı gösterecek, yok olmakta olan bir damla olarak aynı zamanda dünyanın ta kendisini temsil edecektir (Lefebvre, 2016, s.16).”

Burada görölen yaklaşım, Lefebvre’ye ait düşünceleri; günlük yaşam kuramları içinde, sadece özneyi ya da özneler arası ilişkileri değil, nesneyi ve nesnelerle ilişkileri de açıklama girişiminden dolayı değerli kılmakta ve bu düşüncelerin yeni görüşleri de tetikleyen üretken bir doğası olduğunu göstermektedir. Lefebvre’nin sıradan yaşama dair düşünceleri, farklı ölçeklerde karşılık bulmakta ve o, sanki elinde bir merceklerle günlük yaşamın zengin içeriği ve sonsuz potansiyelleri arasında gezinmektedir.

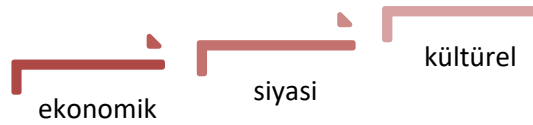
Lefebvre, kitle kültürünün kişilerin eylemleri üzerindeki aldatıcı ve yönlendirici etkisini görmüş ve eleştirmiştir. Bu noktada Frankfurt okulunun kitle kültürü eleştirisine yakınlığı görölebilir fakat Lefebvre farklı olarak, bireyleri yaşamlarında hüküm süren kapitalist sistemin farkında olmayan ve yazgısını kabullenen kişiler olarak görmemektedir (Bennett, 2013, s.38).

Lefebvre’ye (2015) göre, kapitalizmin sunduğu, kitlesele günlük yaşam deneyimi insanların “olduklarıyla olduklarını düşündüklerini, yaşadıklarıyla yaşadıklarını düşündüklerini” ayırmaktadır. Lefebvre, Marksist anlayıştaki “kendini üretimci çerçevede üreten” bir yabancılaşmayı değil, modern günlük yaşamın girift yapısı içinde

⁵⁴ “Kartezyen düşünce, Fransız filozof René Descartes’ın (1596–1650) yazılarından elde edilen felsefi ve bilimsel gelenekleri ifade etmektedir. Epistemolojik olarak, Kartezyencilik (dekartçılık) bir rasyonalizm türüdür. Bu felsefede bilginin değerler dizisi matematiğin soyut önermelerine dayanır (Watson, 2016).”

kültür, ideoloji gibi üst yapılara genişleyen bir yabancılaşmayı ele almıştır. Sosyal alanlar ve çalışma alanının karmaşık verileri, kavramın bu bağlamlarda analizini gerektirmiştir. Böylece Lefebvre günlük pratiklerin üretimci yanına, sosyal ilişkilerin yeniden üretimine odaklanmıştır (Köse, 2008, s.9).

Lefebvre modern toplumda kapitalizmin bireyler üzerindeki baskılarının çalışma yaşantısıyla sınırlı olmadığını, kişisel isteklere, eğlence türlerine, bilinçaltına kadar uzandığını ifade etmektedir. Eleştirisinin özgün taraflarından biri de “kültür devrimi” fikridir. Ona göre devrim üç düzeyi kapsar; ekonomik, siyasi ve kültürel (Bkz. Şekil 3.10). Ona göre marksizmin devrimi ekonomik ve siyasi alana indirgemesi kültürel bakışı engellemektedir (Şahin ve Balta, 2001, s.199). Lefebvre zayıf olanların, güçlülerin onlar için yarattığı mekânlarda, sundukları metaları kullanarak elde ettikleri bağımsızlık illüzyonunu diğer bir deyişle kontrol edilmelerini sağlayan stratejik işleyişi ortaya çıkarmak istemektedir. Bu iki sınıf arasında görülen zorlama ve adaptasyon (uyarlama) bağıntısının günlük yaşamda zaman, mekân, kültür ve pratikler yoluyla yeniden üretilmesini incelemektedir. Lefebvre devrim ifadesiyle; sahip olma güdüsüyle yaşayan, bu arayışla dünyasını yücelten mutsuz, yabancılaşmış bireylerin özgürleşmek için verdiği mücadeleyi işaret eder (Köse, 2008, s.10).

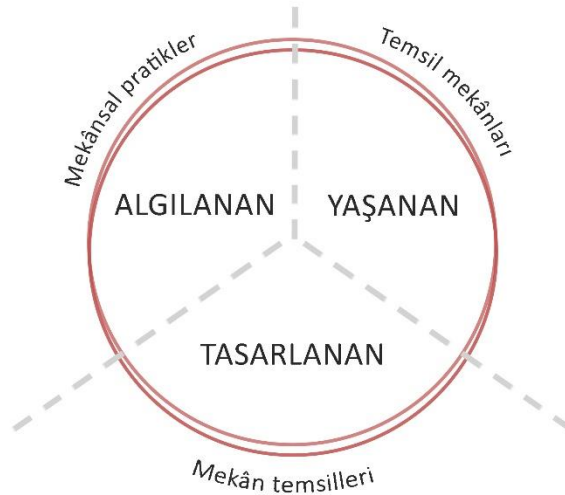
Şekil 3.10. Lefebvre'ye göre devrimin düzeyleri (Çakmakçıoğlu, 2018)

Lefebvre, günlük yaşamla ilgili eserlerinde, çalışma zamanı ve boş (serbest) zaman, günlük yaşamın ritimleri, yabancılaşma, meta dünyası ve kimlik konularını ele almıştır. Günlük yaşamı; bireylerin davranış örüntüleri, yabancılaştıkları fiziksel ve sosyal üretim süreçleri, politika ve mekân gibi bağlamlarda parçalı bir şekilde ama aynı zamanda bütüncül bir perspektifle ele almaktadır. Günlük yaşamda bir yandan yapıları ve kurumları bir yandan da bireylerin faaliyetlerini, eylemlerini, yapısal öğelere karşı tepkilerini, nesnelerle ilişkilerini ve nesnelere atfettikleri sosyal anlamları sorgulamıştır. Lefebvre önceki bölümlerde de üzerinde durulan günlük yaşam kuramlarında mikro ve makro düzeyleri ise şöyle yorumlamaktadır:

“...Makro düzeyde ilişkiler dolayımlanmış; şeyleştirici ve şeyleşmiş, yabancılaştırıcı ve yabancılaşmış “şey”den -meta, para, dil- geçerek meydana gelirler. Bunun sonucunda “mikro” düzey muğlak, “makro” düzey ise soyut kalır. Yine de bu önerme daha ifade edilir edilmez tersine döner...Bu paradoks üzerinde duralım. Mikro muğlak olduğu için sahte olmakla suçlanabilir. Yine de ilişkilerin karşılıklı olduğu kabulü içinde sahici, şeffaf olabilen yalnızca odur. Gayet gerçek gibi gözüken ve öyle olan “makro”, aynı zamanda fetişliklerin ve sahteliklerin alanıdır...Makro mikroyu belirlemez, onu kapsar ve kontrol eder. Onu kendileri de farklı derinlik ve etkinlik düzeylerinde olan düzenlemelere-tutum ve davranışlar, modeller, roller vb.- tabi kılarak ona nüfuz eder...Bunlar diyalektik ilişkiler, yani çatışmalı, çok değerlikli, hareketli, çok biçimli ilişkiler midir? Kuşkusuz. Bir yanda makro mikroyu zapt etmeye, içine almaya çabalar. Başardığında asla tam anlamıyla başarmış olmaz. Başaramadığında asla tam anlamıyla başarısız kalmaz. Mikro, muğlaklıklarına rağmen muğlaklıkları sayesinde direnir. Toplumsal ve kültürel olan, dolaysız ve doğal olanı asla ortadan kaldıramaz. (Lefebvre, 2013, s.150-151).”

Nihayetinde Lefebvre -her ne kadar çalışmalarında çoğunlukla mikro düzeye özel bir ilgi gösterse de- bu iki düzeyin de toplumu ve günlük yaşamı çözümlemek için gerekli olduğunu ve iki türlü yaklaşımın da diyalektik bir ilişkiyle eş zamanlı olarak günlük yaşamı etkilemeye devam ettiğini belirtmiştir.

Bu noktada son olarak Lefebvre’nin üzerinde çalıştığı önemli konulardan olan mekân ve zamanla ilgili kuramlarından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Bir neo-marksist düşünür olarak Lefebvre, marksizmin mekân üzerindeki sınırlı yaklaşımını sorgulamıştır. Burada mekânın bir üretim aracı olarak görülmesini ve yalnızca içinde gerçekleşen üretimin dikkate alınmasını eleştirmiştir. Lefebvre bu anlayışı, mekândaki üretimden, mekânın üretimine doğru yönlendirmiş, mekânın kapitalist sistemin yeniden üretimine hizmet ettiğini belirtmiştir (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s.318). Öte yandan Lefebvre, üçlü diyalektik olarak tanımladığı süreçle mekânın üretimini kavramsallaştırmaktadır (Bkz. Şekil 3.11). Bu diyalektik; algılanan, tasarlanan ve yaşanan boyutları içermektedir. Mekân üretiminin toplumsal niteliğini temsil eden bu üçlü, Lefebvre tarafından mekâna özgü olarak tekrar kavramsallaştırılır ve algılanan mekân “mekânsal pratikler”, tasarlanan mekân “mekân temsilleri”, yaşanan mekân ise “temsil mekânları” terimleriyle ifade bulur (Lefebvre,1991, s.39).

Şekil 3.11. Lefebvre'nin üçlü diyalektiği (Çakmakçıoğlu, 2018)

Mekânsal pratikler; algılanan mekân ile bağlantılıdır ve topluma ait mekânlardaki pratiklerdir. Orada sorgulanmadan, doğrudan yaşanılır. Günlük yaşamla, iş mekânları veya boş zaman mekânları algılanan mekân dahilinde birbiriyle ilişkilendirir ve mekânsal pratikler, deneysel olarak gözlenebilir.

Mekân temsilleri; tasarlanan mekânlarla ilgilidir. İktidar yoluyla veya bilgi ile oluşturulmuştur. Plancılar, mimarlar ve şehirciler gibi uzmanların düzenleme ve kavramlarını biçimlendirdikleri mekânlarıdır. Bu uzmanlarca kullanılan ve tasarlanan işaretler, kodlar, temsillere sahiptir. Kısaca “yaşananı ve algılananı tasarlanan ile tanımlayanlarıdır (Lefebvre,1991, s.38).”

Son olarak temsil mekânları yani yaşanan mekân; günlük yaşamda yeniden üretilen, baskın güçlere direnen, eleştirel mekânlardır. Kullanıcıların karmaşık sembolleri ile deneyimlenir. Kullanıcının mekânıdır, öznel ve değişkendir (Lefebvre, 1991).

Lefebvre'nin modern günlük yaşama ilişkin eleştirel yaklaşımı zaman kavramında da kendisini göstermiş, modern yaşamın günlük yaşamın ritmini nasıl değiştirdiğini tartışmıştır. Lefebvre'nin Régulier ile birlikte yazdığı 1985'te yayınlanan Ritim Analizi projesinde günlük yaşam ve zaman ilişkisi, döngüsel zaman ve doğrusal zaman arasındaki çatışma yer almaktadır. Lefebvre'ye göre gündelik, geçen zaman aralıklarından değil, bu aralıkların birbiri ardına dizilmesinden oluşur. Tüm bu aralıkların toplamından oluşmamaktadır, onların ritmidir (Lefebvre, 2007). Bu çalışmada yer alan çizgisel, döngüsel zaman tanımlamaları zaman olgusunda ve algısındaki dönüşümleri de açıklamaktadır.

Boş zaman kavramı da Lefebvre tarafından modern yaşam bağlamında detaylıca ele alınmıştır. Lefebvre'ye (2015, s.41) göre, çalışmanın amacı boş zaman kazanmaktır, boş zamanın tek anlamı çalışma sürecinin dışına çıkmaktır. Fakat boş zaman özgürlüğün alanı olmaktan ziyade medya araçları, filmler, etkinlikler vb. ile kontrollü bir boş zaman sektörüne evrilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra Lefebvre'nin zaman ile ilgili en önemli olgularından biri de “festival” dir. Lefebvre günlük yaşamın rutin akışını kesintiye uğratan şenlikler, toplanmalar olarak açıkladığı bu olgunun modern yaşamda azaldığını ama tamamen yok olmadığını ifade etmektedir (Lefebvre, 2016, s.48). Asa Berger (2000, s.24) da Lefebvre'ye benzer biçimde, festival terimini modernizmle birlikte rutinleşen günlük yaşamın tam da karşıt anlamı olarak tanımlamaktadır:

“Günlük yaşam rutinler alemidir, festival ise bu rutinin kutlama ve heyecan adına kesintiye uğramasını temsil eder. Günlük yaşamda, zamanımızın çoğunu işte geçirirken, festival, modern tezahürlerinde, boş zaman, oyun ve eğlenceye ayrılmıştır. Festival, özel anların heyecanını (Rio veya New Orleans'taki karnaval gibi bir şey sırasında) günlük yaşamın nispeten sıkıcı ve heyecan verici olmayan yönlerine karşı öne çıkarır (2000, s.24-25).” (Bkz. Tablo 3.2).

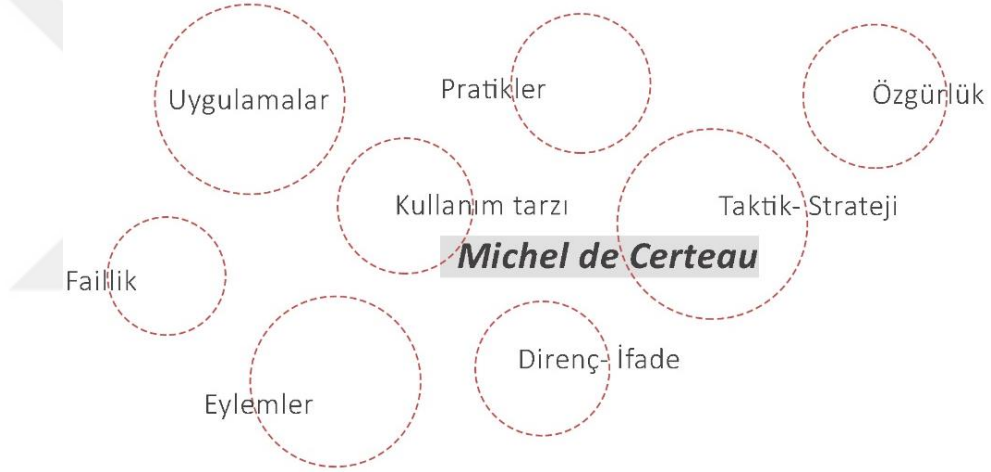
Tablo 3.2. *Günlük yaşam ve festival karşılaştırması (Berger,2000)*

<i>Günlük yaşam</i>	<i>Festival</i>
rutin	özel
çalışma	boş zaman, eğlence, tatil
sıkıntı	heyecan
monotonluk	farklılık
sürekli	seyrek
yolculuk	turizm

Günlük yaşamı eserlerinde özgün bir yaklaşımla ele alan ve bu alana önemli kavramlar kazandıran bir başka düşünür ise Michel de Certeau'dür. Sonraki bölümde bu kuramcının günlük yaşama dair düşüncelerinden kısaca bahsedilmektedir.

3.3.2. Michel de Certeau

Fransız tarihçi ve filozof Michel de Certeau (1925-1986), günlük yaşam çalışmaları ile bu konuya farklı bakış açıları ve kavramlar kazandıran önemli isimlerden biri olmuştur (Bkz. Şekil 3.12). De Certeau'nun gündelik ile ilgili düşünceleri özellikle çıkış noktası olarak her ne kadar Lefebvre'nin fikirleriyle benzerlik gösterse de günlük yaşam sorunsalını ele alışı farklı olmuştur. De Certeau, Lefebvre'nin kavrayışına derinlik katarken, sıradan yaşamın ince detaylarına titizlikle odaklanmış, somut olarak incelenebilen günlük yaşam pratiklerini analiz etmeyi hedeflemiştir. Yaygın olarak görülen soyut kuramsallaştırmaya karşı gelerek, somut, rutin pratiklere eğilmeyi tercih etmiştir. Çoğunlukla bireyi merkeze almış, otorite kurumlarının baskısına direnmenin mümkün olduğunu savunmuştur (Gardiner,2016, s. 216-217).

Şekil 3.12. De Certeau'ye dair kavramlar (Çakmakçıoğlu, 2018)

Eleştirel ama görece daha iyimser bir yaklaşım sergileyen De Certeau, ilki 1974'te basılan "Çoğul Kültür" çalışmasında asıl eğilmek istediği konuyu ve bireyin özgürlük alanını şöyle ifade etmiştir:

"Mal piyasasında sunulan kültür ürünleriyle değil bu ürünlerin nasıl ve ne biçimde kullanıldığıyla yani kullanım işlemleriyle ilgilenmek gereklidir; belli bir üründe meydana gelen farklılığı, belirli bir tutumla toplumsal olarak işaretlemenin farklı yol ve usulleriyle ilgilenilmelidir (De Certeau, 2009, s. 15)."

Bu ifadesinden de anlaşılacağı gibi De Certeau, Adorno ve Horkheimer gibi Frankfurt okulu düşünürlerinin kültür endüstrisi kavramıyla ilintili olarak, kültürün metalaşmasıyla, bunları tüketen bireylerin eleştirel ya da özgür olmasının imkânsız görülmesine karşı çıkmıştır. De Certeau kitle kültürünün yönlendirmeci ve kontrolcü

niteliğinden çok, bağımsızlaştıran ve yaratıma olanak sağlayan potansiyeline odaklanmıştır. “Belirli bir uygulama geliştirme ve bunu uygulama tarzı” olarak tanımlanabilecek tüketim veya “sunulanı alma ve algılama” durumunu incelemiş ve bunları kavrayabilecek çözümleme yöntemleri geliştirme ihtiyacına işaret etmiştir (De Certeau, 2009, s.19). Toplumsal değişim potansiyellerinin önceden belirlenemeyeceğini yalnızca belli bir durumda var olan somut alternatifler ve deneyim ile oluşacağını belirtmiştir. De Certeau, yaygın bir kuramsal uğraş olan toplumu bir bütün olarak kavrama isteğinin kendisinin de araştırılan konu üzerinde bir tür baskı oluşturduğunu ifade eder ve bu yönelime karşı durur (Gardiner, 2016, s. 223).

De Certeau genellikle günlük yaşamdaki sıradan pratiklerden uzaklaşan kopma anlarına değil bizatihi bu pratiklere ve eylemlere odaklanmıştır. Yaratıcılık anlarının bu pratikler ve ritüellerde olduğunu savunmuş, toplumun içinde çoğulcu bir tutumla bu yaratıcı ifade biçimleri ve direnişlerin izini sürmüştür. Günlük yaşamın detaylarına ve sıradan eylemlerine odaklanan, nicel yöntemlerin kısıtlılığını vurgulayan düşünürün bir ifadesi, bakış açısı hakkında fikir vermektedir:

“İstatistik ait olduğu sistemi yeniden üretir ve günlük yaşamın kırkayamalarını oluşturan birçok operasyonu ve öykü alanını dışarıda bırakır. Hesaplarının etkinliği, bölümlenme kapasitesinden kaynaklanır ama tam da bu analitik bölümlenme sebebiyle araştırdığını ve temsil ettiğini sandığını bulamaz, temsil edemez (De Certeau, 2009, s.53-54).”

De Certeau’nün kuramı, günlük yaşamda “durağanlık” veya “direnç” olarak ortaya çıkan “eylem tarzları”nı keşfetmeyi amaçlamaktaydı. En önemli eserlerinden “Gündelik Hayatın Keşfi- Eylem, uygulama ve üretim sanatları” kapsamında incelediği, günlük alışkanlık, tutum ve uygulamaların toplumsal eylemlerin karanlık zemini olarak nitelendirildiğini ancak yöntemsel sınıflandırmalar ve gözlemlere dair sorularla araştırılarak aydınlatılacağını belirtmektedir (2009, s.43). Adı geçen eserin önsözünde “Bu kitabın konusunu oluşturan anti-disiplinin ortaya koyduğu ağ, bir ölçüde, tüketicilerin kurnazlıklarıyla örülmüştür” ifadesi yer almaktadır. Günlük yaşamın bir nevi kurnazlık dolu olduğunu, kişilerin bir isteğini gerçekleştirmek için birçok yöntem bulabildiğini ifade etmektedir. Günlük yaşamdaki kullanımları inceleyen düşünür, bilinen anlamı dışında bir üretim kavramıyla ortaya çıkar ve bu üretimin görünmez olduğunu, kendini ürünlerle değil, onları egemen ekonomik sistemin dayattığı ürünleri kullanım biçimleriyle ortaya koyduğunu açıklar (De Certeau, 2009, s.45).

De Certeau'nün kuramının merkezinde yer alan en önemli kavramlar; taktik ve strateji kavramlarıdır. De Certeau strateji kavramını şöyle açıklamaktadır:

“Stratejiden kasıt, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir “çevre” ile yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır. Strateji uygulaması her şeyden önce belirli bir aidiyet olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirir. Bu alan, ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan bakabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan alandır. Politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılık işte bu stratejik model üzerine kurulur (De Certeau, 2009, s.54).”

De Certeau'nün; Bourdieu ve Garfinkel'in araştırmalarının da oluşturulmasında katkıda bulunduğunu ifade ettiği taktik kavramı stratejiyle karşıt bir ilişki içindedir. Taktik kavramının ne anlamda kullanıldığını ise De Certeau şöyle açıklamaktadır:

“Taktikten kastım ise, tam aksine ne bir aidiyet üzerinden ne de ötekinin, görünür bir bütünlük olarak ayırt edilmesini sağlayan bir sınır üzerinden yapılan hesaplamadır. Taktik, uygulama alanı olarak sadece ötekinin alanına sahiptir. Taktikler, ötekinin alanına, bu alanı bütünüyle kapsamadan, bu alana belirli bir mesafede kalmayı da başaramadan yavaş yavaş, parça parça sızar. Taktik sahip olduğu avantajları toparlayabileceği, daha fazla yayılmak için kendini ayarlayabileceği, koşullardan bağımsız bir hale gelebileceği bir merkezden, bir zeminden yoksundur (De Certeau, 2009, s.54).”

Strateji uygulaması ait olduğu kurum veya mekân ile korunmakta, destek aldıkları güç ile bağlarını rasyonel hesaplamalarla gizlemektedirler (De Certeau, 2009, s.54). Taktik kavramı stratejinin tersine mekânsız, zamana bağlı, devamlı olarak olaylarla etkileşimde olup bunları fırsata dönüştürmek durumunda olanıdır. Özetle taktik zayıf olan, kendinden olmayan güç sahiplerinden yarar sağlayabilmek için uğraşandır. Birbirinden bağımsız öğeleri birleştirir ve çıkarına uygun, kazançlı anlar yaratır. Taktikler gizli, dağınık, geçicidir ve mevcut durumun zorlayıcı koşullarına karşı önceden planlanmamış, anlık, kendiliğinden yanıtlar içerir. Bu noktada taktik, günlük yaşamdaki mücadeleler ve mücadeleden alınan zevkle birlikte düşünülmelidir (De Certeau, 2009, s. 54-55, Gardiner, 2016, s. 234).

4. TASARIM VE GÜNLÜK YAŞAM KURAMLARI İLİŞKİSİNİN İRDELENMESİ

Lefebvre'nin söylemiyle “bir günün hikâyesi, dünyanın hikâyesini ve toplumun hikâyesini kapsar”, bu düşünce tasarım ile buluştuğunda da geçerlidir. Lefebvre'nin anlatımındaki gibi bir nesneyi ele aldığımızda, bu nesne bize günlük yaşamın bir temsili olarak onunla ilgili önemli bilgiler verir (2016, s.16).

Günlük yaşam, özne ve nesneye bağlı ilişki biçimlerini ve bu doğrultuda günlük eylemleri içinde barındırdığı gibi tasarıma da zemin oluşturmaktadır. Nesnelerle kurulan ilişkiler, nesnelere yüklenen anlamlar ve onları yaratma veya kullanma biçimleri bağlamında günlük yaşam tasarım pratiğiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlantıya dayanarak, tasarım ve günlük yaşam ilişkisi, bir önceki bölümde açıklanan başlıca günlük yaşam kuramları üzerinden ele alınmaktadır. Bu kuramlarda araştırılan temel sorular, oluşturulan temel kavramlar, sıradan yaşama nüfuz eden tasarım pratiği ve günlük yaşama eşlik eden nesneler bağlamında değerlendirilmektedir. Bu sayede, günlük yaşam ve tasarım arasında üretken bir açılım yaratma olasılığı araştırılmaktadır.

Bu bölümde günlük yaşam, ağırlıklı olarak endüstriyel tasarım pratiği ve ürünleri üzerinden tasarım ile kesiştirilmektedir. Bunun yanında, konunun ele alındığı çeşitli bağlamlarda tasarım alanının ürün dışındaki mimari, grafik gibi alanlarına da referans verilmektedir. Bayazıt'ın dediği gibi (2011, s.23), gerek mimarlık yapıtları gerekse zanaat ürünleri insanların yarattığı yapay nesnelerdir ve hepsi de tasarımdır. Burada tasarım ve nesne terimleri geniş kapsamlı niteliklerinden dolayı tercih edilmiştir.

Günlük yaşam ve tasarım ilişkileri; açıklanan tüm kuramların perspektifleriyle ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Tasarım; kuramların temelinde yer alan birey-eylem, öznellik-nesnellik, üretim-tüketim, güç ilişkileri ve zamansallık eksenlerinde ele alınmıştır (Bkz. Şekil 4.1). Günlük yaşam kuramları; çeşitli kavramlar ışığında tekrar daha detaylı bir biçimde incelenirken, tasarımı tüketen ve yeniden üreten kullanıcı, nesneyi öncülleyen tasarımcı gibi tasarım pratiğine dahil olan birçok aktörle ilişkisi de çözümlenmiş olacaktır.

Şekil 4.1. *Tasarım ve günlük yaşam kuramları ilişkisinde temel eksenler (Çakmakçıoğlu, 2018)*

Günlük yaşam anlam, anlaşıma, eylem ve kararlar ile doludur. Tasarım da kararlarla oluşan, anlamlar yaratan bir eylemdir ve “her eylem, ayrı bağlamlarda izleri görülebilecek bir geçmişe sahiptir” (Poloma, 1993, s.246). Tasarım eylemi günlük yaşam içinde sürekli etkileşimde olduğumuz nesnelerin yaratımıyla sonuçlanmaktadır. Tasarım, her ne kadar bağımsız ve yaratıcı bir niteliği çağırır da bu etkinlik tam da ortasında olduğu günlük yaşamdan bağımsız bir süreç olamamakta, sonuç ürün mutlaka bir temsil nesnesi haline gelmektedir. Tasarım nesneleri toplumun ortak değerleri veya bireyin öznel algılamaları yoluyla zihinlerde çeşitli kodlarla konumlanmaktadır. Temsil etme, temelde bir seçim yapma, sunum ve form vermedir. Sadece halihazırda bulunan anlamı iletmeyi değil, etkin olarak şeylere anlam kazandırmayı ifade eder. Aslında burada bahsedilen bir “anlam pratiği ve anlam üretimi” dir (Hall, 1994: 88). Tasarım pratiği yalnızca bir nesne yaratmakla kalmayıp, bu nesneyle birlikte yeni anlamlar, kullanımlar, rutinler ortaya çıkarmakta, bu nesneler günlük yaşamı dönüştürmekte ve onun tarafından da dönüştürülmektedir.

Tasarımın günlük yaşam ile ilişkisi öncelikle günlük yaşam kuramlarından sistem perspektifi ile ele alınmaktadır.

4.1. Tasarım ve Günlük Yaşam Kuramları İlişkisinin Sistem Perspektifi Üzerinden İncelenmesi

Sistem perspektifi yani sistemler yaklaşımı, günlük yaşamı çözümleme uğraşında, toplumun sistemler ve yapılardan oluştuğunu, bireylerin ve eylemlerinin bunların güdümünde şekillendiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla günlük yaşamda gerçekleşen eylemleri yapısal oluşumların bir çıktısı olarak gören sistemler yaklaşımında öne çıkan kavramlar baskı, otorite, güç ilişkileri olmaktadır. Bu yaklaşıma dahil edilen düşünürlerle birlikte bu anlayışın, pozitivist, rasyonel, yapısalcı bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Gardiner’e (2016, s.17) göre de sistemler yaklaşımında temel olan, toplum ve kültürün bireyi kamuyla bütünleştirmeye yarayan nesnel sistemler olarak çalışmasıdır. Bu noktadan hareketle, tasarım pratiğinin bu yaklaşım ile ilişkisi oldukça kapsamlı bir nitelik gösteren tasarım süreci bağlamında ele alınmaktadır. Tasarım süreci tasarımcı ve kullanıcı başta olmak üzere birçok aktörü ve döngüyü içermektedir. Özellikle tasarım sürecinin çeşitli aşamalarında tasarımın özneliği üzerinde kurumlar ve sistem tarafından oluşturulan tahakküm, bu günlük yaşam kuramında vurgulanan güç ve baskı unsurlarıyla benzerliği açısından değerli görülmüştür.

4.1.1. Tasarım süreci ve sistemler yaklaşımı arasında olası ilişkilendirmeler

Tasarım ve tasarım süreci, “çeşitli aşamalarında amaçlara ulaşmak için verilen kararlardan oluşan problem belirleme ve problem çözme yaratıcı eylemi” olarak açıklanmaktadır (Bayazıt, 2004). “Mevcut durumlardan gelecekteki olanaklara hayali bir atlama” olarak da tanımlanan tasarım (Page, 1964), bu durumda, içinde geliştiği toplumsal, ekonomik, politik yapılardan tamamen bağımsız değildir.

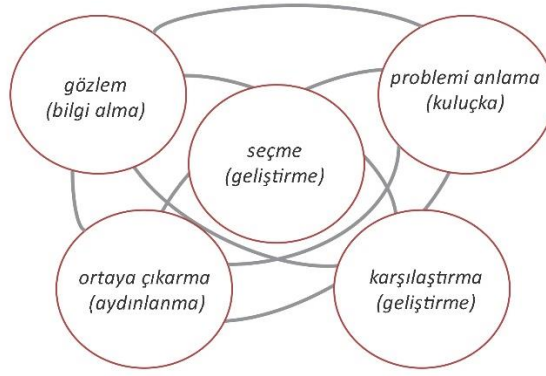
Tasarım, çoklukla değişmeyi (Bkz. Şekil 4.2), yeniliği, yaratıcılığı temsil etmektedir fakat tasarım sürecinde her zaman kısıtlar ve baskılar da söz konusudur. Tasarım, yalnızca tasarımcının aktif olduğu bir süreçten çok, baştan sona birçok aktörün yer aldığı etkileşimli bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında tasarım sürecine dahil olan kısıtlar, sistemler yaklaşımında da bahsedilen yapılardan ileri gelmektedir.

Şekil 4.2. *Temel Değişme Modeli (Bayazıt, 2004)*

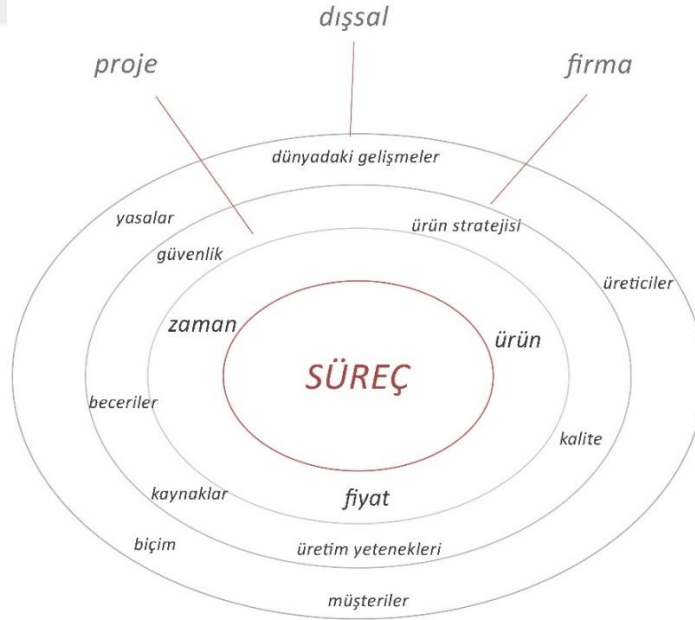
Sistemler perspektifiyle bakıldığında, tahakküm altında olan bir bireyin aktivitesi olarak tasarım, önceden belirlenmiş kalıplara uyum sağlaması gereken, belirli yapılar ve normlarla bütünleşmesi beklenen bir günlük eylem olarak görülebilir. Burada Durkheim'ın da açıkladığı gibi bireyler kökleşmiş bir yapılar, kurallar ve değerler sistemine doğarlar. Böylece bütün bunlar bireyin dışında zaten var olan şeyler olarak bireye zorlayıcı, kısıtlayıcı ve dışsal bir etkiye bulunurlar. Birey her ne kadar bunları kabullenmeyi öğrense de kolektif olarak yeni olgular üretse de bunları kendi yaratıcılığı haricinde oluşmuş gerçeklikler olarak görür. Bu durumda eğer sistemden bir sapma oluşursa çeşitli yaptırımlar uygulanır. Sonunda da birey bütünü belirlenmiş tüm değerlerini ve kurallarını kabullenerek içselleştirir (Tatlıcan, 2011, s.64). Bu durumda; sonucunda bir ürün ya da meta oluşan tasarım sürecine bakıldığında bu süreçte en temel düzeyde tasarımcı ve kullanıcı bir fail ya da özne olarak görülmektedir. Bu öznelere eylemleri üzerindeki yapısal ve kurumsal etkiler ekonomi, yönetim gibi farklı bağlamlarda incelenebilir. Elbette bunlar tasarım sürecine konu olan ürünün ne olduğuna da bağlıdır. Burada bahsedilen en temel düzeyde tasarım süreci ve bu sürece dahil olabilecek paydaşlar ve aktörlerdir.

Tasarım süreci, tasarım pratiğinde faydalanılan araçlar ve yöntemlerden oluşan eylem düzenidir (Bayazıt, 2004). Tasarlama süreci hakkında birçok araştırma yapılmış, çeşitli yaklaşım ve sistemler ortaya konmuştur. Bazı yaklaşımlar tasarım sürecini sezgisel ve zihinsel olarak tanımlarken bazı yaklaşımlar ise daha rasyonel ve mantıksal biçimde tanımlamışlardır. Genel olarak problem belirleme, problemi anlama, gözlemlleme, bilgi toplama, karar verme, seçme, geliştirme gibi aşamalar içeren sürecin, çeşitli kuramsallaştırmaları ve bazı kısıtları görselleştirilmiştir (Bkz. Şekil 4.3, 4.4, 4.5).

Şekil 4.3. Problem çözme sürecinin karmaşık yapısı (Bayazıt, 2004)

Tasarım sürecini rasyonelleştirme uğraşı, tıpkı sistem yaklaşımındaki gibi onu büyük bir bütünün parçası olarak ele almayı gerektirmiştir. Fakat tasarım, temel parçaları ortaya konsa da bunlar arasındaki ön görülemeyen etkileşimler ile karmaşık bir süreç olmaya devam etmektedir (Bkz. Şekil 4.3). Tasarım sürecinde yapısal güçlerin etkisi özellikle karar verme anlarında görülmekle birlikte, kısıtlayıcı unsurlar birçok aşamada gerek ekonomi ve politik gerekse toplumsal değerler bağlamında ortaya çıkmaktadır (Bkz. Şekil 4.3, 4.4).

Şekil 4.4. Tasarım sürecinde kısıtlar (Clarkson ve Eckert, 2005)

Tasarım sürecinde karar verme doğrusal olmayan biçimde gerçekleşirken, bu sürece dahil olan çeşitli paydaşlar yani tasarımdan çıkar sağlayacak olan aktörlerden öne çıkanlar; üretici (firma dahilindeki pazarlama, dağıtım, satış gibi departmanların

The diagram illustrates the 'Karar Verme Süreci' (Decision Making Process) as a continuous cycle of stages, influenced by external factors. The stages are arranged in a circle, connected by lines, with the central text 'Karar Verme Süreci'.

- Stages (Clockwise from Top):**
 - ihtiyaç** (need)
 - araştırma** (research)
 - programlama** (programming)
 - deneme prototip** (test prototype)
 - geliştirme** (development)
 - üretim** (production)
 - kullanım** (usage)
 - kullanılsızlaşma** (obsolescence)
- External Influences:**
 - teknoloji standartlaşma** (technology standardization) points to **araştırma** and **programlama**.
 - bilgi, değer sistemi** (information, value system) points to **ihtiyaç**.
 - toplumsal ekonomik** (social economic) points to **programlama**.
 - öğrenilmiş bilgi** (learned knowledge) points to **deneme prototip** and **geliştirme**.
 - teknolojik gelişme** (technological development) points to **kullanılsızlaşma** and **kullanım**.

Üreticiler ise, tasarım sürecinin başından sonuna etkili olan bir diğer aktör olarak tasarımın gerçekleşmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Clarkson ve Eckert'in de (2005) belirttiği gibi, üretici firma gerek firma stratejisi, pazarlama stratejisi gerekse tasarımın gerçekleştirilmesinde kullanılacak kaynaklar, üretim yetenekleri ve uygulanacak fiyat politikası gibi birçok konuda belirleyici ve kısıtlayıcı olmaktadır.

84

ürünlerle birlikte dönüştüren özellikte de olabilmektedir. Buna en iyi örneklerden biri Türkiye’deki modernleşme sürecidir. Özellikle Cumhuriyet döneminde hızlanan modernleşme hareketleri, günlük yaşamın yeme içme, giyinme gibi rutinlerine ve nesnelere nüfuz etmiştir. Şapka devrimi, takvim ve saatlerde yapılan yenilikler bunlardan sadece bazılarıdır. Çetin’in (2013, s.100) ifade ettiği gibi bu politikalarla; günlük yaşam nesnelerindeki ikilikler (Türkiye’ye satılan cep saatlerinde hem alafranga hem alaturka saat için iki kadrân olması gibi) yok edilmeye çalışılmıştır (Bkz. Görsel 4.1).

Görsel 4.1. Alaturka ve alafranga saati gösteren cep saati (<http-3>)

Yine devlet kararlarının üretime olan etkisine tarihsel bir örnek buzdolabıdır. Bu ürün Türkiye’de günlük yaşama 1930’larda dahil olmuştur fakat yerli üretim; 1958’de kurulan Arçelik ve 1961’de kurulan Profilo’nun 7 kez Türkiye Sınai Kalkınma Bankasından destek almasıyla teşvik edilmiştir (Emiroğlu, 2002, s.130) (Bkz. Görsel 4.2).

Görsel 4.2. Arçelik firmasının 1961 tarihli reklamı (<http-4>)

Devlet gücünün, politik bir stratejinin parçası olarak, tasarım sürecini bizzat başlattığı ve teşvik ettiği bir örnek de 1938’de üretilen Volkswagen Beetle’dır (Bkz. Görsel 4.3). Bu örnekte Nazi Almanyası’nın lideri Adolf Hitler’in “halkın otomobili” olarak isimlendirdiği proje, onunla öylesine özdeşleşmiştir ki tasarımın biçimsel

niteliklerine dahi kendisinin karar verdiği düşünölmüştür. Milliyetçi ve popölist siyaseti gereği Hitler halka ekonomik ve seri üretilen bir otomobil sözü vermiştir. Hitler'in bu girişimi, o dönem oldukça elverişsiz olan ekonomik koşullarda üretilmeyecek bir ürünün kendi kriterlerine uygun olarak tasarlanması ve üretilmesini sağlamıştır (Burnett, 2002, s. 15-16).

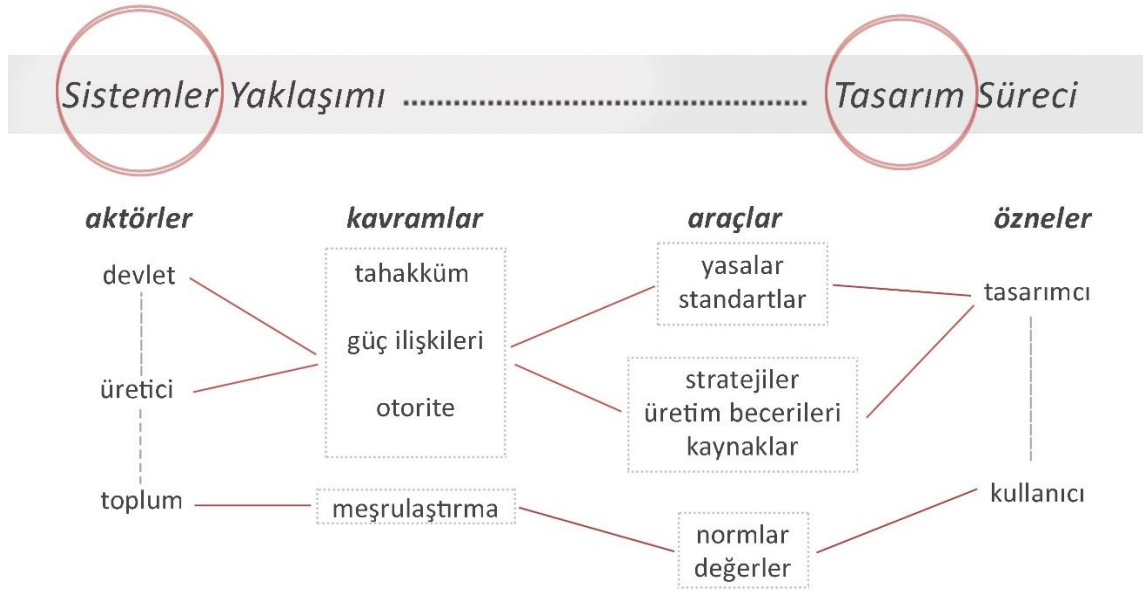
Görsel 4.3. Volkswagen Beetle'in tasarımcısı Ferdinand Porsche ve Adolf Hitler (<http-5>)

Görüldüğü gibi, maddi üretim ilişkileri, iktisadi yapıların egemenliği altında tasarımı etkileyen ve dönüştüren bir güçtür. Ancak bu etki tek taraflı değildir. Marx'ın da (1979, s. 25) belirttiğı gibi;

“...Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üst yapının üzerinde yükseldiğı somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır... (Marx, 1979, s.25)”

Buradan da anlaşılacağı gibi tasarım, sistemin devamlı yeniden üretimini sağlayan ve sistem tarafından da üretilen bir toplumsal olgu olarak görölebilir. Tasarımla birlikte biçimlenen ekonomik yapı bireyin bilincini oluşturmakta, bu bilince sahip birey tekrar tasarlamakta ve böylece sistem bir döngü içinde devam etmektedir (Baran, 2017, s.326). Emek olarak tasarımın metalaşması, Marx'ın açıkladığı gibi (1979, s.45-48) öncelikle kullanım değeri (yararlılığından dolayı kazandığı değer) ve daha sonra değişim değeri kazanmasıyla gerçekleşir. Bugün de tasarım ürünleri üretim ve tüketim döngüsüyle uyum

içinde ideolojiyi, toplum yapısını, ekonomik ve politik çevreyi yeniden üretmekte, onlar tarafından üretilmektedirler. Böylece sistemler yaklaşımı da çeşitli aktörler, kavramlar ve araçlar üzerinden tasarım ile ilişkilendirilmektedir (Bkz. Şekil 4.6).

Şekil 4.6. Sistemler yaklaşımı ve tasarım ilişkisi (Çakmakçıoğlu, 2018)

4.2. Tasarım ve Günlük Yaşam İlişkisinin Mikro Odaklı Yorumsamacı Yaklaşımlar Üzerinden İncelenmesi

Sistem yaklaşımının bireyin tahakküm altında olduğu bir günlük yaşam kuramsallaştırmasına karşı, toplumu bireylere ve eylemlere odaklanarak inceleyen ve yorumlamaya yer veren yaklaşımlar gelişmiştir. Bu yaklaşımlar sistem perspektifinin yapısal çözümlemelerini, ekonomik çıkar ve sınıflara dayalı yaklaşımını eksik bulmuş, kültürel etkilere, fiziksel deneyimlere, iradi eylemlere ve pratiklere yönelmiştir. Bu düşünceden hareketle, burada günlük yaşamda tasarımın sistemler dışında bir ölçekte nasıl görüldüğü incelenmektedir. Sistem perspektifini eleştiren çeşitli yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar içindeki bazı kavramlar ile tasarımın ilişkisi ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır. Bu perspektifte tasarım iradi ve yaratıcı bir eylem olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu eylem toplumsal roller içinden yalnızca tasarımcı kimliğine ait değildir. Dolayısıyla burada tasarım, kuramlarla ilişkilendirilirken, iradi eylemlerde bulunan, etkileyen ve etkilenen birey olarak kimi zaman kullanıcı kimi zaman tasarımcı ele alınmıştır. Burada öncelikle, sistemler yaklaşımı içinde önemli bir yeri olan marksizmi eleştiren neo-marksist yaklaşım, tasarım ile birlikte tekrar değerlendirilmektedir.

4.2.1. Tasarım ve neo-marksist akım arasında olası ilişkilendirmeler

Neo-marksist akım, günlük yaşamda bireyin davranışlarını yalnızca ekonomik yarar ve sınıflar mücadelesi yönünden değerlendiren marksizmi eksik bulmakta, marksizmin kavramlarını kültürel olgularla birleştirmektedir. Bireyin yalnızca faydacı bir tutum içinde olmadığı, iletişim ve etkileşim içinde olduğu, dolayısıyla sadece rasyonel olarak bir hedefe yönelik davranmadığı düşüncesini vurgulamaktadır. Üretim ve tüketim ilişkilerinin ekonomi dışındaki yönlerine odaklanan neo-marksist düşünürler, kültürel öğelere, tüketimein şeyleşme gibi kavramlarla birlikte bireyler üzerinde oluşturduğu etkilere yönelmişlerdir. Bu noktada kültür endüstrisi kavramı hem günlük yaşamın değerlendirilmesi hem de tasarımın bu bağlamdaki görünürlüğü açısından incelenmeye değerdir.

Kültür endüstrisi Frankfurt Okulu düşünürlerinin kitle kültürü terimine alternatif olarak ürettikleri bir terimdir. Bunun sebebi kavramın, kitlenin yani halkın içinden gelen bir kültür olarak algılanmasını önlemektir. Kültür endüstrisi, yönetimin, tekniğin bütün deneyimleri ve düşünce tarzlarını önceden tayin ettiği bir üst aşama olarak tanımlanır. Bu doğrultuda standartların da tüketici ihtiyaçlarından doğduğu iddia edilir, bu sayede direnç gösterilmeden kabul edilirler. Kültürün, düşüncenin, eğlencenin tek tipleştirilmesini eleştiren düşünürler, ürünler arasındaki farkların yalnızca tüketiciye sağlanan seçme özgürlüğü yanılsaması olduğunu belirtmektedirler (Adorno ve Horkheimer, 2014, s.166). Marcuse'nin "Tek Boyutlu İnsan" eserinde açıkladığı gibi, kültür endüstrisi ürünleri, tüketen kişiyi yaşama dair bir düşünce ve hayat tarzıyla koşullandırır. Bu şekilde "tek boyutlu düşünce ve davranışlar" meydana gelir (Marcuse, 1996). Bu bağlamda tasarım Frankfurt okulu içinde genel olarak mimarlık ve kitlesel medya bağlamında ele alınsa da kitlesel olarak üretilen ürünler de aynı eleştirel bakışla sorgulanmıştır. Örneğin; radyonun demokratik bir işlevle tüm insanları dinleyici yaptığı fakat bir taraftan da insanlara dinletilen programların yetkeci bir şekilde kontrol edildiği ve aynılaştırıldığı durum eleştirilmiştir (Adorno ve Horkheimer, 2014, s.164). Burada asıl eleştiriye konu olan dinleyicinin cevap hakkının olmadığı pasif bir duruma düşürülmesidir.

Ürün tasarımı bağlamında baktığımızda da eleştirel teoriye konu olan tek tipleştirmenin seri üretimle birlikte, *Fordizm*⁵⁵ ile eş zamanlı olarak geliştiği

⁵⁵ Henry Ford'un 1900'lerde geliştirdiği, "ilk uygulaması Ford otomobil fabrikasında yapılan üretim organizasyonu biçimidir." Bu iş organizasyonunda üretilen nesnenin, yapılması gereken işleme uygun olarak sıralanmış iş istasyonları doğrultusunda ilerlemesiyle "Fordist montaj hattı (akar band)"

görülmektedir. Kullanım nesneleri aynılaşmakta fakat bu gerçek, kültür endüstrisinin onlara yüklediği farklı anlamlar ile örtülmektedir. Bu durumu “Gösteri Toplumu” eserinde benzer şekilde ele alan Debord (2014), kültürün gerçeklikten çok temsile yakın olan bir gösteriye dönüştüğünü ve artık gerçekliğin imgelerden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Debord’a (2014, s.42) göre gösteri, “metanın toplumsal yaşamı tümüyle işgal etmeyi başardığı andır.” Modern tüketim bireylere asılsız ihtiyaçlar yaratır, bu ihtiyaçlara karşılık üretilen meta yığınları, karşısında çaresiz kalınan bir “sınırsız yapaylık” meydana getirir (Debord, 2014, s.64).

Kitle için üretilen ama gösteride eşsiz ve göz alıcı olan şey, onu satın alanın sahipliğiyle birlikte bir anda sıradanlaşır. “Modası geçmiş bir ürünün geçersizliğini ilan edenler tam da bunları dayatmış olanlardır (Debord, 2014, s.69)”. Burada bahsedilen “modası geçme” durumu bir strateji olarak günümüzde de kullanılan “planlı eskitme” kavramını akla getirmektedir. Planlı eskitme, bir ürünün kasıtlı olarak sınırlanmış bir kullanım ömrü olmasını sağlayan planlama veya tasarım stratejisidir. Böylece bir süre sonra tüketici modası geçmiş ya da işlevsiz hale gelen ürünün yerine yeni bir ürün satın alacaktır (Bulow, 1986). Avşar’ın (2016) “planlı işe yaramazlık” olarak adlandırdığı bu strateji; endüstriyel tasarımcı Clifford Brook Stevens tarafından da “tüketiciye biraz daha yeni ve biraz daha iyi olanı gerekenden biraz daha erken arzu etmesini aşılacak” olarak tanımlanmıştır (Adamson, 2003).

Planlı eskitme günümüzde de devam eden üç şekilde uygulanmaktadır; “teknik işe yaramazlık”, algılanan ya da psikolojik işe yaramazlık”, “teknolojik işe yaramazlık” (Bkz. Şekil 4.7). İlkinde durum bir ürünün yalnızca bir parçasının işlevini yitirmesi fakat onarımının yeni üründen daha maliyetli olmasıdır. İkinci durumda bir ürünün yeni versiyonunun çıkmasıyla ürün işlevini sürdürüyor olsa da toplum gözünde modası geçmiş kabul edilmektedir. Üçüncü durumda ise, bir ürünü üreten firmanın teknolojisini geliştirmesine karşılık ürünün bu teknolojiye ayak uyduramaması söz konusudur (Avşar, 2016). “Teknolojik işe yaramazlık” durumunun en sık yaşandığı ürün günlük yaşamın vazgeçilmez nesnesi haline gelen akıllı telefonlardır. Özellikle Apple firmasının bazı ürünlerinin sürekli yenilenen işletim sistemine uyum sağlayamaması bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir (Avşar, 2016).

oluşmaktadır. Yöneticilerin işçilerin yeteneklerine bağımlılığını yok eden, işçileri niteliksizleştiren hamlelerdir (Ansal, 1999, s.10).

Şekil 4.7. *Planlı işe yaramazlık türleri (Avşar,2016)*

Nesnenin yüceltilmekte, öznenin ise nesnenin sergilendiği bir araç haline gelmekte olduğu kitle kültüründe tasarım, kullanıcıya yalnızca bir işlev değil bir kimlik de sunmak durumundadır. Lukács ve Gramsci'nin söyleşme ve hegemonya kavramlarıyla da bağlantılı olarak, kullanım nesneleri meta olmanın yanı sıra birer gösterge niteliği kazanmakta, sahte bir kimlik yaratmakta, bu gösterge ile üretilen anlamlar düzeni devam ettirerek, sosyal yaşamın ve kültür endüstrisi sisteminin sorgulanmasını önlemektedir. Bu noktada ürünlerin gösterge değerinin iletilmesi, en fazla kitlesel medyanın kullanımı ile gerçekleştirilmektedir. Ancak duruma ürün tasarımı açısından bakıldığında, ürünlerin söyleşmesi ve ürünler üzerinden bir kimliğin metalaştırılması, ürünlerin tanıtımı ve pazarlanmasının yanı sıra tasarımında da etkili olmaktadır. Morrison'ın (2002) da açıkladığı gibi günümüzde; zanaatkarın özgünlüğünden uzaklaşan tasarım, seri üretimle birlikte bir anonimliğe teslim olmuş ve bu anonimlik yaratıcı kişiden önce firmayı ön plana çıkarmıştır. Marka isminin her şeyden önce olduğu göz önüne alınırsa tüketiciye kimlik kazandırma işlevi de markalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Örneğin; yapılan bir araştırmada (Yalman vd., 2012) iPhone markasının kullanıcıları tarafından "cezbetici, canlı, neşeli, bağımsız, yaratıcı" kişilik özellikleri ile eşleştirildiği görülmüştür. Bu marka ve ürünlerin sundukları kimlik ve statüler dışında, kültür endüstrisinin medya kullanımı savını da destekleyecek biçimde, kimi zaman farklı kampanyalarla, kullanıcılara farklı kişilik özellikleri sundukları görülmektedir. Özellikle sosyal sorumluluk kampanyaları kapsamında tüketicilere, tüketimleri karşılığında toplum nezdinde "sorumluluk sahibi" ve "faydalı" bir birey olarak görülme ve tüketmenin verdiği suçluluk hissinden özgürleşme imkânı sunulmaktadır. Bu da kültür endüstrisinde bahsedilen seçme özgürlüğü gibi başka bir yanılsama olarak günlük yaşamda yerini almaktadır. Bu gibi ürünler üzerinden bir

kimliğin ya da kişilik özelliğinin metalaştırılmasında, gösterge değeri ürün tasarımının biçimsel niteliklerinden de okunabilmektedir (Bkz. Görsel 4.4).

Görsel 4.4. iPhone 8 Product Red (<http-6>)

Görüldüğü gibi neo-marksist akımda yer alan kültür endüstrisi, şeyleşme, tek tipleştirme gibi kavramlar tasarım ile yakından ilgilidir. Tasarımcıyı tasarım kararları ve stratejileri, kullanıcıyı da hem meta hem de ona atfedilen göstergeyi tüketme bağlamında etkilemektedir. Neo-marksist akım kapsamında ele alınabilecek bir başka konu ise zamansallıktır.

4.2.1.1. Zamansallık açısından tasarım ve günlük yaşam

Zaman felsefeye ilişkin bir kavram olarak; oluş, değişim, süreklilik biçimi ve hem geçmişe hem geleceğe uzanan bir çizgidir. Felsefede nesnel ve öznel zaman olmak üzere iki ayrım görülmektedir. Nesnel zaman cisimlerin devimiyle ölçülebilen, öznel zaman ise bilinç ve yaşantıya bağlı göreceli bir kavramdır (Akarsu, 1975, s.191). Zaman, kökleri mitolojik anlatılara kadar uzanan soyut ve göreceli bir kavram olsa da modern çağdan bu yana, günlük yaşamlarımız bağlamında dönüşerek görünür hale gelmiştir. Neo-marksist yaklaşım kapsamında ele alınan bu kavram, özellikle Lefebvre'nin çalışmalarıyla özdeşleştirilmektedir.

Zaman kavramını günlük ritimler olarak ele alan Lefebvre'ye (2007, s.8) göre, günlük yaşam, döngüsel ve doğrusal olmak üzere iki çeşit tekrarı içermektedir. Endüstri

öncesi dönemde günlük yaşam doğanın döngüsüyle şekillenmekteyken, bu doğal döngüler modern çağ ile birlikte esaslı bir biçimde değişmiştir. Özellikle *Taylorizm*⁵⁶ ve Fordizm gibi yaklaşımlar çalışma zamanını günlük yaşamın temeli haline getirmişlerdir (Bkz. Görsel 4.5.).

Görsel 4.5. *Modern Zamanlar* filminden bir kare ([http-7](http://7))

Çalışma zamanına tabi olan modern günlük yaşama nesneler bağlamında bakıldığında, cep saati, duvar saati gibi çeşitli ürünlerin de bu dönüşüme eşlik ettiği görülmektedir. Mumford (2010, s.14), saatlerle ilgili şunu ifade etmiştir: “Modern endüstri çağının ana makinesi buhar makinesi değil, saattir. Gelişiminin her aşamasında saat, olağanüstü bir gerçek ve makinenin tipik bir sembolüdür.”

Günlük yaşam etkinlikleri böylelikle bölümlenen ve rasyonel olarak yeniden tanımlanan bireyler; uyku, yemek zamanı, çalışma zamanı ve boş zaman gibi belirli günlük zaman dilimleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Zaman kavramının günlük yaşamdaki varlığını döngüsel ve çizgisel zamanlar olarak tanımlayan Lefebvre (2013), döngüsel zamanları doğaya bağlarken; çizgisel zamanı bilgiye, tekniğe, iktisadi ve teknolojik unsurlara bağlamaktadır. Toplumsal zaman bu iki çeşit zamanın çakışmasından doğan, farklılaşmış zamanlardan oluşan, aralar, kopukluklar içeren bir ritimler kümesidir (Lefebvre,2013, s.246). Günlük yaşamı oluşturan bu ritimler içerisinde, çalışma dışı zaman yani boş zamanın dönüşümü dikkat çekici olmuştur.

Lefebvre’ye (2015, s.41) göre, çalışmanın amacı boş zaman kazanmaktır, boş zamanın tek anlamı çalışma sürecinin dışına çıkmaktır. Fakat boş zaman özgürlüğün alanı olmaktan ziyade medya araçları, filmler, etkinlikler vb. ile kontrollü bir boş zaman

⁵⁶ “ABD’de 1880-1890 yıllarında ortaya çıkan “sistematiik yönetim” hareketinden doğmuştur. Frederick Winslow Taylor tarafından geliştirilmiş kapitalist üretimin organizasyonunda dünya çapında etkili olmuş yönetim yaklaşımıdır.” İşçinin hareket kabiliyeti ve iş yapma süresi ile ilgili ölçümler yapılarak emek süreci sıkı bir kontrole tabi tutulmuştur (Ansal, 1999).

sektörüne evrilmiştir. Boş zamanın bireylerin özgürce hareket edebileceği bir alan olmaktan çıkması, günlük yaşamda boş zaman pratiklerinin dönüşümüne ve kavramın temel anlamında çelişkiye yol açmıştır (Aytaç, 2002).

Modern zamanda boş zaman kapitalizmin ya da çalışmanın sürekliliğini sağlayan, bireyleri yabancılaşmanın etkisinden anlık olarak uzaklaştıran bir kavram olarak görülmektedir. Günlük yaşam, boş zaman endüstrisinin ele geçirdiği aralıklarda önceden belirlenen oyunsal aktivitelerle; sinema, televizyon gibi eğlence endüstrisi ürünleriyle tüketilmektedir. Boş zaman endüstrisine örnek olarak sevgililer günü, babalar günü gibi özel günler de verilebilir. Bugünlerde bireyleri tüketime yönlendirme amacıyla çeşitli kampanyalar yürütülür (Görsel 4.6). Kişilerin bu tür yönlendirilmiş faaliyetlere itilmesi, Walter Benjamin'in de ifade ettiği gibi, yaşama bağımsız bir birey olarak dahil olabilme ihtimali azalan modern insanın, “toplumsal hayatın estetize edilmiş replikasına” katılmaya razı edilmesidir (Oskay, 1980, s. 252).

Görsel 4.6. Bir boş zaman endüstrisi olarak sevgililer günü (<http-8>)

Boş zaman kavramı tasarım alanıyla çeşitli bağlamlarda kesişmektedir. Boş zamana yönelik aktiviteler ve bu aktivitelere konu olacak nesneler tasarımın kapsamına girmektedir. Birçok ürün boş zaman nesnelerine dönüşerek, çalışma dışında kalan günlük yaşam pratiklerinde yerlerini almaktadırlar. Boş zaman nesneleri genellikle kültür

endüstrisine referansla oyalanma, eğlenme ve dolayısıyla oyunlaştırma içermektedir (Bkz. Görsel 4.7).

Görsel 4.7. *Bir boş zaman nesnesi olarak oyun konsolu (http-9)*

Görselde görüldüğü gibi doğrudan boş zamana yönelik tasarlanan ürünlerle birlikte, bu niteliklerin yan işlevler olarak sonradan eklendiği ürünler de mevcuttur. Örneğin temel işlevi iletişimi sağlamak olan cep telefonları, 2000’li senelerde “akıllı” telefon niteliğiyle yeni fonksiyonlar kazanmış, günlük yaşamdan ayrı düşünülemeyen bir boş zaman nesnesine dönüşmüştür (Bkz. Görsel 4.8).

Görsel 4.8. *Bir boş zaman nesnesi olarak akıllı telefon (http-10)*

Zaman tüketimi ve bazı boş zaman aktiviteleri gerçekleştirildiği mekânlarla özdeşleşmiştir. Bunlardan ilk akla gelen, boş zaman mekânı kahvehanelerdir. Bu mekânlarda boş zaman nesneleri olarak tavla, nargile gibi nesneler görülmekteyken, kahvehanelerin yerini alan kahve dükkanları ve kafelerde ise boş zaman tamamen farklı nesnelerle tüketilmektedir (Görsel 4.9).

Görsel 4.9. a) Berggren'in objektifinden kahvehanede tavla oynayanlar ve seyircileri, 1875 (<http-11>)
b) Günümüz boş zaman mekânı olarak kafeler (<http-12>)

Boş zaman kavramının yanı sıra Lefebvre'nin zaman ile ilgili en önemli kavramlarından biri de “festival” dir. Lefebvre günlük yaşamın rutin akışını kesintiye uğratan şenlikler, toplanmalar olarak açıkladığı bu olgunun modern yaşamda hala rastlanabilir olduğunu belirtmektedir (Lefebvre, 2016, s.48). Asa Berger (2000, s.24) da festival terimini günlük yaşamın heyecan ve kutlamayla aksamaları olarak tanımlar. Festival; bireyin günlük yaşamın rutini dışına çıktığı anlara, sıra dışılığa ve coşkuyla işaret eder. Bu bağlamda bazı ürün tasarımları günlük yaşamda bir festival yaratma potansiyeline sahiptir. Bireyi rutinden koparan nesneler bir tür festival olarak değerlendirilebilirler. Örneğin; arttırılmış gerçeklik gözlükleri bireyi içinde bulunduğu an ve mekândan kopararak, bireyde heyecan yaratmaktadır (Bkz. Görsel 4.10).

Görsel 4.10. Festival nesnesi olarak farklı zamanlara ait arttırılmış gerçeklik ürünleri (<http-13>, <http-14>)

Yine bu bağlamda, Timur'un da (2004) ifade ettiği gibi, bazı kitsch nesneler de sahip oldukları teatral ve eğlenceli nitelikleriyle festival olanağı yaratırlar. Bireyin bu nesnelerle karşılaşmasında, günlük rutinde bir aralık açılır ve zamanda bir kırılma meydana gelir (Bkz. Görsel 4.11).

Görsel 4.11. *Him & her sandalye* (Novembre,2008) (<http>-15)

Sonuç olarak neo-marksist akımın bireye ve sistemin birey üzerindeki etkisine kültürel değişime odaklanan perspektifinin, günlük yaşam ve tasarım ilişkisi hakkında bilgilendirici ve ufuk açıcı olduğu görülmektedir. Tasarım alanıyla; şeyleşme, planlı eskitme, kültür endüstrisi, boş zaman gibi kavramlar üzerinden ilişkilenen bu düşünce sistemi, günümüzde de tasarım pratiğini anlama ve geliştirmede katkı sağlayacaktır (Bkz. Şekil 4.8).

Şekil 4.8. *Neo-marksist akım ve tasarım ilişkisi* (Çakmakçıoğlu, 2018)

4.2.2. Tasarım ve fenomenolojik yaklaşım arasında olası ilişkilendirmeler

Fenomenolojik yaklaşım, insanların kendi yaşam dünyalarını nasıl yorumladıkları ve anlamlandırdıkları ile ilgilenmektedir. Fenomenolojiye göre bireyler kendi yaşam dünyalarında iç içe oldukları fiziksel varlıkları yalnızca duyuşsal olarak algılamaz aynı zamanda onları kendi kavrayışlarıyla yorumlar ve tekrar üretirler. Bu yaklaşım, bireylerin algıları yanında bilinçlerini ve özellikle de günlük deneyimlerini betimlemeye çalışır. Öznel anlamlandırmaları vurgulayan, nesneleri özneye ilişkisi bağlamında ele alan fenomenoloji, deneyime ve günlük yaşama ilişkin kavramlarıyla tasarım alanı ile de ilişkilendirilmektedir. Tasarım yaklaşımlarında rasyonel nitelikler olarak karşılık bulan sistem perspektifinin aksine fenomenolojik yaklaşım; tasarımda form ve fonksiyon bağıntısına dayalı yaklaşımlarla değil, deneyime ve anlama yönelen fikirlerle ilişkili görülebilir (Krippendorff ve Butter, 1984, Desmet and Hekkert, 2007).

Tasarım ve fenomenolojik yaklaşımın ilişkisi temel olarak iki yönlü ele alınabilir. Bunlar bir yöntem olarak fenomenolojik yaklaşımın tasarım sürecine dahil edilmesiyle ortaya çıkan, tasarım kuramına ve pratiğine katkı yapacak olan tasarımcı-nesne aralığı ve kullanıcı-nesne aralığıdır. Bu iki aralık birbirini sürekli besler, durağan olmayan bir bütünü oluştururlar.

Tasarımcı ve tasarlama eylemi açısından bakıldığında, fenomenoloji perspektifinde tasarımcının tasarladığı nesneden ayrı düşünölemeyeceğı açıktır. Bu noktada tasarımcının bilinci, yaşantı dünyasına dair algıları ve anlamlandırmalarının yarattığı nesneyi etkilemesi kaçınılmazdır. Tasarımcı kendisinin de içinde olduğı günlük yaşam dünyasında fenomenolojinin işaret ettiğı ortak anlamlar ve tipleştirmeler çerçevesinde yeni yaratmaya çalışmaktadır. Fenomenolojik düşünceye göre; deneyimler ve nesneler bilişsel olarak sınıflandırılmakta ve bu sınıflandırmadaki ortak nitelikler temel alınarak tipleştirmeler oluşturulmaktadır (Slattery, 2008). Tipleştirmeler, günlük yaşamda karşılaşılan pratik sorunları çözmeye yarayan reçeteler içermektedirler (Tatlıcan, 2011, s.136). Tasarımcı birey, günlük yaşamda olduğı gibi tasarım sürecinde de ortak bilgi depoları ve tipleştirmelerden yararlanır ve ortak bilgi depolarının yetersiz kaldığı durumlarda ise yeni reçeteler oluşturulmasına katkıda bulunabilir. Bu reçete, bazen yeni bir ürün bazen yeni bir kullanım veya deneyim biçimi olarak ortaya çıkabilir (Bkz. Görsel 4.12).

Görsel 4.10. *Sacco koltuk (1968) ve Grillo telefon (1965) (Rampino, 2011)*

Görsellerde de görüldüğü gibi bazı ürünler ortak bilgi depolarında bulunan hazır kategorilerle tamamıyla eşleşmeyebilir ve böylece günlük yaşam durumlarıyla ilgili pratik çözümler sunan yeni reçeteler oluşturulabilir. Verilen ürün örnekleri yaratıldıkları dönemin yaşantı dünyasında var olan koltuk ve telefon arketiplerine uymayarak bir tipolojik yenilik olarak ortaya çıkmışlardır (Rampino, 2011). Tasarımcının yaratım sürecine kendi anlam dünyası ve özneler-arası ortak anlamlar da dahil olmak üzere hali hazırda birçok etken dahil olmaktadır. Ancak nesne ve özne ayrımına karşı duran fenomenoloji bağlamında, en yoğun ilgi kullanıcı ve onun nesneyle deneyimine yönelmektedir.

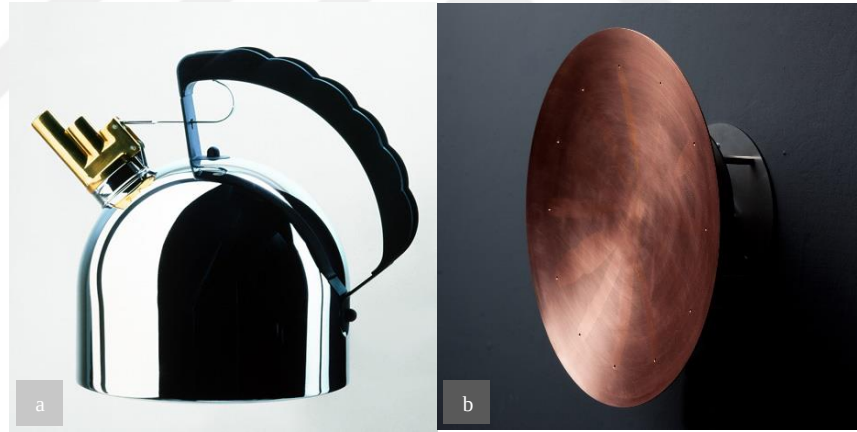
Fenomenolojiyi nesneyle ya da varlık ile ilişkilendiren kuramcılar Heidegger, Merleau-Ponty ve Pallasmaa'nın de etkisiyle tasarım ve fenomenoloji ilişkisi ağırlıklı olarak mimarlık alanında ele alınmıştır. Heidegger'in (2007) düşüncelerinin temelinde, dünyayı deneyimleyerek ilişki kurmak vardır. Ona göre, insan içinde bulunduğu dünyayı ancak deneyimleriyle kavramaktadır. İnsanın dünyayla devingen ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

“Dünya, insanın dışında değildir, dünyaya dışarıdan öylesine bir nesne gibi bakılmaz. İnsan ve yaşam onun içerisinde, onunla birlikte kurgulanır. Bu yüzden varoluş dünya ile bir diyalogdur. Süregiden diyalog yeni tasarımlara hep açıktır. Tasarımlar varlığın yeni imkanlarını gösterir bizlere (Heidegger, 2007, s.100-101).”

Heidegger'in düşüncelerinden etkilenen fakat onları farklılaştıran diğer fenomenolog Merleau-Ponty (2005) ise bedeni temel alan bir yaklaşım geliştirmiştir. Ona göre beden, algının ilk gerçekleştiği yerdir. Merleau-Ponty (2012, s.36) “nitelik, ışık, renk, derinlik, ancak vücudumuzda bir yankı uyandırdıkları için, vücudumuz onları kabul ettiği için oradadırlar” sözünü deneyimin ve algının bedenle birlikte var olduğunu vurgulamıştır. Yine bedensel deneyimi temel alan bir başka yaklaşım ise mimar ve kuramcı Pallasmaa tarafından oluşturulmuştur. Pallasmaa (2007) yalnızca görme duyusunu yücelten genel

eğilimi eleştirmiş, diğer duyuların özellikle de dokunma duyusunun dış dünyayı deneyimlemede önemine dikkat çekmiştir. Pallasmaa'ya göre “dokunma, dünya deneyimimizi kendimize ilişkin deneyimimizle bütünleştiren duysal biçimdir (2007, s.11).” Müzik dinleme, hayal kurma gibi kuvvetli bir duygusal durum deneyimlenirken insanların gözlerini kapatarak görme duyusunu pasifleştirme eğiliminde olduğunu belirten Pallasmaa (2007, s.46) tasarım nesnelerinde duysal niteliklerin artırılmasının deneyimi güçlendireceğini vurgulamıştır.

Fenomenolojinin deneyimi ve algıyı önceleyen niteliği, bu bağlamda gerek mimari tasarım gerekse endüstriyel tasarım alanında tasarım ürününün kullanıcısıyla ilişkisine işaret etmektedir. Ürünü bedeni ile algılayan, kavrayan ve kullanan birey için tüm duysal veriler ürünün deneyimlenmesinde önem arz etmektedir. Böylece duyularla algılanan nesne ile kullanıcı bütünleşir ve kullanıcı nesneyi anlamlandırabilir. Bu bağlamda bazı ürünler kullanıcıyı duysal olarak uyarma ve farklı duyulara hitap ederek iletişim kurma stratejisiyle tasarlanmıştır (Bkz. Görsel 4.13).

Görsel 4.113. a) Alessi düdüklü su ısıtıcısı (Richard Sapper, 1983) (<http-16>)
b) Zamanı koku ile gösteren bakır saat (Patrick Palcic, 2017) (<http-17>)

Görsellerde olduğu gibi kullanıcının algısal deneyimini arttırmaya yönelik ürünler tasarım pratiğinde sıkça görülmektedir. Örneğin; Palcic tarafından tasarlanan bakır saat alışılmışın dışında bir yolla, ürünün belli saatlerde yüzeyine farklı parfümler bırakmasıyla kullanıcıya zamanı göstermektedir. Burada izlenen tasarım stratejisi saati görme duyusuyla değil, koku duyusuyla ifade ederek kullanıcının duysal deneyimini farklılaştırmıştır (Bkz. Görsel 4.13). Yine Sapper tarafından tasarlanan su ısıtıcısında kullanımla ilgili tespit edilen bir problem işitsel bir uyarı ile çözülmüştür. Böylece kullanıcının ürünün işlevini yerine getirdiğini farklı bir duysal deneyimle kavraması

sağlanmıştır (Bkz. Görsel 4.13). Norman (2007) su ısıtıcısı örneğinde ürünün çıkardığı sesle emredici biçimde kullanıcıyı çağırdığını ve onunla ilgilenmesini istediğini söyler. Norman (2007) bu noktada ürünle iletişimin tek taraflı olmaması ve doğal yollarla etkileşim sağlanması konusunda uyarıda bulunur. Günlük yaşamın doğal akışında da duyuşsal uyaranlar mevcuttur. Örneğin sesler çevrede ne olduğunu hızlıca anlamayı sağlayan, nesnenin hareketini, kırılma, kapanma, sürtme, düşme gibi durumları otomatik olarak ileten uyaranlardır (Norman, 2007, s. 57-59). Burada önemsenen nokta günlük yaşamdan öğrenerek, doğal etkileşimlerin önünü açmaktır.

Tasarım felsefesini “*süper normal*⁵⁷” manifestosuyla açıklayan tasarımcı Morrison (2006) da Pallasmaa’ya benzer şekilde, tasarımın görme duyusuna hitap eden gösterişli nesnelerle sınırlı görülmesini eleştirir. Görünüşte sade olan ama günlük yaşamın unsurlarını barındıran, kullanıcıyı duyularına döndüren nesnelerin, onu bedensel alıcıları aracılığıyla bilindik, tanıdık gelen bir duruma çektiğinden bahseder (Bkz. Görsel 4.14). Nesnelerle yaşama ve onları kullanma deneyimini öne çıkaran Morrison (2002, s.42), görünüşüyle daha az dikkat çeken tasarımların günlük yaşam objesi haline gelerek daha uzun süre kullanıldığını belirtmektedir.

Görsel 4.14. a) Plywood Chair (Morrison, 1988) (<http-18>) b) Utensil Family (Morrison, 2001), (<http-19>)

Kullanıcının ürünü izleyen bir yabancı olmaktan çıkıp, onu kendisinin bir uzantısı haline getirdiği durum gerçek deneyimin yaşandığı aralıktır. Bu durumda deneyimlenen olgular nesneyle birlikte kullanıcının kendisini de tekrar anlamlandırmasına sebep

⁵⁷ Super Normal, Jasper Morrison ve Naoto Fukasawa'nın, tasarımın ne olması gerektiğine dair manifesto niteliğinde fikirleridir. Bu fikrin özü, günlük yaşamın gerçekliğine ulaşabilen nesnelerdir. Nesnenin dış görünüşü ile kısıtlı olmadan, kullanımda nasıl algılandığıyla ilgilenir (Morrison ve Fukasawa, 2006).

olmaktadır. Nesnelerin özneye ve günlük yaşamın anlatılarıyla birlikte ele alındığı bir yaklaşımda nesne yalnızca bir işlevi yerine getiren araç olmaktan çıkar. Heidegger'in (2001, s.361) nesnelerle ilgili "el altında olan" ve "kullanıma hazır olan" olarak tanımladığı iki kategorisi nesne-özne ikiliğini ortadan kaldırır. Bu kavramlar ışığında kişinin kullandığı nesne; örneğin bir kaşık, kullanım sırasında elin uzantısına dönüşür, anlık bilincimizden kaybolur ve benliğimizin bir parçası haline gelir (kullanıma hazır olan). Bu etkileşim bir şekilde örneğin kaşığın kırılmasıyla kesintiye uğradığında bilinç tekrar bir nesne olarak kaşığa yönelir ve kaşık "el altında olan" a dönüşür (Dourish, 2004 s.109). Bedenin bir uzantısına dönüşme olgusu günümüzde oldukça yaygınlaşan protez tasarımlarını akla getirmektedir. Bu tasarımlarda antropoloji profesörü Caitrin Lynch'in (<http-11>) de bir konuşmasında eleştirdiği gibi kullanıcıların öznellikleri ve nesne kullanımının bağlamı titizlikle ele alınmadığında kullanıcı nesneden uzaklaşmaktadır. Lynch bununla ilgili bir robotik el kullanıcısının deneyimini aktarmış (Bkz. Görsel 4.15), tasarımın rahatsızlık veren niteliklerinin, kullanıcının günlük yaşamından uzak oluşundan kaynaklandığını açıklamıştır. Kullanıcının deneyiminin vizyonlarını beklenmedik düşük teknoloji nesnelere ya da yüksek teknolojiye, sadece tıbbi açıdan gerekli olan nesnelere değil, tutkularını sürdürmesine, anlamı ve amacı olan bir hayatı yaşamasına izin veren gündelik nesnelere yönlendirdiğini belirtmiştir (Hendren ve Lynch, 2016). Dolayısıyla kullanıcının fiziksel ve algısal ihtiyaçlarının, günlük yaşamının ve değerlerinin ortak bir bağlamda ele alınması nesnelerin tasarımında oldukça önemlidir.

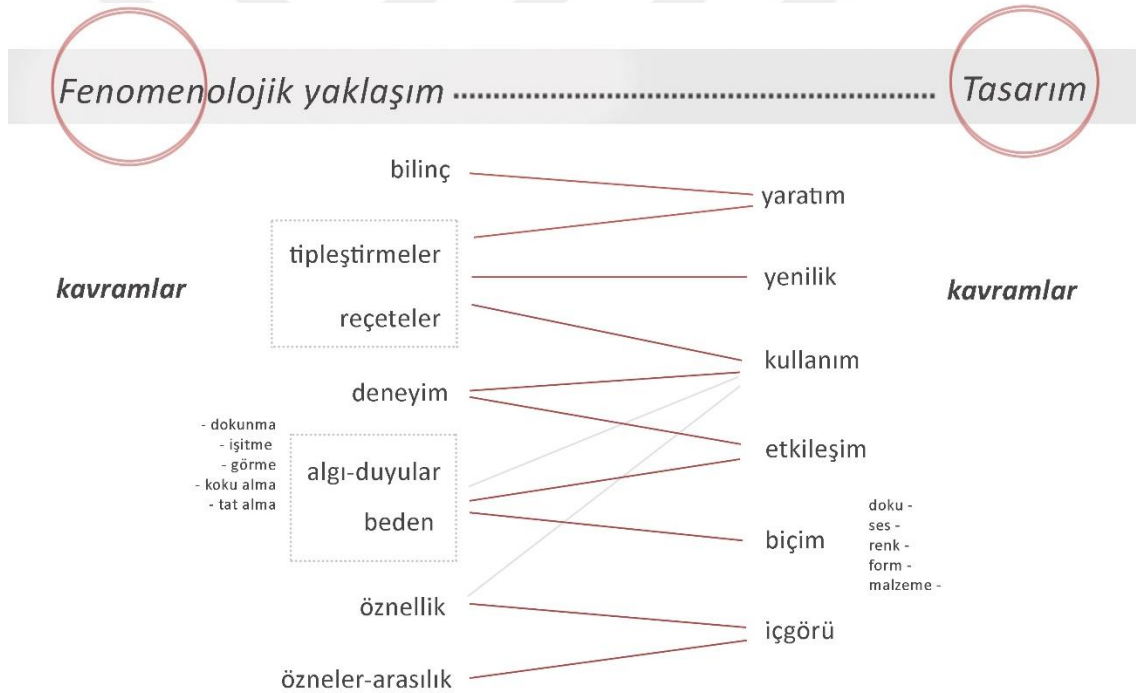

Görsel 4.15. *Cindy ve kısa sürede kullanmayı bıraktığı robotik el (<http-20>)*

Görselde örneklendirildiği gibi çeşitli tasarım problemlerinde kullanıcıya odaklı yaklaşımlar fenomenolojik tutumla bağdaştırılabilir. Fenomenolojik yaklaşımın bir tutum olarak tasarıma aktarılması, tasarım nesnesinin kullanıcısıyla etkileşimini

kuvvetlendirmektedir. Fenomenolojinin öznelliğe yaptığı vurgu, bağlamı ve deneyimi öne çıkaran niteliği ürün-kullanıcı ilişkisini desteklemektedir. Günlük yaşamda nesnelerle olan deneyimlerin sorgulanması, nesne odaklı bir tasarım anlayışının tersine fenomenolojik bir tutum sergilenmesi, ürünlerin kullanımındaki öznellikleri ortaya çıkarmakta etkili olacaktır. Bu tutumla birlikte tasarımcı özne ve kullanıcı özne arasında, fenomenolojide yer alan özneler-arasılık durumu gerçekleşir ve tasarımcı kullanıcı deneyimiyle ilgili bir iç görü geliştirebilir.

Araştırma konusu bireylerin günlük yaşam deneyimlerini betimlemek olan fenomenoloji ile bu deneyimleri iyileştirmek olan tasarım arasında görüldüğü gibi çeşitli ilişki örüntüleri kurulabilmektedir. Fenomenolojik yaklaşımın tasarım düşüncesi ve pratiğiyle, günlük yaşam bağlamında, bazı kavramlar üzerinden bağlantılı olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 4.9).

Şekil 4.9. *Tasarım ve Fenomenolojik yaklaşım ilişkisi (Çakmakçıoğlu, 2018)*

4.2.3. Tasarım ve Kuzey Amerika mikro sosyolojisi arasında olası ilişkilendirmeler

Kuzey Amerika mikro sosyolojisi, günlük yaşamı birey ölçeğinde inceleyen ve bireyler arasındaki etkileşime önem veren bir yaklaşım olarak gelişmiştir. Bireysel yönelimleri ve davranışları ağırlıklı olarak toplumsal roller üzerinden betimlemeye çalışan bu yaklaşım, günlük yaşamda her daim var olan tasarım kavramı ve pratiğiyle de sıkı bir ilişki içindedir. Kuzey Amerika mikro sosyolojisi içinde temel olarak sembolik etkileşimcilik ve etnometodoloji olmak üzere iki eğilim öne çıkmaktadır. Bu temel eğilimlerin tasarımla bağlantısı ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır. İlk olarak günlük yaşamı anlamada oldukça etkili kavramlar yaratan sembolik etkileşimcilik, sonrasında ise etnometodoloji, tasarımla ilişkisi bağlamında incelenmektedir.

4.2.3.1. Tasarım ve sembolik etkileşimcilik arasında olası ilişkilendirmeler

Sembolik etkileşimcilik Mead'in başlattığı ve daha sonra farklı sosyologlar tarafından önemli kavramlarla geliştirilen bir yaklaşımdır. Sembolik etkileşimcilik, günlük yaşamı bireylerin “sembolik iletişim” yoluyla etkileşimleri ve anlam üretimleri üzerinden inceler. Bu yaklaşımda bireyler toplumsal rolleri kendi çıkarları doğrultusunda kabul eden ya da reddeden özgür öznelerdir. Anahtar kavram olarak etkileşim, düşüncelerin aktarımıdır ve bireyler arasında etkileşim, semboller yoluyla sağlanır. Bu bağlamda tasarım günlük yaşamda bireyler arası etkileşimin bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Blumer'in (1969) üç kategoriye ayırdığı nesneler; fiziksel, toplumsal (anne, öğretmen gibi roller), soyut nesneler (fikir) olmak üzere tasarımın çeşitli öğelerine referans vermektedir. Tasarım öncelikle fiziksel nesneleri etkilemekle beraber, onlarla toplumsal nesnelere ulaşılır, toplumsal roller desteklenir ve soyut nesneler olarak düşünceler de tasarım yoluyla etkileşime dahil edilebilir.

Öncelikle nesneler bağlamında tasarımın günlük yaşamda semboller yarattığı, bu nesneler yoluyla bireylerin kendileriyle ilgili bir şeyi diğer bireylere aktardığı sıkça görülmektedir. Ritzer ve Stepnisky'nin (2014, s.355) de belirttiği gibi “başka şeylerin anlamına gelen tüm nesneler semboldür.” Bu durumda günlük yaşam nesneleri olduklarından farklı anlamlara da gelmektedirler. Bu nesneler bireyler tarafından bir şeyi temsil etmek için kullanılır, sembollere dönüşürler (Charon, 2010, s.48). Örneğin; bireyler sahip oldukları hayat tarzını ve sosyo ekonomik durumlarını diğer bireylere “Rolls-Royce” otomobil kullanarak iletebilirler.

Ürünlerin sembolik anlamları, günlük yaşamda toplumsal sembollerin oluşumu ve bireyin kendi benliğinin oluşumunda etkin olarak iki yönlü işlev göstermektedir. Sembolik etkileşimde Mead'ın (1967) en önemli kavramları olarak görülebilecek benlik, “özne ben” ve “nesne ben”, sembollerin kullanımıyla anlam kazanmaktadır. Bir sembol olarak nesneyi kullanan birey, bir yandan özgür iradesini temsil eden “özne ben” i bir yandan da toplumda kabul gören semboller üzerinden “nesne ben” i yaratmaktadır. Bir sosyal grubun ya da toplumun tutumu olarak açıklanan “genelleşmiş öteki” bireyin toplum içinde uyumlu bir birey olmasını sağlamaktadır. Genelleşmiş ötekinin kendisinden beklentisine göre davranış kalıpları benimseyen birey bazı durumlarda buna direnç göstererek bireysel yaratıcılığını ortaya koyabilmektedir. Bu bireysel yaratıcılık anları sosyal davranışlarda görülebileceği gibi yaratıcı bir eylem olarak tasarımda da görülmektedir (Görsel 4.16). Beklenenin dışına çıkmak günlük yaşamı ve etkileşimi sağlayan sembollerini değiştirebilmektedir.

Görsel 4.12. *Philippe Starck'ın limon sıkacağı tasarımı (http-21)*

Görseldeki gibi bazı tasarım ürünleri bireyin algısında geçici duygu ya da deneyimleri çağrıştıran sembolik işlev göstermektedir. Ürün anlam düzeyleri açısından semboller ürünün yan anlam düzeyine dahil olmaktadır. Barthes'ın (1983) tanımına göre, düz anlam ürünlerin fonksiyonlarını, teknik özelliklerini içerirken; yan anlam ise kişinin zihninde oluşan öznel, estetik nitelikleri, statü, geçmiş deneyim ve duygulara çağrışım yapan unsurları içermektedir.

Sembollerin bir iletişim ve etkileşim aracı olduğu göz önüne alındığında, tasarımcıların bireysel fikirlerini iletmek üzere de tasarım yaptıkları görülmektedir (Bkz.

Görsel 4.17). Kullanıcıya bir mesaj iletmek üzere tasarlanan bu ürünler bireyler arasında sembolik bir iletişim sağlamaktadır.

Görsel 4.13. *Philippe Starck'ın aydınlatma tasarımı (http-22)*

Görseldeki aydınlatma elemanı tasarımı sembolik tasarıma oldukça iyi bir örnektir. Bu ürünün tasarımcısı Starck (http-21), silahların ve altın kaplamanın, para ve savaş arasındaki çatışmayı, siyah abajurun ölümü ve abajurun iç yüzeyindeki haçların ise ölümleri temsil ettiğini belirtmektedir. Starck'ın şu ifadesi, tasarımı bir düşünceyi iletmek için sembolleştirdiğini açıklamaktadır:

“Mobilya neden her şeyin politik bir seçim olduğunu göstermiyor? Ben tasarımcıyım ve tasarım tek silahım, bu yüzden önemli olduğumu düşündüğüm şey hakkında konuşmak için onu kullanıyorum (http-21).”

İletilerin ürünlerle aktarımı elbette her zaman bu kadar açık olmamaktadır. Özellikle pazarlama ve marka iletişimi stratejilerinde sembolik etkileşim çeşitli kimlikler üzerinden sağlanmaktadır. Ürünlerin yan anlamları çoğunlukla basın ve medya aracılığı ile örtük bir biçimde kullanıcıya iletilmektedir. Ürünlerle kullanıcıya bir kimlik, statü veya prestij sunularak kullanıcıya çeşitli toplumsal roller biçilmektedir. Sembolik etkileşimde Stryker tarafından öne çıkarılan kavram olarak roller, “toplumsal konulara atfedilen ortak davranışsal beklentiler” olarak açıklanmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s.360). Günlük yaşamda davranış ve pratiklerden ayrılmayan tasarım nesneleri de bu toplumsal rollere hiç de edilgen olmayan biçimde eşlik etmektedir. Bunu günlük yaşam nesnelerinden olan giysilerde de görmek mümkündür. Giyim, bireyin kimliğini, toplumsal statüsünü gösteren en önemli unsurlardan biridir. Toplumsal rollerin en açık göstergelerinden olan giyim, sembolik sınırların devamlılığında olduğu gibi

değiştirilmesinde de etkilidir (Crane, 2003, s.11). Buna en iyi örneklerden biri modern kadın kimliğinin yaratıcısı olarak anılan tasarımcı Gabrielle “Coco” Chanel’dır. Chanel, tasarladığı ürünler ile dönemin toplumsal koşullarında kabul gören kadın kimliğinin dönüşmesinde etkili olmuştur. Tasarımları Birinci Dünya Savaşı sonrasında daha aktif, toplumsal normlar tarafından daha az kısıtlanmış yeni bir yaşam biçimi edinen kadın kimliğini oluşturmaya yöneliktir (Crane, 2003, s. 198). Kadını korselerden, kısıtlamalardan özgürleştiren rahat günlük ürünlerle; şapkalı, pantolonlu ve ceketli bağımsız kadın imajı oluşturmuştur (Bkz. Görsel 4.18). Time dergisinin yayınladığı (1999) yüzyılın en etkili 100 ismi arasında yer alan Chanel, maskülen tasarımları ile kadının toplumsal rolü ve kimliği üzerinde etkili olmuştur.

Görsel 4.18. a) Vogue Italia dergisinden bir Chanel imajı (Fotoğrafçı: Irving Penn, 1967, http-23)
b) Kadın ellerine özgürlük veren Chanel çanta (Fotoğrafçı: Neige de Benedetti, http- 24)

Toplumsal rollerin tanımlanmasında etkin olan tasarım, kullanıcıyla tüketim olgusu üzerinden ilişkilendirilmektedir. Bir ürüne sahip olmak veya olmamakla sembolize edilen kimlik özellikleri bireyleri çeşitli alternatifler içinden seçim yaparak tüketmeye yönlendirmektedir. Ürünlerden sembol olarak bahseden ilk çalışmalardan birinin yazarı olan Levy (1959, s. 118), bireylerin ürünleri yalnızca pratik işlevleri için değil, ne anlama geldikleri için de satın aldıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda ürünler sahip oldukları tüm anlam düzeyleriyle sembolü haline geldiği rollerin kişilik özelliklerini kullanıcıya kazandırmayı vadeder. Bu amaçla ürünler potansiyel kullanıcıya tanıtılırken firmalar tarafından uygulanan marka stratejilerinden yararlanılır.

Marka, bir ürünü ya da hizmeti tanımlayan ve bunları rakiplerinden ayıran isim, işaret ve sembollerdir (Aaker, 1991). Kapferer’e (1992) göre marka, ürüne anlam veren, kullanıcının ürünü kullanarak elde edeceği faydaları, değeri, kişiliği sunan bir kavramdır. Dolayısıyla marka ürünün anlamını iletmede önemlidir. Markanın kullanıcıya sunduğu

faydalar temel olarak fonksiyonel ve sembolik faydalar olarak iki grupta incelenmektedir (Aaker vd., 2001). Fonksiyonel fayda kişinin ürünü kullanmakla elde edeceği fiziksel, pratik ihtiyaçlarına karşılık gelirken, sembolik fayda daha öznel ve duygusal değerlendirmeleri, ürünle elde edilecek sosyal, bireysel kimliği ve statüyü temsil etmektedir (Vázquez vd., 2002). Markaların da insanlara benzer kişilik özellikleri olduğu uzun zamandır bilinmektedir. Aaker (1997, s.347) marka kişiliğini, marka ile bağdaştırılan insan özellikleri olarak tanımlamıştır. Bu konuda yapılan önemli araştırmalardan biri de Jung’a (1969) ait arketip kavramını marka kişiliklerini kategorize etmekte kullanan Mark ve Pearson’ın çalışmasıdır (2001). Arketipler, deneyimle oluşan kişisel bilinçdışından ayrı, kalıtsal mirasa bağlı, kolektif bilinçdışına dair içeriklerdir. Arketipler, her daim her yerde varmış gibi görünen, hayali kategoriler olarak da ifade edilebilecek, içgüdüsel davranış kalıplarıdır (Jung, 1969, s. 42-44). Bu bağlamda Mark ve Pearson (2001) marka kişiliklerini belirlemede yardımcı olan “yaratıcı, yardımsever, asi, kral, kahraman, bilge vb.” arketipler belirlemişlerdir. Bu arketiplerden köklü değişiklikler yapan, yenilikçi niteliği temsil eden “yaratıcı” arketipine iyi bir örnek Apple markasıdır. Yaratıcı ve yenilikçi algısı kullanıcılarda hem ürünlerin nitelikleriyle hem de reklam stratejileriyle desteklenmektedir (Bkz. Görsel 4.19). “Think different (farklı düşün)”, “Say hello to the future (geleceğe merhaba de)” gibi sloganlarıyla da yenilikçi ve farklı kimliğini desteklemekte, kullanıcılarına da sembolik olarak bu yönde bir kimlik kazandırma vaadi iletmektedir.

Görsel 4.19. *iPhone X ve sloganı (http-25)*

Yapılan araştırmalara göre iPhone sahibi olmak aynı zamanda bir statü göstergesi haline de gelmiştir (Gökaliler vd., 2011). Birey böyle bir ürünü satın almakla, kendi benliğini inşa ederken, bir taraftan da elde edeceği statü ile ilintili olarak inşa ettiği yeni ben hakkında toplumun ne düşüneceğini sezmeye çalışır. Toplumda kendisini temsil edecek bir “nesne ben” yaratır. Böylece satın aldığı ürün onun statüsünü, dahil olduğu grubu gösteren bir sembol haline gelir.

Sembolik tüketim eylemleri, sembolik etkileşimcilik kuramında önemli bir yeri olan Goffman’ın dramaturjisinde de kendini gösterir. Günlük yaşamı performans olarak niteleyen Goffman (2016), “vitrin” ve “dekor” gibi öğelerle performansı gerçekleştiren kişinin sosyal statüsü hakkında fikir veren nesnelerin önemini vurgulamıştır. Burada dekor, performansın gerçekleştiği mekân ve öğelerini içerir (Görsel 4.20). Kişisel vitrin bireyin görünüş ve tutumunu işaret eden uyaranlardır (Goffman, 2016). Bu kavramlar ışığında tasarım hem mekânı tamamlayan ürünler (örneğin mobilyalar) hem de çeşitli kişisel ürünler bağlamında günlük performanslarda yer almaktadır.

Görsel 4.20. Cumhurbaşkanlığı Köşkü, makam odası (<http-26>)

Günlük yaşamda gerek işyerinde gerekse evde mobilyalar statüyü işaret eden bir sembol olarak yer almaktadır. İş yaşamında bir yöneticinin gösterişli, deri koltuğu; ev yaşamında salon mobilyaları bunlara örnektir. Özellikle diğer bireylere toplumsal statüyü ileten nesnelerin sergilenmesini sağlayan vitrinler ev mobilyaları içinde öne çıkan semboller olarak görülebilir (Bkz. Görsel 4.21).

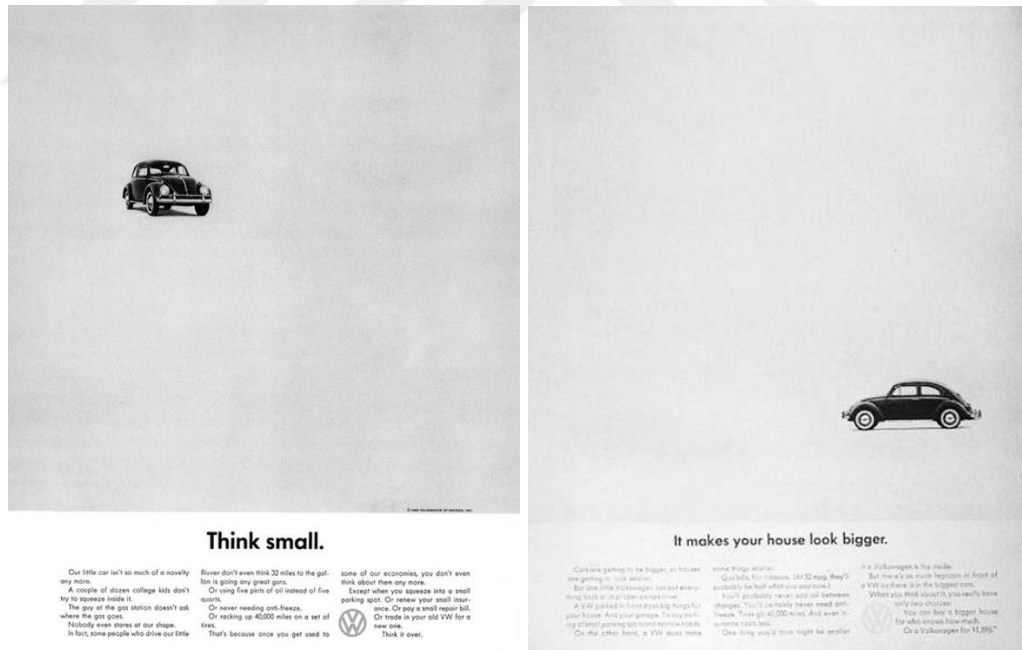
Görsel 4.21. *Bir sosyal statü sembolü olarak klasik vitrin (http-27)*

Görüldüğü gibi günlük yaşamda tasarım, çeşitli sembolik anlamlarla bireyler arası iletişim ve etkileşime sebep olmaktadır. Tüm bunların yanı sıra tasarım, günümüzde kendisi de tüketilen bir olguya, bir sembole dönüşmüştür. “Tasarım” terimi sıkça nesnelerin önüne bir sıfat olarak getirilmektedir. Günlük yaşamda “tasarım” ya da “özel tasarım” gibi ifadelerle nitelendirilen ürünler, bir tasarımcı tarafından tasarlanmış olmasıyla yine bir statü sembolü olmaktadır. Özellikle, az sayıda üretilen ve ünlü tasarımcılar tarafından tasarlanan ürünlere sahip olmak bireye kendisini özel ve farklı hissettirmektedir (Bkz. Görsel 4.22). Gösterişçi tüketime dikkat çeken Veblen’in (1912, s. 130) belirttiği gibi, enderlik tıpkı mücevherlere benzer şekilde ürünlere “ucuz olmaları halinde asla sahip olamayacakları” bir değer katmaktadır.

Görsel 4.14. *Sınırlı sayıda üretilen (limited edition) Zaha Hadid tasarımı satranç takımı (http-28)*

Tasarımların kendi varlıklarının ifadesi haricinde, farklı iletilerin sembolleri haline gelmesi günlük yaşamın anlık koşullarına bağımlıdır. Sürekli değişen ve dönüşen yaşam dünyasında semboller de aynı kalmamaktadır. Mick'in (1986, s.196) ifadesiyle yaşam; "tasarımcı, pazarlamacı, reklamcılar arasında kendi kültürel bağlamlarına ve zamana bağlı göstergeler ve sembollerle örülmüş bir anlamlar ağıdır." Bu bağlamda bazı ürünler zaman içinde farklı anlamlar taşıyan sembollere dönüşebilmektedir. Bu duruma uygun olarak en dikkat çeken örnek Volkswagen Beetle'dır. Bu otomobilin Hitler ile özdeşleşmesine rağmen günümüzde barış sembolü haline gelmesinde medya ve reklam stratejileri önemli bir rol üstlenmiştir. İkinci dünya savaşı sonrası Beetle Amerika'ya satılmak istendiğinde Hitler'le bütünleşik bir imaja sahip bu aracın nasıl pazarlanacağı ciddi bir problem teşkil etmiştir. DDB (Doyle-Done-Bernbach) reklam ajansı dönemin otomobil reklamlarına zıt bir strateji belirlemiş ve dürüst, resmi olmayan bir dil kullanmıştır (Bkz. Görsel. 4.23). Amerika pazarına hakim olan büyük, gösterişli otomobillerin tam zıttı özelliklere sahip olan Beetle'ın küçük, ekonomik oluşu ve özgür imajı ön plana çıkarılmıştır (Burnett, 2002).

Görsel 4.15. Volkswagen Beetle'in "Hitler'in otomobili" algısını değiştiren reklamlar (<http://29>)

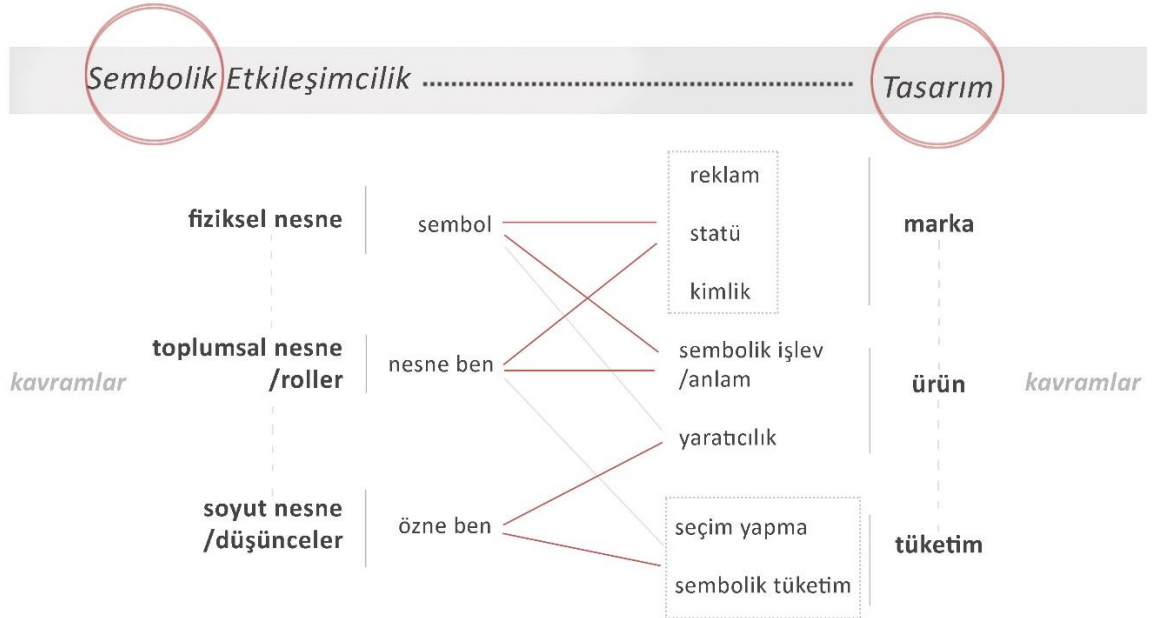
Özellikle 1960'larda Amerika'da oluşan materyalizm, tüketim ve savaş karşıtı, özgürlükçü Hippie karşı kültürüyle ilişkilendirilmiş, dönemin gençleri tarafından bir statü sembolü olarak kullanılmıştır (Burnett, 2002). Bu noktada kitlesel medya, otomobilin

“Herbie” filmine konu olmasıyla, barış ve sevginin sembolüne dönüşmesinde etkili olmuştur (Bkz. Görsel 4.24).

Görsel 4.16. Nazi sembolünden Barış sembolüne dönüşen VW Beetle (<http-30>)

Görüldüğü gibi sembollerin ve anlamların temel unsur olduğu sembolik etkileşimcilik tasarım ile birçok düzeyde bağlantılıdır. Tasarımın özellikle sembolik işlevi ile bağlantılı olarak statü, kişilik gibi kavramlar üzerinden kullanıcıyla iletişimi, kişisel ve toplumsal benlik oluşumunda etkili olmaktadır (Bkz. Şekil 4.10)

Şekil 4.10. Tasarım ve sembolik etkileşimcilik ilişkisi (Çakmakçıoğlu, 2018)

4.2.3.2. Tasarım ve etnometodoloji arasında olası ilişkilendirmeler

Etnometodoloji, günlük yaşamın pratik eylemlerine odaklanmakta, bireylerin günlük yaşamdaki metotlarını deneysel yaklaşımlarla incelemektedir. Etnometodoloji, fenomenolojik düşünceye bağlı olmakla birlikte ondan yöntemsel olarak farklılaşarak, daha fazla deneysel çalışma ve uygulama içermektedir. Pratik eylemleri, sıradan rutinleri konu alan etnometodoloji, günlük yaşamla ilgili betimlemeler yapar. Bireylerin karar verme ve pratik akıl yürütme süreçlerini keşfetmek üzere çalışır. Bu bağlamda etnometodoloji, tasarımla bireylerin günlük yaşam pratiklerine dahil olan tüm nesneler ve bunları kullanma, yorumlama biçimleri üzerinden ilişkilendirilmektedir.

Swingewood'a (1998) göre sosyolojik teori bireyin eylemiyle ilgili bireyin kendi açıklamasına yer vermelidir. Benzer şekilde tasarım pratiği de bireyin eylemlerinin izini sürmeli, günlük yaşamın örtük düzenini kavramaya çalışmalıdır. Etnometodolojinin en önemli kavramlarından birisi bağlama-gönderimliliklerdir. Etnometodoloji bu terimi çoğunlukla gerçekleştirdiği konuşma analizleri dolayısıyla günlük dil üzerine temellendirmiş olsa da bu kavram, günlük yaşamda tüm normların, sözlerin, eylemlerin var oldukları bağlamla birlikte değerlendirilmedikçe tamamlanmayan anlamlardır (Köse, 2015). Anlamların bağlama gönderimliliği bir durumun, eylemin ya da nesnenin içinde bulunduğu bağlam ve koşullara özgü olarak tekrar üretildiğini açıklamaktadır. Bu durumda bazı günlük yaşam nesneleri farklı bağlamlarda farklı anlamlara sahip olmaktadır. Basit bir örnek vermek gerekirse, mutfak işlerinde kullanılan bir bıçak, bir suç aletine de dönüşebilir. Belli bir amaçla üretilen nesne, bağlamından ayrılarak farklılaşabilir.

Bağlamından kopan ve farklılaşan bir nesne örneği olarak; Time dergisine göre (2011) tüm zamanların en iyi oyuncaklarından olan stres halkası oyuncakı gösterilebilir (Bkz. Görsel 4. 25). Bu nesne hassas ekipmanların gemilerde sabit kalmasına yardımcı olacak yeni bir hassas yay hattının ürünü olarak üretilmiştir. Bir gün raftan düşen ve yürür gibi ilerleyen hassas yay, Richard James'in onu başka bir bağlama yerleştirmesine sebep olmuştur. Böylece belli bir fiziksel işlev için tasarlanan nesne, bir oyuncakla dönüşmüştür (Townsend, 2011).

Görsel 4.17. *Stres halkası oyuncağının yaratıcısı Richard James'in eşi oyuncağın 50. Yılı için yapılan altın halkalarla (http-31)*

Etnometodolojide önemli bir diğer kavram ise refleksivitedir. Bu kavram bireyin gerçekleştirdiği eylemler hakkında düşündüğünü, bu eylemler ve düşüncelerle gerçekliği aktif bir şekilde yarattığını ifade eder (Tatlıcan, 2011, s.160). Bu anlamda tasarımın yaşam döngüsü süresince çeşitli aşamalarda refleksivite ilkesine tabi olduğu söylenebilir. Öncelikle tasarımcının tasarlama eylemi bir gerçeklik inşa eder daha sonra kullanıcı onla ilgili betimleme yapar. Daha sonra bu betimleme, kullanım sırasında yeniden üretilen anlamla dönüşür. Bu durum dönüşlü olarak tasarım ve kullanım eylemlerinin birbirini etkilemesiyle devam eder.

Etnometodoloji, günlük yaşamdaki tüm bu durumları ortaya çıkarmak amacıyla çeşitli araştırma yöntemleri kullanmaktadır. Etnometodolojik yöntem; nitel araştırma yöntemleri olan derinlemesine görüşme, katılımcı gözlem ve bozma deneyleri gibi yöntemlere başvurmaktadır. Etnometodolojide özgün yöntemlerden biri olan bozma deneyleri, günlük yaşamın rutinlerini kasıtlı olarak aksatarak (kalabalık bir otobüste yaşlıların yerlerini istemek gibi) günlük olanın doğasını anlamaya çalışır (Tatlıcan, 2011, s. 173). Bu durumlarda rutinin dışına çıkan bireyde öfkeli bir ruh hali görülmektedir. Benzer şekilde günlük yaşamda nesnelerle ilişkide rutinin dışına çıkıldığında, örneğin alışılmış biçimde kullanılamayan ya da bozulan bir ürünle karşılaşıldığında aynı belirtiler gözlenebilir. Etnometodolojinin sunduğu perspektif ve yöntemler, araştırmacıyı günlük yaşamın içinde olmaya, bir gözlemci olmaktan ziyade katılımcı olmaya teşvik etmektedir. Tasarım ile etnometodolojinin bağlantısı tam da bu noktada kurulmalıdır. Günlük yaşamı tasarlama ve dönüştürme yetisine sahip olan tasarım pratiği etnometodolojiden öğrenerek, deneysel yöntemlerle günlük yaşamı anlayabilecek ve iç görü oluşturabilecektir.

Günlük yaşamı “katılmalı bir üretim” olarak gören Garfinkel (1967) sosyal düzenin günlük pratiklere katılanlar tarafından, onların yapma biçimleriyle üretildiğini belirtmektedir. Günlük yaşamın pratik eylemlerine odaklanan etnometodoloji bireylerin öznel üretimlerini, düzen içindeki manevra alanlarını önemser (Tatlıcan, 2011, s. 157). Pratik eylemlerin gündelik üretimlerini, öznel üretimleri incelemek tasarım alanıyla doğrudan ilişkilidir. Bireylerin bir durumla ilgili betimlemeleri, tepkileri, yorumlamaları, uygulamaları günlük yaşama anlam kazandırma yöntemleridir. Tüm bunlar günlük yaşamı üreten pratik eylemlere referans vermektedir. Bu noktada birey, yaşama anlam veren, uyum sağlayan ve bunun için araçlar üreten bir öznedir. Garfinkel’in (1967) dediği gibi bireyler bağlama gönderimli ifadeleriyle, söylemi inşa etmektedirler. Bu durum yalnızca dilde değil pratik uygulamalarda da geçerlidir. Bu açıdan bireyler, gündelik yaşamda nesneleri; onları kullanma pratikleriyle, bağlama gönderimli ve öznel olarak yeniden üretmektedirler. Bu yeniden üretimlerle nesnenin, dolayısıyla da günlük yaşamın yeniden inşası tasarımcılar ve kullanıcılar tarafından sürekli olarak gerçekleşmektedir.

4.2.3.2.1. Nesnenin günlük yaşamda kullanıcı tarafından yeniden üretimi

Günlük yaşamda nesnenin yeniden üretimi, bireylerin öznel ifadesi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda günlük pratik olarak nesnenin kullanımı öznel anlamlandırmaların izini sürmek açısından değerlidir. Yeniden üretim kavramına kendi kuramında yer veren De Certeau, (2009, s.45), bu ikinci üretimin ürünlerin kullanımıyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Kullanımın ve kullanıcının kısıtlanmadığı, yaratıcı alanın önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Bir tasavvurun ortaya çıkışı, bu tasavvuru alıp kendilerine uygulayacakların kullanım biçimleri üzerinde hiçbir şekilde belirleyici değildir. Bu tasavvurların, üretici değil, uygulayıcı konumunda olan kullanıcılar tarafından hangi yönle saptırıldıklarını incelemek gerekmektedir. Bu durumda algılayabileceğimiz sadece, imgenin ilk üretimi ile bu üretimin kullanım süreçlerinin ardında gizlenen ikinci üretimi arasındaki ayrım ya da benzerliktir (De Certeau, 2009, s.46).”

Burada kullanılan tasavvur kelimesi tasarımcıyla bağlantılı olarak düşünüldüğünde, bir ürünün belirli bir amaç doğrultusunda tasarlanmasına karşılık gelmektedir. Bahsedilen ilk üretim ve ikinci üretim arasındaki benzerlik veya farkların incelenmesi, tasarlanmış nesneler için önemli geri beslemeler sağlamaktadır.

Nesnelerin çeşitli kullanım biçimleri; bağlama gönderimlilik, kendileme, yaratıcı uyarılma gibi kavramları içerebilmektedir. Kendileme, kendinin kılma, bireylerin çevrelerini ve çevrelerindeki öğeleri sahiplenerek onları dönüştürme ve yeniden üretme biçimidir (Bilgin, 1991). Daha çok iç mekânların kullanımında görülen bu durum, mekân içindeki mobilya, beyaz eşya gibi ürünlerde de sıkça görülmektedir (Bkz. Görsel 4.26).

Görsel 4.18. Buzdolabının kullanıcı tarafından kendileme ile yeniden üretimi (Çakmakçıoğlu, 2018).

Görselde görülen fiziksel işlevi yiyecekleri saklamak olan buzdolabı, kültürel bağlamda besleme, doyurma, bakma yan anlamlarını da taşımaktadır (Işık Tüneri, 2004). Buzdolabını sürekli dolu tutma pratiği bu anlamı desteklerken, dış yüzeyine ilâştirilen nesneler ise bu çok sayıda benzeri olan ürünü kullanıcıya ait kılmakta ve farklı bağamlar açmaktadır. Aile yaşantısında ortak kullanımı olan buzdolabı, aile üyeleri arasında iletişimi ve paylaşımı sağlamaktadır. Nesnenin sembolik işlevleri doğrultusunda; yiyeceklerin paylaşımı örtülü biçimde gerçekleştirilirken, ürünün görünür yüzeyine eklemlenen magnetlerle, anıların paylaşımı “öteki”ne açık bir biçimde gerçekleşmektedir.

Nesnenin yaşamı, tasarlandığı ve üretildiği düşünce bağlamından bağımsız olarak günlük yaşamın pratiklerinde sürmektedir. Tasarlanan işlevinden uzaklaşan nesneler kullanıcılar tarafından, yaratıcı biçimlerde anlık ihtiyaçlara uyarlanarak ikinci bir yaşama sahip olmaktadır (Bkz. Görsel 4.27).

Görsel 4.2719. *Kullanıcısı tarafından farklı bir işlev kazandırılan havan mermisi kovani (Çakmakçıoğlu, 2018)*

Görselde yer alan mermi kovani, bireyin askerlik dönemine ait bir hatıra nesnesidir. Bu nesne birey tarafından bağlamından koparılmış , farklı bir bağlamda söz konusu nesneye yeni bir anlam atfedilmiştir. Savaş ya da ölüm gibi yan anlamları taşıyan nesne, kullanıcının eylemi ile yaşamı simgeleyen bir günlük nesneye dönüşmüştür.

Nesnelerin kullanıcı tarafından yeniden üretimi kimi zaman da otorite unsurlarına karşı bir direnç ifadesi olarak gerçekleşmektedir (Bkz. Görsel 4.28). Birey özgür bir fail olarak, günlük pratiklerde yaratıcı ifade biçimleri yaratır. Günlük olaylarla etkileşim içinde olan birey zorlu koşulları fırsata çeviren, anlık “taktikler” geliştirir (De Certeau, 2009). Birey; iradesi dışında gerçekleşen, günlük yaşamını etkileyecek bir durumla karşılaştığında kentsel mekânlar, eylem alanına; kentsel donatılar, ifade ve direnç nesnesine dönüşmektedir (Bkz. Görsel 4.28.)

Görsel 4.28. *Eskişehir kentsel donatılarının bir direnç nesnesi olarak yeniden üretimi (http-32)*

4.2.3.2.2. Nesnenin günlük yaşamda tasarımcı tarafından yeniden üretimi

Günlük yaşam nesneleri, tasarım pratiğinde sıklıkla ele alınmaktadır. Tasarımcılar nesneyi ve yaşam döngüsünü tasarlarken bir taraftan günlük yaşamı da tasarlamakta, dönüştürmektedirler. Pratik eylemlerle bağlantılı olarak kullanıcının günlük yaşam rutinlerine, alışkanlık ve tutumlarına uygun olarak çeşitli tasarım kararları vermektedirler. Bu kararlarla birlikte nesneler ve çoğunlukla nesnelerle yapılan eylemler yeniden tanımlanmış ve üretilmiş olurlar.

Tasarımcıların yaptıkları yeniden üretimler, bazı durumlarda bir nesnenin kullanıcının yaşam dünyasına ve kültürüne uyarlanmasıyla gerçekleşmektedir. Bu tür yeniden tasarım ve üretilere en iyi örnekler; Türk kültüründe ve günlük yaşam pratiklerinde yer alan, kendine özgü ritüellere sahip çay ve kahve makineleridir. Modernleşmenin bir getirisi olarak, günlük yaşama giriş yapan su ısıtıcısı yerel çay demleme ritüeline uyum sağlayamamıştır (Timur ve Er, 2005). Bundan dolayı yeni ürüne kullanıcılar tarafından direnç gösterilmiştir. Bu duruma tasarımcılar, günlük yaşamın ritüellerine odaklanarak yaratıcı bir çözüm getirmişlerdir (Timur ve Er, 2005) (Bkz. Görsel 4.29). Bu tasarım aynı zamanda, modernizmin baskın stratejisine karşı oluşturulmuş bir taktik olarak da değerlendirilebilir.

Görsel 4.29. Arçelik “Tiryaki” çay makinesi ([http-33](http://33))

Ritüeller, bireylerin aidiyet duygusunu, toplum tarafından paylaşılan ortak değerlere olan bağlılıklarını güçlendiren eylemlerdir (Öğüt, 2009). Ritüeller, kültürel değerleri kapsayan süreçler olduğundan, günlük yaşamda ortak anlamların değişimi ve aktarımına zemin oluştururlar. Bu süreçlerde ritüellere özgü nesneler kültürel, yaratıcı

adaptasyonlara uğrayabilmektedir. Bu bağlamda Hoccoğlu'nun (2010) Türkiye Tasarım Tarihi Topluluğu konferansında sunmuş olduğu araştırması önemlidir. Bu çalışmada kültürel bir ritüel olarak bayram ziyaretlerinde, misafir ağırlamakta kullanılan şekerliklerin yerini karton ambalajların alması yaratıcı uyarlamalar bağlamında ele alınmaktadır (Hoccoğlu, 2010). Bu şekerliklerin karton ya da plastik ambalaj tasarımlarına dönüşümü nesnenin günlük yaşamda yeniden üretimine işaret etmektedir. Bu yeniden üretimle nesnenin kullanım senaryosu ve anlamı değişmiş, modernizmle bağlantılı görülebilecek kullan-at pratiğine yaklaşılmıştır (Bkz. Görsel 4.30.).

Görsel 4.20. Şekerlik nesnesinin yeniden üretimi (Çakmakçıoğlu,2018) ([http-34](#))

Tasarımcılar bazı durumlarda ise, farklı amaçlar için tasarlanan ürünleri tasarım pratiğinde kullanarak yeniden üretirler. Bu da aslında günlük yaşamda aktif bir katılımcı olmalarıyla gerçekleşir. Örneğin Jasper Morrison (2002), bir dükkânda rastladığı saksıları kullanarak yeni bir ürün tasarlamıştır (Bkz. Görsel 4. 31).

Görsel 4.21. Çiçek saksılarının tasarımcı tarafından yeniden üretimi (Morrison, 2002)

Bir başka örnek Köln Uluslararası Tasarım Okulundaki öğrencilerin “Ready-made in Design” temalı projesinden verilebilir. Bu projede öncelikle teorik olarak hazır ürünlerden yapılan tasarımlar incelenmiş, daha sonra günlük yaşamdan bazı nesneler yeniden eşleştirme ve yeniden bağlama yerleştirme metoduyla tekrar üretilmiştir (Kurze, 2012) (Bkz. Görsel 4.32).

Görsel 4.22. Hazır nesnelerin farklı bağlamlarda yeniden üretimi (Max Kuwertz ve Yanik Balzer, 2012) (<http-35>)

Örneklerde de görüldüğü gibi; etnometodoloji gerek tasarımcı birey gerekse tasarlanmış ürünleri kullanan bireyle ilgili birçok veri elde edilmesini sağlayan bir yaklaşımdır. Doğrudan günlük yaşamı ve günlük pratikleri incelemeyi öneren bu kuram, çeşitli yöntemlerle bireyin yaşantı dünyasına yaklaşmayı hedefler. Bu doğrultuda, tasarım pratiği etnometodolojinin işaret ettiği kavramlar üzerinden günlük yaşamla dolaysız bir bağlantı kurabilir. Etnometodolojinin bağlama gönderimlilik, akıl yürütme gibi kavramları ve pratiklere yönelmesi tasarım alanında günlük yaşama dair kullanım, yeniden üretim, kendileme gibi kavramlara karşılık gelmekte ve bu kavramlarla çeşitli yollarla ilişkilenebilmektedir (Bkz. Şekil 4.11).

Şekil 4.11. Etnometodoloji ve tasarım ilişkisi (Çakmakçıoğlu, 2018)

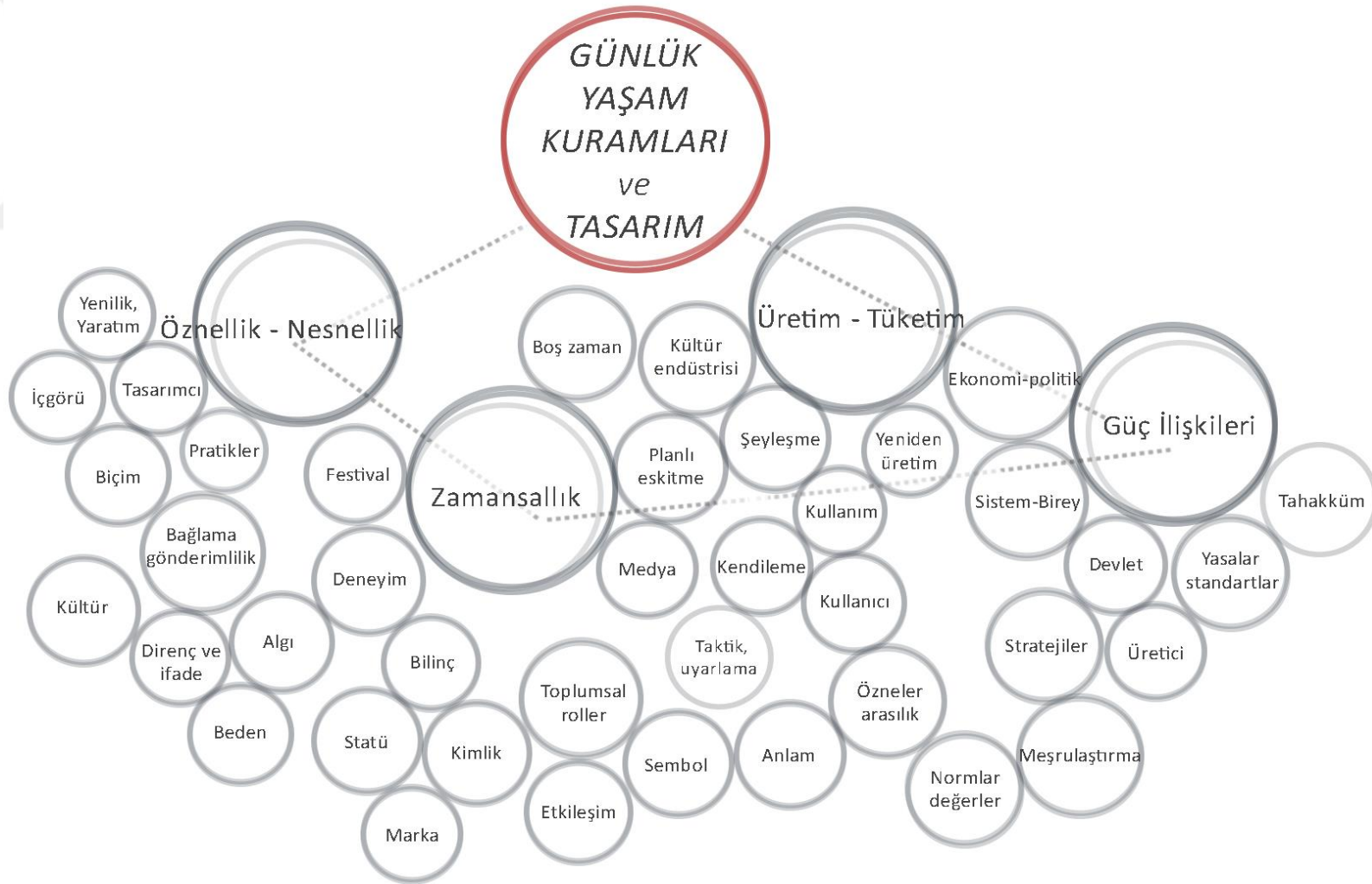
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yaşamsal bir temel ve fırsatlarla dolu bir bütün olarak günlük yaşam, bu çalışmada kuramsal olarak ele alınmıştır. Burada, bir olgu/zaman aralığında yer alan günlük yaşamı, temel sosyolojik kuramlar üzerinden incelemek, bu kuramlar rehberliğinde, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olan tasarım ile ilişkilendirmek amaçlanmıştır. Topluma, bireye dair soyut değerlerin görünür hale geldiği günlük yaşamın, benzer biçimde düşüncelerin ve anlamların somutlaştığı tasarım alanıyla etkileşimi araştırılmıştır.

Çalışmanın ilksel sonuçları olarak, günlük yaşamın tıpkı tasarım gibi birçok farklı disiplinle ilişkilendiği ve Türkiye’de akademik anlamda tasarım ve günlük yaşamı kapsamlı olarak ele alan kuramsal çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Çalışma kapsamında modernizmle birlikte değişen günlük yaşamı kavramak üzere geliştirilen kuramlar incelenmiştir. Bu sayede, günlük yaşam sosyolojisinin temelinde yer alan sorular ve bu sorulara verilen yanıtlardaki ikilikler ortaya çıkarılmıştır. Birey- sistem, öznellik-nesnellik, mikro-makro sosyoloji, aktif-pasif birey gibi zıtlıkların günlük yaşamda birlikte var olduğu, bu zıtlıklar arasında süregiden diyalektik etkileşimle günlük yaşamın anlamlandığı görülmüştür. Bu noktada tasarım alanı ile bağlantı kurmak adına kuramlar içerisinden anahtar kavramlar çıkarılarak, bunlar basitçe görselleştirilmiştir. Her bir kuramın veya yaklaşımın öne çıkan nitelikleri, oldukça kapsamlı bir düşünsel birikime sahip günlük yaşam sosyolojisi içinde gözden kaçırılmaması adına görünür hale getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın asıl araştırma sorusu olan günlük yaşam kuramları ve tasarım ilişkisinin incelenmesiyle ise; tasarımın çeşitli kavramlar üzerinden doğrudan veya dolaylı yollarla günlük yaşam kuramlarıyla etkileşim içinde olduğu ortaya konmuştur. Günlük yaşam kuramlarının, öne çıkan çeşitli kavramları üzerinden tasarımla ilişkilendirilmesi yeni bir kavramsal harita ortaya çıkarmıştır (Bkz. Şekil 4.12). Bu haritada kuramlardan yola çıkılarak, tasarımın ele alındığı temel eksenler (birey-eylem, öznellik-nesnellik, üretim-tüketim, güç ilişkileri ve zamansallık) gösterilmiş, bunlarla ilişkili alt kavramlar da aralarındaki yakınlık ilişkisi gözetilerek haritaya yerleştirilmiştir.

Şekil 4.12. Günlük yaşam kuramları ve tasarım ilişkilendirmelerine dayalı kavram haritası (Çakmakçıoğlu, 2018)

Görüldüğü gibi günlük yaşam kuramlarına ait tahakküm, söyleşme, kültür endüstrisi, etkileşim, deneyim, boş zaman, bağlama gönderimlilik gibi kavramlar tasarım disiplini ile; tasarım süreci, tasarımcı, kullanıcı, yenilik, yaratım, biçim, kullanım, yeniden üretim, marka, kimlik gibi kavramlarla bağlantı ve benzerlikler kurularak ele alınmıştır. Böylece tasarım ve günlük yaşam konuları arasında oluşturulmak istenen açılımın kapsamı genişletilmiştir.

Tasarım ile günlük yaşam kuramları arasındaki ilişkinin incelenmesi; başlıca günlük yaşam kuramlarından sistemler yaklaşımı, neo-marksist akım, fenomenolojik yaklaşım ve Kuzey Amerika mikro sosyolojisi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu incelemelerden elde edilen sonuçlar yine bu bölümlere doğrultusunda özetlenecektir.

Öncelikle çalışmada; sistemler yaklaşımı ve tasarım ilişkisi, en görünür olduğu tasarım süreci üzerinden incelenmiştir. İnceleme sonucunda; sistemler yaklaşımında öne çıkan tahakküm, güç ilişkileri, otorite ve meşrulaştırma gibi kavramların, devlet, üretici, toplum gibi aktörler eliyle tasarım sürecinde etken olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada devletin; yasalar ve standartlar aracılığıyla, üreticinin; stratejiler, üretim becerileri, kaynaklar gibi kısıtlamalarla, toplumun ise; normlar ve değerler yoluyla tasarım sürecini etkilediği görülmüştür. Böylece sistem perspektifinde temel olan, 'birey ve eylemlerinin yapısal kuvvetlerin güdümünde olduğu' düşüncesi, tasarım sürecinde de karşılık bulmuştur. Yapılan incelemeyle sistemler yaklaşımı ve tasarım arasındaki olası ilişki örüntülerinin, yoğun olarak güç ilişkileri ve üretim ekseninde yer aldığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmada irdelenen bir diğer konu olan neo-marksist akım ve tasarım ilişkisinde ise; neo-marksist akıma dair kültür endüstrisi, söyleşme, tek tipleştirme, boş zaman, festival gibi kavramların tasarıma dair çeşitli bağlamlarda karşılık bulduğu görülmüştür. Örneğin; kültür endüstrisinin bireyin kapitalist sisteme katılımını kolaylaştıran niteliği ile planlı işe yaramazlık kavramı ilişkilendirilmiştir. Yine neo-marksist akımda yer alan söyleşme kavramı; soyut değerlerin somutlaştırılması ve nesne ile özne arasında hayali bir kimlik, bir yanılsama yaratması bağlamında, marka kişiliği ile bağlantılı bulunmuştur. Tek tipleştirme kavramının tasarımda seri üretimle, boş zaman ve festival kavramlarının ise doğrudan bu kavramsal nitelikleri taşıyan ürün gruplarıyla benzerlikleri ortaya konmuştur. Sonuç olarak neo-marksist akım ve tasarım ilişkileri, zamansallık ve tüketim kavramlarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.

Yorumcu bir sosyoloji olarak fenomenolojik yaklaşımın ise, tasarım ile özellikle, deneyim, algı ve anlamı önceleyen, kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımları bağlamında ilişkilendiği görülmüştür. Fenomenolojik yaklaşım içindeki birçok kavramın, tasarımın çeşitli öğeleriyle etkileşim içinde bulunduğu ortaya konmuştur. Fenomenolojik yaklaşım algı, beden ve deneyim üzerinden tasarımda etkileşim ve biçimsel niteliklerle ilişkilendirirken; bilinç, tipleştirme ve yeni reçeteler oluşturma bağlamında da tasarıma ait yaratım, yenilik ve kullanım gibi temel öğelerle bağlantılı bulunmuştur. Fenomenolojik yaklaşımın, tasarım ve kuramlar ilişkisinin incelenmesinde temel alınan eksenlerden en fazla öznellik- nesnellik aksına yakın olduğu belirlenmiştir.

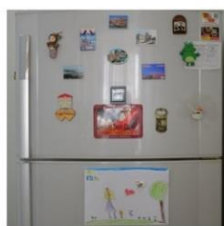
Kuzey Amerika mikro sosyolojisinin temel bir kolu olan sembolik etkileşimcilik, tasarım ile birlikte ele alındığında ise; temelinde semboller ve anlamların yer aldığı bu yaklaşımın, tasarımla çeşitli benlik ve anlam düzeylerinde bağlantılı olduğu görülmüştür. Bu perspektifte birer sembol olan fiziksel nesneler tasarım ürünleriyle; temsil ettikleri kimlik, statü ve bunları destekleyen reklamlar aracılığıyla özdeşleştirilmiştir. Tasarım alanıyla sembolik işlevler üzerinde kesişen bu yaklaşımın, yalnızca fiziksel nesneler üzerinden değil, toplumsal roller ve benlikler üzerinden de tasarım süreçleriyle bağlantılı olduğu görülmüştür. Örneğin; tasarımda yaratıcılık ve seçim yapma kavramının “özne ben”, sembolik tüketimin ise “nesne ben” i oluşturmakta etkili olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle, sembolik etkileşimcilik ve tasarım arasındaki bağıntılar, öznellik- nesnellik ve üretim-tüketim eksenleri arasında değerlendirilmiştir.

Kuzey Amerika mikro sosyolojisinin bir diğer kolu olan etnometodoloji ve tasarım arakesitinde ise; pratik eylemler, kullanım biçimleri, yeniden üretim, bağlama gönderimlilik gibi kavramların ortak niteliklerine ve etkileşim alanlarına ulaşılmıştır. Günlük yaşamdaki pratikleri, akıl yürütme ve yorumlama süreçlerini araştıran etnometodolojinin, tasarım araştırmalarına hem bir perspektif hem de yöntem olarak katkıda bulunabileceği görülmüştür. Günlük yaşam pratikleri bağlamında bu yaklaşım tasarım alanı ile, nesnenin kullanım biçimleri ve bağlama gönderimli, öznel yeniden üretimleri üzerinden ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla bu yaklaşımın tasarım ile ilişki örüntüleri çoğunlukla öznellik- nesnellik ikiliğinde, özneliğe yakın ve özellikle yeniden üretim bağlamında üretim- tüketim aksında bulunmuştur.

Burada kısaca aktarıldığı gibi, günlük yaşam hakkında geliştirilen kuramlar, tasarım alanına dair çok çeşitli çağrışımlar oluşturmaktadır. Günlük yaşam kuramları içinde yer alan birçok kavramın kapsamı tasarım evrenine genişletilebilmektedir. Bu çalışmada; günlük yaşam kuramlarından gelen ve tasarım alanına dahil olan kavramlar görülmekle birlikte, tasarıma ait kavramların da günlük yaşama dair sosyolojik evrende var olduğu görülmüştür. Bu noktada yukarıda bahsedilen ilişkilerin, günlük yaşam kuramları ve tasarım arasında süregelen bir diyalektik etkileşimin göstergeleri olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada, başlıca günlük yaşam kuramları ve tasarım etkileşiminin araştırılması, çeşitli ilişki örüntülerinin keşfiyle gerçekleştirilmiştir. Bu örüntülerin ortaya çıkarılması, kuramların temel nitelikleri ve tartışmaları üzerinden tasarım pratiğine bakılması ile gerçekleşmiştir. Kuramların sunduğu perspektiflerden bakıldığında öne çıkan bazı kavramlar, bağlantı ve benzerlik kurma yoluyla tasarım ile ilişkilendirilmiştir. Bu olası ilişki örüntülerini görünür hale getirmek üzere bazı örneklendirmeler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında ayrı ayrı ortaya konan bazı ilişkilendirme ve örneklendirmeler, genel bir değerlendirme ve karşılaştırmayı mümkün kılmak üzere bu bölümde bir araya getirilerek görselleştirilmiştir (Bkz. Şekil 4.13). Günlük yaşam kuramları ile tasarım ilişkilerinin ve örneklerinin yer aldığı şekilde, tez çalışması dahilinde kapsamlı bir biçimde tartışılan noktalara işaret eden anahtar sözcükler ve görseller kullanılmıştır. Burada, kuramlara ve tasarıma dair öne çıkan belli başlı kavramlar gösterilmektedir. Bu kavramların sosyoloji ve tasarım alanlarından çekilmesinin sebebi, derin bir bilgi birikimi içerisinde bulunabilecek olası ilişkilere referans vermek ve birkaç örneklendirme ile bu konudaki tartışmayı sürdürmektir.

GÜNLÜK YAŞAM KURAMLARI			TASARIM ve TASARIM SÜRECİ		
	<u>kavramlar</u>	<u>örnekler</u>	<u>kavramlar</u>		
Sistemler Yaklaşımı	<u>aktörler</u> devlet üretici toplum tahakküm güç ilişkileri otorite meşrulaştırma	 politikalar devlet teşvikleri, kalkınma planları modernleşme süreci	<u>araçlar</u> yasalar standartlar stratejiler üretim becerileri kaynaklar normlar değerler <u>öznel</u> tasarımcı kullanıcı		
Neo- Marksist Akım	kültür endüstrisi şeyleşme tek tipleştirme boş zaman festival	 şeyleşme-marka kişiliği kültür endüstrisi boş zaman nesnesi festival nesneleri	planlı eskitme marka kişiliği seri üretim biçimsel özellikler boş zaman nesneleri kitsch, sıradışı nesneler		
Fenomenolojik Yaklaşım	bilinç tipleştirmeler reçeteler deneyim algı-duyular beden öznellik öznel-arasılık - dokunma - işitme - görme - koku alma - tat alma	 duyular, etkileşim deneyim, algı, beden tipleştirmeler ve yeni reçeteler yaratım, yenilik- reçeteler algı, deneyim, kullanım	yaratım yenilik kullanım etkileşim biçim içgörü doku - ses - renk - form - malzeme -		
Sembolik Etkileşimcilik	fiziksel nesne toplumsal nesne /roller soyut nesne /düşünceler sembol nesne ben özne ben	 Think small. sembollerin dönüşümü (reklam, kültürel bağlam) toplumsal roller, kimlik özne ben- yaratıcılık soyut nesneler, düşünceler sembolik tüketim, statü	reklam statü kimlik sembolik işlev /anlam yaratıcılık seçim yapma sembolik tüketim marka ürün tüketim		
Etnometodoloji	ritüeller bağlama gönderimlilik akıl yürütme pratik eylemler	 bağlama gönderimlilik, yeniden tasarım yeniden üretim, uyarılama yaratıcı uyarlamalar, kültürel bağlam kendileme, öznel üretimler taktik, direnç ve ifade	yeniden tasarım uyarlama taktik yeniden üretim kendileme uyarılama taktik tasarımcı kullanıcı		

Şekil 4.13. Tasarım ve günlük yaşam kuramları arasındaki olası ilişkiler ve örnekleri (Çakmakçıoğlu, 2018)

Görüldüğü gibi, tasarımın çok yönlü doğası onu günlük yaşamın değerlendirildiği her düşünce sisteminde temel öğelerden biri olarak karşımıza çıkarmaktadır. Tasarım pratiği tam da ortasında olduğu günlük yaşamdan bağımsız bir süreç olamamakta, sonuç ürün mutlaka bir günlük yaşam temsili haline gelmektedir. Bu bağlamda tasarım pratiği yalnızca bir nesne yaratmakla kalmayıp, bu nesneyle birlikte yeni anlamlar, kullanımlar, rutinler ortaya çıkarmakta, bu nesneler günlük yaşamı dönüştürmekte ve onun tarafından da dönüştürülmektedir.

Bu çalışmayla, günlük yaşama hem bireylerin nesnelerle kurduğu ilişkilerle hem de bireyler arasındaki etkileşimler ve ortak anlam kabulleriyle doğrudan dahil olan tasarım pratiğinin sosyal bilimlerle sıkı ilişkisi ortaya çıkarılmıştır.

Çalışma sürecinde günlük yaşamın kalıplara sığmayan ve kategorize edilemeyen karmaşık yapısı görülmüş fakat anlaşılabilirlik için ayrı ayrı bölümlerde ele alınmıştır. Yapılan araştırma ve analizler sonucunda, günlük yaşam ve tasarım arasında organik, durağan olmayan bir örüntü olduğu görülmüştür. Bu örüntü devingen ve sayısız kesişim noktası olan ağsal bir yapı göstermektedir. Bu çalışmada yalnızca belli başlı kesişim noktalarına işaret edilen bu örüntü, günlük yaşamın sonsuz olanaklarını sunmak üzere araştırmacıların keşfini beklemektedir.

Çalışmada ortaya konan bilgi, analiz ve yorumların tasarım alanında yapılacak araştırmalara; hem bu konudaki akademik birikime erişme, hem de günlük yaşam yaklaşımlarının kazandırdığı bakış açılarından yararlanma açısından katkıda bulunması beklenmektedir. Burada konuyla ilgili kuramsal temelin ve günlük yaşamdaki yansımalarının görülmesinin, bu alanda daha kapsamlı ve gelecekçi çalışmaları da teşvik edeceği düşünülmektedir.

Son olarak, günlük yaşamın her an dönüşmeye ve dönüştürmeye devam eden üretken yapısı göz önüne alınarak, bu alandaki araştırmaların gelecekte de devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Gelecek çalışmalar için, bu çalışmada detaylı olarak ele alınamayan fakat referans verilen günümüz teknolojilerinin günlük yaşamı dönüştürme potansiyellerinin daha derinlikli olarak araştırılması önerilmektedir. Günlük yaşamı yönlendiren, şekillendiren ve gün geçtikçe yaygınlaşan akıllı ürünler bu bağlamda incelenmeye değer görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. A. (1991). *Managing Brand Equity, Capitalizing on the Value of a Brand Name*. New York: The Free Press.
- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34, 374-356.
- Aaker, J. L., Benet-Martínez V., Garolera J. (2001). Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(3), 492-508.
- Adamson, G. (2003). *Industrial Strength Design: How Brooks Stevens shaped your world- summary*. <https://mitpress.mit.edu/books/industrial-strength-design> (Erişim Tarihi: 30.04.2018)
- Adorno, T.W., Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği- Felsefi Fragmanlar*. (Çev.: N. Ülner, E.Ö. Karaduman). İstanbul: Kabalcı. (Orijinal Baskı: 1944).
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alangoya, K. A., (2014). Mimarlık Eğitimi ve Gerçeğin Şiirselliği. *Tasarım + Kuram Dergisi*, 10(18), 73-93.
- Aman, F. (2017). Sosyoloji Teorilerine Aktörler-Faktörler Bağlamında Bir Bakış Denemesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 17-28.
- Ansal, H. (1999). *Esnek Üretimde İşçiler Ve Sendikalar (Post-Fordizm’de Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?)*. İstanbul: Birleşik Metal-İş Sendikası Yayınları.
- Araya A. A. (1995). Questioning Ubiquitous Computing. *ACM 23. Annual Conference on Computer Science*, New York: ACM Press, 230-237. <http://www.cse.chalmers.se/research/group/idc/ituniv/kurser/08/uc/PDF/p230-araya.pdf> (Erişim Tarihi:30.09.2017)
- Aro, R., Wilska, T. (2013). Standard of Living, Consumption Norms, and Perceived Necessities. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 34 (9/10), 710-728.

- Aron, R. (2006). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (Çev.: K. Alemdar). İstanbul: Kırmızı.
- Aslan, H. (2015). Sosyalizasyonun Bir Bileşeni Olarak Sanat ve Sanat Eğitiminin Rasyonellik Görünümü. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 235-248.
- Avşar, G. (2016). Planlı İşe Yaramazlık Çağında Tasarım. *XXI Mimarlık, Tasarım ve Mekân dergisi*, 150. <https://xxi.com.tr/i/planli-ise-yaramazlik-caginda-tasarim> (Erişim Tarihi:29.04.2018)
- Aydın, O. Ş. (2007). Alımlama Araştırmaları Ve Kültürel Çalışmalar Geleneğinin Katkısı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 119-131.
- Aytaç, A. (2015). *Appropriation of the Bathroom in Everyday Life: Towards a Cultural Analysis of the Contemporary Bathroom and Its Elements*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231-260.
- Baran, D. (2017). Tasarımın Ekonomi Politikası “İnsanı Yaratan Tasarım”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 323-355.
- Barthes, R. (1983). *Elements of Semiology*. (Çev.: A. Lavers and C. Smith). New York: Hill and Wang.
- Başfıncı Ç. (2011). Modern Türk Tüketim Kültürüne Yönelik Bir Araştırma. *Milli Folklor*, 23(91), 115-129.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu*. (Çev.: Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (1998). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. (Çev.: İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı.
- Bayazıt, N. (2011). *Endüstri Tasarımı Temel Kavramları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Bayazıt, N. (2004). *Tasarılma Kuramları ve Metotları*. İstanbul: Birsan.

- Baydar, G. (2007). *Tarihte Gündelik Yaşam ve Tasarım: Sunumlar 2*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Bennett, A. (2013). *Kültür ve Gündelik Hayat*. (Çev.: N. Tokdoğan, B. Şenel, U. Y. Kara). Ankara: Phoenix.
- Berger, A. A. (2000). *Bloom's Morning: Coffee, Comforters and The Secret Meaning of Everyday Life*. NewYork: Author Choice.
- Berger, P., Luckmann T. (1991). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin.
- Berger, P.L., Berger, B., Kellner, H. (2000). *Modernleşme ve bilinç*. (Çev: C. Cerit). İstanbul: Pınar.
- Bilgin, N. (1991). *Eşya ve İnsan*. Ankara: Gündoğan.
- Birer, E., Enginöz, E. B. (2012). Mimari Tasarım Eğitiminde Gündelik Hayatta İş/Ev Bağlamında Mekânın Yeniden Kurgusu Üzerine Bir Deneme. *Journal of New World Sciences Academy*, 7(2), 436-448.
- Blumer, G. H. (1969). *Symbolic interactionism: perspective and method*. California: University of California.
- Bocock, R. (2009) *Tüketim*. (Çev.: İrem Kutluk). Ankara: Dost.
- Bohn, J., Coroama, V., Langheinrich, M., Mattern, F., Rohs M. (2004). Living in a World of Smart Everyday Objects-Social, Economic, and Ethical Implications. *Human and Ecological Risk Assessment*, 10(5), 763-785.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. (Çev.: R. Nice). Cambridge: Cambridge University.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. (Çev.: R. Nice). Stanford: Stanford University.
- Bovone, L. (1989). The Sociology of Everyday Life. *Current Sociology*, 37 (1), 41-59.
- Braudel F. (1991). *Maddi medeniyet ve kapitalizm*. (Çev.: M. Özel). İstanbul: Ağaç.

- Braudel F. (2004). *Maddi Uygarlık: Gündelik Hayatın Yapıları*. (Çev.: M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge.
- Bulow, J. (1986). An Economic Theory of Planned Obsolescence. *The Quarterly Journal of Economics*, 101(4), 729-750.
- Burnett, D. D. (2002). *From Hitler to Hippies: The Volkswagen Bus in America*. Yüksek Lisans Tezi. Texas: The University of Texas at Austin.
- Burris, V. (1987). The Neo-Marxist Synthesis of Marx and Weber on Class, N. Wiley (Ed.), *The Marx-Weber Debate* içinde, London: Sage.
- Bürdek, B. E. (2005). *History, Theory and Practice of Product Design*. Basel: Birkhauser.
- Cambridge Business English Dictionary*. (2011). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say.
- Chandler D. ve Munday R. (2011). *A Dictionary of Media and Communication*. Oxford: Oxford University.
- Clarkson J., Eckert, C. (2005). *Design process improvements: A review of current practice*. London: Springer.
- Charon, J. M. (2010). *Symbolic Interactionism: An Introduction, an Interpretation, an Integration*. New Jersey: Prentice Hall.
- Craib, I. (1992). *Modern social theory: from Parsons to Habermas*. NewYork: Harvester Wheatsheaf.
- Crane, D. (2003). *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*. (Çev.: Özge Çelik). İstanbul: Ayrıntı.
- Cuff, E.C., Sharrock W.W., Francis D.W. (1998). *Perspectives in Sociology*. London: Routledge.
- Çelikoğlu, Ö. (2015). *Inviting Ethnographic Conversations to Inspire Design: Towards a Design Research Method*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, E. (2013). *Gündelik Hayat Sosyolojisi*. İstanbul: Rağbet.

- Dant, T. (2006). Material civilization: things and Society. *The British Journal of Sociology*, 57(2), 289-308.
- Debord, G. (2014). *Gösteri Toplumu*. (Çev.: A. Ekmekçi, O. Taşkent). İstanbul: Ayrıntı.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I*. (Çev.: Lale Arslan Özcan). Ankara: Dost. (Orijinal Baskı: 1990).
- De Certeau M., Giard L., Mayol P. (2015). *Gündelik Hayatın Keşfi II*. (Çev.: Eroğlu ve E. Ataçay). Ankara: Dost. (Orijinal Baskı: 1990).
- Desmet, P., Hekkert P. (2007). Framework of Product Experience. *International Journal of Design*.1(1), 1-10.
- Dilek Ö. (2016). Cultural Patterns of Shoe Storage in the Apartment Life of İstanbul, a Focus on the Differences of Shoe Case Usages. *Global Journal on Humanities and Social Sciences*, 3, 510-518.
- Dolmaz, Ö. (2009). *Gündelik Hayatta Plastik Malzemenin Anlamları: Mutfak Objeleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dourish, P. (2004). *Where the Action is: The Foundations of Embodied Interaction*. London: MIT Press.
- Dunne A., Raby F. (2013). *Speculating Everything: Design, Fiction and Social Dreaming*. Massachusetts: MIT.
- Durkheim, E. (1997). *The Division of Labor in Society*. (Çev.: W.D. Halls). New York: The Free Press. (Orijinal Baskı:1893).
- Durkheim, E. (2014). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. (Çev: Ö. Doğan). Ankara: Doğu-Batı.
- Emiroğlu, K. (2002). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. Ankara: Dost.
- Engels, F. (2009). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Çev.: H. İlhan). Ankara: Alter. (Orijinal baskı:1884).
- Erbaş, H. (1992). Sosyolojide Fenomenoloji. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*,14, 159-166.

- Ergun, D. (1973). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*. İstanbul: Gerçek.
- Erkul, K. A. (2013). Konut Tercihi Ve Sosyo-Mekânsal İlişkilerde Kültürel Sermayenin Rolü: Kuru Sitesi Ve Or-An Sitesi Örnekleri Üzerinden Bir Karşılaştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(4), 625-647.
- Featherstone, M. (1995). *Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity*. London: Sage.
- Fehérváry, K. (2009). Goods and States: The Political Logic of State-Socialist Material Culture. *Comparative Studies in Society and History*, 51(2), 426–459.
- Fiori, G. (2014). *Antonio Gramsci: Bir devrimcinin yaşamı*. (Çev.: K. Emiroğlu). İstanbul: İletişim.
- Foucault M. (1980). *Power/Knowledge Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. C. Gordon (Ed.). (Çev. C. Gordon, L. Marshall, J. Mephram, K. Soper). New York: Pantheon.
- Foucault M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. (Çev.: V. Urhan). İstanbul: Birey.
- Gaonkar, D. P. (2001). *Alternative Modernities*. London: Duke University.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri*. (Çev.: D. Özçetin, B. Taşdemir ve B. Özçetin). Ankara: Heretik.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Gaver, B., Dunne, T. ve Pacenti, E. (1999). Design: Cultural Probes. *Interactions*, 6(1), 21-29.
- Giddens, A. (2009). *Sociology*. (6.baskı). Cambridge: Polity Press.
- Gingrich, P. (1999). *Introduction to Microsociological Approaches*. Introduction to Social Theory Lecture Notes Online. University of Regina. <http://uregina.ca/~gingrich/n9f99.htm> (Erişim Tarihi: 14.04.2018)
- Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çev.: B. Cezar). İstanbul: Metis.

- Gökaliler, E., Aybar Sabuncuoğlu A., Gülay, G. (2011). Bir Statü Tüketimi Göstergesi Olarak Iphone Markalı Akıllı Telefon Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7 (1), 36-48.
- Güneş, S. (2012). Türk Çay Kültürü ve Ürünleri. *Milli Folklor*, 24 (94), 234-251.
- Gürpınar, A. (2014). *Toys in a Globalizing City: Contemporary Production Networks and Design Characteristics of Toys in Istanbul*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gürpınar, A., Yagou A. ve Timur Öğüt Ş. (2016). Tactics of Cultural Adaptation: Design and Production Characteristics of Toys in İstanbul. *The Design Journal*, 19(3), 451-472.
- Hall, S. M. (2011). Exploring the ‘ethical everyday’: An ethnography of the ethics of family Consumption. *Geoforum*, 42, 627–637.
- Hall, S. (1994). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü. *Medya, İktidar, İdeoloji* içerisinde. (Çev: M. Küçük). Ankara: Ark.
- Heidegger, M. (2007). *Sanat Eserinin Kökeni*. (Çev: F. Tepebaşılı). Ankara: De Ki.
- Heidegger, M. (2001). *Being and Time*. (Çev.: J. Macquarrie, E. Robinson). Oxford: Blackwell.
- Heller, A. (2015). *Everyday Life*. Londra: Routledge. (Orijinal baskı:1984)
- Hendren s., Lynch, C. (2016) *This counts too: engineering at home*. <http://engineeringathome.org/manifesto> (Erişim Tarihi: 01.04.2018)
- Heskett, J. (2002). *Design- A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Highmore B. (2004). Routine, social aesthetics and the ambiguity of everyday life. *Cultural Studies*, 18 (2-3), 306–327.
- Himam, D. (2007). Gündelik Yaşam Giysisi Olarak Giysiler: Sümerbank Örneği. *Tarihte Gündelik Yaşam ve Tasarım Sempozyumu*, İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi.

- Hocaoğlu, D. (2010). Özenle Seçilmiş Geri Dönüşüm Nesneleri; Eski Şekerlikler Ve Yeni Karton Ambalajlar. 5. *Türkiye Tasarım Tarihi Topluluğu "Deciphering the Object" Konferansı*, İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Husserl, E. (1931). *Ideas: general introduction to pure phenomenology*. (Çev: W. R. Boyce Gibson). London: Routledge.
- Işık Tüneri, F. (2004). Keeping it Full: The Meaning of Refrigerator for Domestic Consumption and Reproduction in Modern Everyday Life in Turkey. *The Fourth International Conference on Design and Emotion*, Ankara.
- Jung, C.G. (1969). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton: Princeton University.
- Kapferer, J.N. (1992). *Strategic Brand Management*. New York: The Free Press.
- Karabacak, Z. İ., Sezgin, A. A. (2013). The Reflection Of Cultural Heritage Of Ottoman Empire To Everyday Life As A Popular Culture Product. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(3), 299-305.
- Kaymas, S. (2016). Cumhuriyet Evinin Alışveriş Hali: Küresel Kapitalizm, Mekân ve İktidar Diyalektiğini Ankara Alışveriş Merkezleri Deneyiminde Okumak. *Kültür ve İletişim*, 19 (37), 71-98.
- Kocabağ G., Timur Ögüt Ş. ve Er Ö. (2008). Making the Invisible Visible Through Ethnography in Product Design. *DesignEd Asia Conference*, Hong Kong: School of Design of The Hong Kong Polytechnic University.
- Koytak, E. (2012). Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi. *Sosyoloji Dergisi*, 3(25), 85-101.
- Köse, H. (2008). Lefebvre ve Modern Dünyada Gündelik Hayat. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 27, 7-25.
- Köse, D. (2015). *Gündelik Yaşamın Metodolojisi; Etnometodoloji*.
<http://dilekkose.blogspot.com/2015/03/gundelik-yasamin-metodolojisi.html>
(Erişim Tarihi: 29.04.2018)

- Krippendorff, K., Butter, R. (1984). Product Semantics: Exploring the Symbolic Qualities of Form. *Innovation*, 3(2), 4–9.
- Kurze, (2012). Ready-made in Design. *Ignant online dergi*.
<https://www.ignant.com/2012/10/02/ready-made-in-design/> (Erişim Tarihi: 01.05.2018)
- Latour, B., (2005). *Reassembling the social: an introduction to actornetwork-theory*. Oxford: Oxford University.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. (Çev.: D. N. Smith). Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2007). *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. (Çev: S. Elden). London: Continuum. (Orijinal Baskı:1992)
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*. (Çev: I. Ergüden). İstanbul: Sel. (Orijinal baskı:1958).
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (Çev: I. Ergüden). İstanbul: Sel. (Orijinal baskı:1958).
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (Çev: I. Gürbüz). İstanbul: Metis. (Orijinal baskı:1968)
- Leslie, D., Reimer, S. (1999). Spatializing commodity chains. *Progress in Human Geography*, 23 (3), 401-420.
- Levy, S. (1959). *Symbols for Sale*. Harvard Business Review, 37(Temmuz/Ağustos), 117–124.
- Linklater A., Mennel S. (2010). Norbert Elias, The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations- An Overview and Assessment. *History and Theory*, 49, 384-411.
- Mark M. ve Pearson, C. S. (2001). *Hero and the outlaw: Building extraordinary brands through the power of archetypes*. New York: McGraw-Hill.
- Manzini E. (1992). Prometheus of the Everyday: The Ecology of the Artificial and the Designer's Responsibility. *Design Issues*, 9(1), 5-20.
- Marcuse, H. (1996). *Tek Boyutlu İnsan*. İstanbul: İdea.

- Marshall G., Scott J. (2009). *Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (Çev: S. Belli) Ankara: Sol.
- Marx K., Engels F. (1997). *Komünist Parti Manifestosu*. (Çev: M. Erdost). Ankara: Sol. (İlk baskı:1848).
- Marx, K. (2011a). *1844 El yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*. (Çev: Kenan Somer). 4. Baskı. Ankara: Sol. (Orijinal Baskı:1844)
- Marx, K. (2011b). *Kapital*. (Çev: M. Selik ve N. Satlıgan). İstanbul: Yordam. (Orijinal Baskı:1867)
- Mead, G. H. (1967). *Mind, self, and society: from the standpoint of social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Meder, M., Çeğin G. (2011). Bourdieu'yü Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 233 – 256.
- Megill, A. (2008). *Aşırılığın peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. Ankara: Ayraç.
- Merleau-Ponty, M. (2005). *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Göz ve Tin*. (Çev.: Ahmet Soysal). İstanbul: Metis.
- Michael, M. (2012). De-signing the object of sociology: toward an 'idiotic' methodology. *The Sociological Review*, 60 (S1), 166–183.
- Mick, D. (1986). Consumer research and semiotics: exploring the morphology of signs, symbols, and significance. *Journal of Consumer Research*, 13(September), 196-213.
- Morris, M. B. (1977). *An Excursion into Creative Sociology*. Oxford: Blackwell den aktaran Brinkmann S., Jacobsen M. H., Kristiansen S. (2014). Historical Overview of Qualitative Research in the Social Sciences. P. Leavy (Ed.), *The Oxford Handbook of Qualitative Research* içinde (s.17-43). NewYork: Oxford University Press.
- Morrison, J. (2002). *Everything but the Walls*. Baden: Lars Müller Publishers.

- Morrison J. (2006). *Super Normal. Super Normal içinde*. Almanya: Lars Müller Publishers.
- Morrison J., Fukasawa N. (2006). “*Naoto + Jasper = super normal*”. <https://www.domusweb.it/en/design/2006/07/10/naoto--jasper--super-normal.html> (Erişim Tarihi:10.04.2018)
- Mumford, L. (2010). *Technics and Civilization*. Chicago: University of Chicago. (Orijinal baskı:1934)
- Nasır, E. (2016). *Salon Mobilyalarının Dönüşümlerinin İncelenmesi: Gündelik Yaşamda Salon Fikri, Mobilya Edinme Dinamikleri ve Kullanım Pratikleri*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Norman, D. A. (2007). *The Design of Future Things*. New York: Basic Books.
- Nişanyan, S. (2002). *Sözlerin Soyağacı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Oskay, Ü. (1980). Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 197-253.
- Okumuş, E. (2015). Eskişehir Odunpazarı Evleri'nde Boş Zaman Kültürü. *Turkish Studies*, 10(2), 721-734.
- Öcal, M. (2012). *The Role of Tradition and Everyday Life in Scandinavian Modern Design*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Pallasmaa, J. (2007). *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. Batı Sussex: John Wiley & Sons.
- Page, J. K. (1964). Environmental Research Using Models. *Architect's Journal*, 139 (11)
- den aktaran Bayazıt N. (2004). *Tasarlama Kuramları ve Metotları*. İstanbul: Birsen.
- Papanek, V. (1972). *Design for the Real World*. New York: Pantheon Books.
- Poloma, M. M., (1993). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (Çev.: Hayriye Erbaş). Ankara: Gündoğan.
- Prown. J.D. (1982). Mind in Matter An Introduction to Material Culture Theory and Method. *Winterthur Portfolio*, 17(1), 1-19.

- Raby, R. (2005). What is Resistance? *Journal of Youth Studies*, 8(2), 151-171.
- Rampino, L. (2011). The Innovation Pyramid: A Categorization of the Innovation Phenomenon in the Product-design Field. *International Journal of Design*, 5(1), 3-16.
- Ritzer, G., Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. (Çev: H. Hülür). Ankara: De Ki.
- Rizvi S. (2012). *Multidisciplinary Approaches to Educational Research*. New York: Routledge.
- Rosenberger, R. (2017). On the hermeneutics of everyday things: or, the philosophy of fire hydrants. *AI & Society Journal of Knowledge, Culture and Communication*, 32(2), 233–241.
- Rowley, J., Slack F. (2004). Conducting a literature Review. *Management Research News*, 27(6), 31-39.
- Sağocak, M. (2007). Tasarımın Sosyo-Kültürel Boyutu. *Megaron*, 2(4), 254-265.
- Saral Güneş, S., Kükrer Aydın, Ö. (2016). Tüketim Kültürü Çerçevesinde Lüks Yaşam Tarzlarının Dekorasyon Dergilerindeki Reklamlarda Sunumu: Home Art Dekorasyon Dergisi Örneği. *Journal of Yasar University*, 11(43), 220-239.
- Schinkel W. (2015). The sociologist and the state- An assessment of Pierre Bourdieu's sociology. *The British Journal of Sociology*, 66 (2), 215-235.
- Schutz A., Luckmann T. (1973). *The Structures of the Life World*. (Çev: Richard M. Zaner, H. Tristram Engelhardt). Illinois: Northwestern University Press.
- Seigworth, G. J., Gardiner, M. E. (2004). Rethinking Everyday Life and Then Nothing Turns Itself Inside Out. *Cultural Studies*, 18(2/3), 139–159.
- Simon, R. (1991). *Gramsci's Political Thought: An Introduction*. Londra: Lawrence & Wishart.
- Simon, H. A. (1996). *The Sciences of the Artificial*. (3. Baskı). London: MIT Press.
- Slattery, M. (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (6.baskı). (Çev.: Özlem B., Gülhan D., Hacer H., Cevdet Ö., Şebnem Ö., Ümit T.) İstanbul: Sentez. (Orijinal baskı:1991)
- Smith, P. (2004). *Cultural Theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell.

- Sözbir Köylü, Z., Er A. (2016). Kamusal Tuvaletlerde Kullanıcı Deneyimini Anlamak: Bir Araştırma Yöntemi Olarak Kültür Sondaları. *Tasarım + Kuram Dergisi*, 11 (19), 76-94.
- Sparke, P. (2013). *An Introduction to Design and Culture- 1900 to the Present*. (3.Baskı). New York: Routledge.
- Spradley J. P. (2016). *The Ethnographic Interview*. Illinois: Waveland. (Orijinal Baskı:1979)
- Strauss, A., Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. New Delhi: SAGE Publications' dan aktaran Özdemir M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), s.325.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (Çev.: Osman Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Şahin Ö., Balta E. (2001). Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce. *Praksis*, (4), 185-217.
- Şan, M. K., Hira İ. (2007). Frankfurt Okulu Ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi. http://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/frankfurt_okulu_ve_kultur_endustrisi_elestirisi.pdf (Erişim Tarihi: 15.09.2017)
- Talu, N. (2007). *Sanat ve Tasarım Arakesitinde Modernite ve Gündelik Hayata Yönelik Eleştirel Mekân Pratikleri*. Tarihte gündelik yaşam ve tasarım: Sunumlar 2. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Taşkın, B. (2016). *Daily Life Objects, Interaction of Cultures and The Selected Izmir Homes*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: İzmir İleri teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tatlıcan, Ü. (2011). *Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları*. Bursa: Sentez.
- Theodorson, G. A. (1969). *A Modern Dictionary of Sociology*. New York: Barnes and Noble Books.
- Thompson, E.P. (1963). *The Making of the English Working Class*. NewYork: Vintage.

- Thrift, N. (2004). Electric Animals- New models of everyday life? *Cultural Studies*, 18(2/3), 461–482.
- Time (1999). Time 100 Persons of The Century. *Time dergisi*, (Haziran).
<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,26473,00.html> (Erişim Tarihi: 27.04.2018)
- Time (2011). *All-Time 100 Greatest Toys*.
<http://content.time.com/time/specials/packages/0,28757,2049243,00.html> (Erişim Tarihi: 01.05.2018)
- Timur Öğüt, Ş., Bağlı T. M. (2003). Hiçbir şey Yapmamanın Göstergeleri: Loitering ve Çekirdek Çıtlama. *Kültür ve iletişim*, 6(2), 73-90.
- Timur Öğüt, Ş. (2004). Objects of Resistance and Expression: Rethinking the Concept of Kitsch in the Everyday Life of the Modern Individual. *4th Design and Emotion Conference*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Timur, Ş., Er, Ö. (2005). The Limits of Culture as a Source of Product Innovation: The Case of Tea. *Agrindustrial Design 1st Product and Service Design Symposium and Exhibition*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Timur Öğüt, Ş. (2006). The Eastern Way of Timekeeping: The Object and Ritual of "Nargile". *Design Issues*, 22(2), 19-26.
- Timur Öğüt, Ş. (2009).) Material Culture of Tea in Turkey: Transformations of Design through Tradition, Modernity and Identity. *The Design Journal*, 12(3), 339-363.
- Tormey S. (2007). Consumption, Resistance and Everyday Life: Ruptures and Continuities. *J Consum Policy*, (30), 263–280.
- Towsend, A. (2011). Slinky. *Time dergisi*, 2011.
http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2049243_2048651_2049036,00.html (Erişim Tarihi: 01.05.2018)
- Tönük, D. (2011). *The Practice Of Counting Prayers: Use of Tespih and Zikirmatik in Everyday Life in Turkey*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Turan, G. (2007). Erken Cumhuriyet Döneminde Değişen Gündelik Yaşam Ve Tasarım. *Tarihte Gündelik Yaşam ve Tasarım Sempozyumu*, İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Turner, B. S. (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge: Cambridge University.
- Ülkücan G. Ö. (2017). Toplumsal Tabakalaşma Ve Eleştirel Kültür Çalışmalarının Kesişim Noktaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21 (1), 79-95.
- Vázquez, R., Belén del Río, A., Iglesias V. (2002). Consumer-based Brand Equity: Development and Validation of a Measurement Instrument, *Journal of Marketing Management*, 18(1-2), 27-48.
- Veblen, T. (1912). *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. London: MacMillan.
- Watson R. A. (2016). “Cartesianism”. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Cartesianism> (Erişim Tarihi: 18.04.2018)
- Wallace, R. A., Wolf A. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları: klasik geleneğin değiştirilmesi*. (Çev: L. Elburuz, M. R. Ayas). İzmir: Punto.
- West, D. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. (Çev: A. Cevizci). İstanbul: Paradigma.
- Yalman N., Ulusu Y., Sağlık D., Durmuş B. (2012). Blackberry ve iPhone'un Marka Kişilikleri Farklı Mıdır?, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, (10), 83-99.
- Yiğit Z. (2012). “Modernliğin Arka Yüzü” Olarak Gündelik Hayat: Aşk Memnu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2), 125-144.
- Yücel, H. (2013). *İmgeden Yoruma*. İstanbul: Ayrıntı.
- Zeybek T. (2017). Küresel Dünya İçin Küresel Kültür: Postmodernizm. *Turkish Online Journal of Design, Art & Communication*; 7 (3), 395-408.
- Zimbalist A., Sherman H. J., (2014). *Comparing Economic Systems: A Political-Economic Approach*. London: Academic.

“*Estetik*”. (2018). Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5abaac7e963560.55357635 (Erişim Tarihi: 28.04.2017)

“*Etik*”. (2018). Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5abaae177b0cf1.47936530 (Erişim Tarihi: 28.04.2017)

“*Everyday life*”. (1998). A Dictionary of Sociology. Oxford: Oxford University Press.

<http://www.encyclopedia.com/social-sciences/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/everyday-life-sociologies> (Erişim Tarihi: 28.08.2017)

“*Kuram*”. (2017). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a15cea41b9f34.49570848 (Erişim Tarihi: 03.09.2017)

“*Kültür*”. (2017) Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a1af1b662fa34.33745587 (Erişim Tarihi: 02.09.2017).

“*Object*”. (2017). Oxford English Dictionary.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/object> (Erişim Tarihi: 22.12.2017)

“*Postmodernism*”. (2018). Oxford English Dictionary.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/postmodernism>
(Erişim Tarihi: 27.03.2018)

“*Ritüel*”. (2018). Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b24fd57590496.38612563 (Erişim Tarihi: 28.03.2018)

“*Semiotics*”. (2018). Oxford English Dictionary.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/semiotics> (Erişim Tarihi: 27.03.2018)

“*Sosyokültürel*”. (2018). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b2503d281e2c7.09269172 (Erişim Tarihi: 29.03.2018)

“Theory”. (2017). Oxford English Dictionary.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/theory> (Erişim Tarihi: 03.09.2017)

“Tasarım”. (2017). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a16e30fadbb47.76016433 (Erişim Tarihi: 25.08.2017)

“Tahakküm”. (2018). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5abbc47bc241b1.76941843 (Erişim Tarihi: 27.03.2018)

“Nesne”. (2017). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a1ae4accb8b95.25930111 (Erişim Tarihi: 29.08.2017)

http-1: <http://wdo.org/about/definition/> (Erişim Tarihi: 01.09.2017)

http-2: <http://etmk.org.tr/tr/endustriyel-tasarim/> (Erişim Tarihi: 01.09.2017)

http-3: <http://moskovanotlari.blogspot.com/2011/09/satlk-tarih.html>
(Erişim Tarihi: 24.04.2018)

http-4: <http://www.hurriyet.com.tr/arcelik-markasinin-dogusu-24539345>
(Erişim Tarihi: 24.04.2018)

http-5: <https://www.zeit.de/mobilitaet/2016-07/volkswagen-daimler-benz-adolf-hitler-geschichte/seite-2> (Erişim Tarihi: 24.04.2018)

http-6: <https://www.apple.com/tr/product-red/> (Erişim Tarihi: 30.04.2018)

http-7: http://portaldoprofessor.mec.gov.br/fichaTecnicaAula.html?pagina=espaco%2Fvisualizar_aula&aula=51332&secao=espaco&request_locale=es (Erişim Tarihi: 30.04.2018)

http-8: <https://emlakkulisi.com/intema-mutfaktan-sevgililer-gunune-ozel-kampanya/15088> (Erişim Tarihi: 30.04.2018)

http-9: https://www.mediamarkt.com.tr/tr/product/_m%C4%B1crosoft-xbox-one-x-1-tb-oyun-konsolu-1177825.html (Erişim Tarihi: 01.05.2018)

- http-10:** <https://dissolve.com/video/Girl-texting-message-mobile-phone-park-royalty-free-stock-video-footage/001-D485-4-443> (Erişim Tarihi: 01.05.2018)
- http-11:** <https://tr.pinterest.com/pin/498914464943222654/?lp=true> (Erişim Tarihi: 02.05.2018)
- http-12:** <https://www.seattletimes.com/business/the-next-best-thing-to-getting-coffee-by-email/> (Erişim Tarihi: 02.05.2018)
- http-13:** https://tr.pinterest.com/a_charmed_witch/nostalgie/?lp=true (Erişim Tarihi: 28.04.2018)
- http-14:** <http://www.samsung.com/global/galaxy/gear-vr/> (Erişim Tarihi: 04.04.2018)
- http-15:** <http://www.novembre.it/> (Erişim Tarihi: 28.04.2018)
- http-16:** <https://www.dezeen.com/2016/01/05/remembering-richard-sapper-9091-whistling-kettle-alessi-video/> (Erişim Tarihi: 29.04.2018)
- http-17:** <https://www.dezeen.com/2017/01/22/copper-clock-patrick-palcic-perfume-tell-time-design-homeware-imm-cologne-2017/> (Erişim Tarihi: 29.04.2018)
- http 18:** <https://jaspermorrison.com/projects/chairs/plywood-chair> (Erişim Tarihi: 29.04.2018)
- http-19:** <https://jaspermorrison.com/projects/kitchenware/utensil-family> (Erişim Tarihi: 30.04.2018)
- http-20:** <https://www.youtube.com/watch?v=OudPLC-N7fc&feature=share> (Erişim Tarihi: 30.04.2018)
- http-21:** <https://www.redcandy.co.uk/alessi-juicy-salif-citrus-squeezer-by-philippe-starck> (Erişim Tarihi: 30.04.2018)
- http-22:** <https://www.utilitydesign.co.uk/blog/flos-gun-lamp/> (Erişim Tarihi: 05.05.2018)
- http-23:** <http://www.vogue.it/en/news/encyclo/designers/c/coco-chanel> (Erişim Tarihi: 05.05.2018)
- http-24:** <http://www.vogue.it/en/trends/vogue-manias/2010/04/chanel-bag#ad-image9974> (Erişim Tarihi: 06.05.2018)

- http-25:** <https://www.apple.com/tr/> (Erişim Tarihi: 06.05.2018)
- http 26:** <http://www.arkitera.com/haber/21338/cumhurbaskanligi-kosku-yeni-yuzuyle-karsinizda> (Erişim Tarihi: 06.05.2018)
- http-27:** <http://www.idfdesign.com/luxury-classic-display-cabinets/3508.htm> (Erişim Tarihi: 06.05.2018)
- http-28:** <http://zaha-hadid-design.com/shop/limited-editions/field-of-towers-chess-set-silver> (Erişim Tarihi: 06.05.2018)
- http-29:** <https://hip.agency/the-advertising-campaign-to-remember/> (Erişim Tarihi: 06.05.2018)
- http-30:** [https://en.wikipedia.org/wiki/Hippie#/media/File:Hippie_bug!_\(1043753793\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Hippie#/media/File:Hippie_bug!_(1043753793).jpg) (Erişim Tarihi: 07.05.2018)
- http-31:** <http://www.businessinsider.com/successful-products-that-were-originally-intended-for-a-completely-different-purpose-2016-3#the-slinky-was-meant-to-stabilize-naval-equipment-on-rough-seas-4> (Erişim Tarihi: 07.05.2018)
- http-32:** <http://www.anadolugazetesi.com/galeri/universite-ogrencilerinden-termik-santrale-tepki.html> (Erişim Tarihi: 26.12.2017)
- http-33:** <https://www.sahibinden.com/ilan/ikinci-el-ve-sifir-alisveris-elektrikli-ev-aletleri-kucuk-ev-aletleri-arcelik-cayci-tiryaki-483759132/detay> (Erişim Tarihi: 07.05.2018)
- http-34:** <https://www.sanalmarket.com.tr/kweb/prview/4896947-30276-kent-grand-bitter-sutlu-karisik-cikolata-345-gr> (Erişim Tarihi: 07.05.2018)
- http-35:** <https://www.ignant.com/2012/10/02/ready-made-in-design/> (Erişim Tarihi: 07.05.2018)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Betül Aybala Çakmakçioğlu
Yabancı Dil : İngilizce
Doğum Yeri ve Yılı : İzmir/1991
E-Posta : aybalacak@gmail.com

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2016-2018, Araştırma Görevlisi, Gebze Teknik Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı
- 2016, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Marka ve İletişimi
- 2014, Anadolu Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Endüstriyel Tasarım
- 2012-2013 Universidad de Valladolid, Escuela De Ingenieras Industriales, Endüstriyel Tasarım ve Ürün Geliştirme (Erasmus Öğrenim Hareketliliği Programı)

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- ÇAKMAKÇIOĞLU B. A., (2017). "Effect of Digital Age on the Transmission of Cultural Values in Product Design", *The Design Journal*, 20:sup1, 3824-3836, DOI:10.1080/14606925.2017.1352886 (EAD Conference 2017 bildiri metninin dergi ekinde yayımlanmış halidir)
- ÇAKMAKÇIOĞLU B. A., (2017). "Effect of Digital Age on the Transmission of Cultural Values in Product Design", *12th European Academy of Design Conference*, 12-14 April, Rome.
- HOCAOĞLU D., ÇAKMAKÇIOĞLU B. A. (2016). "Yerel Bir Markanın Tasarım ile Yeniden Konumlandırılması: Gülbirlik Rosense Örneği", *International Congress of Management Economy and Policy*, 26-27 Kasım, İstanbul.
- CİMŞİT KOŞ F., ERYILMAZ Y., ÇAKALOĞULLARI Ş., ÇAKMAKÇIOĞLU B. A. (2017). "A Basic Design Studio Practice: -Metamorphosed- Discoveries Of Multi Narratives Of Everyday Life By Exploring The Potentialities Of Described /Invented Substances", *International Symposium on Architecture and Design*, 1 Aralık, İstanbul.